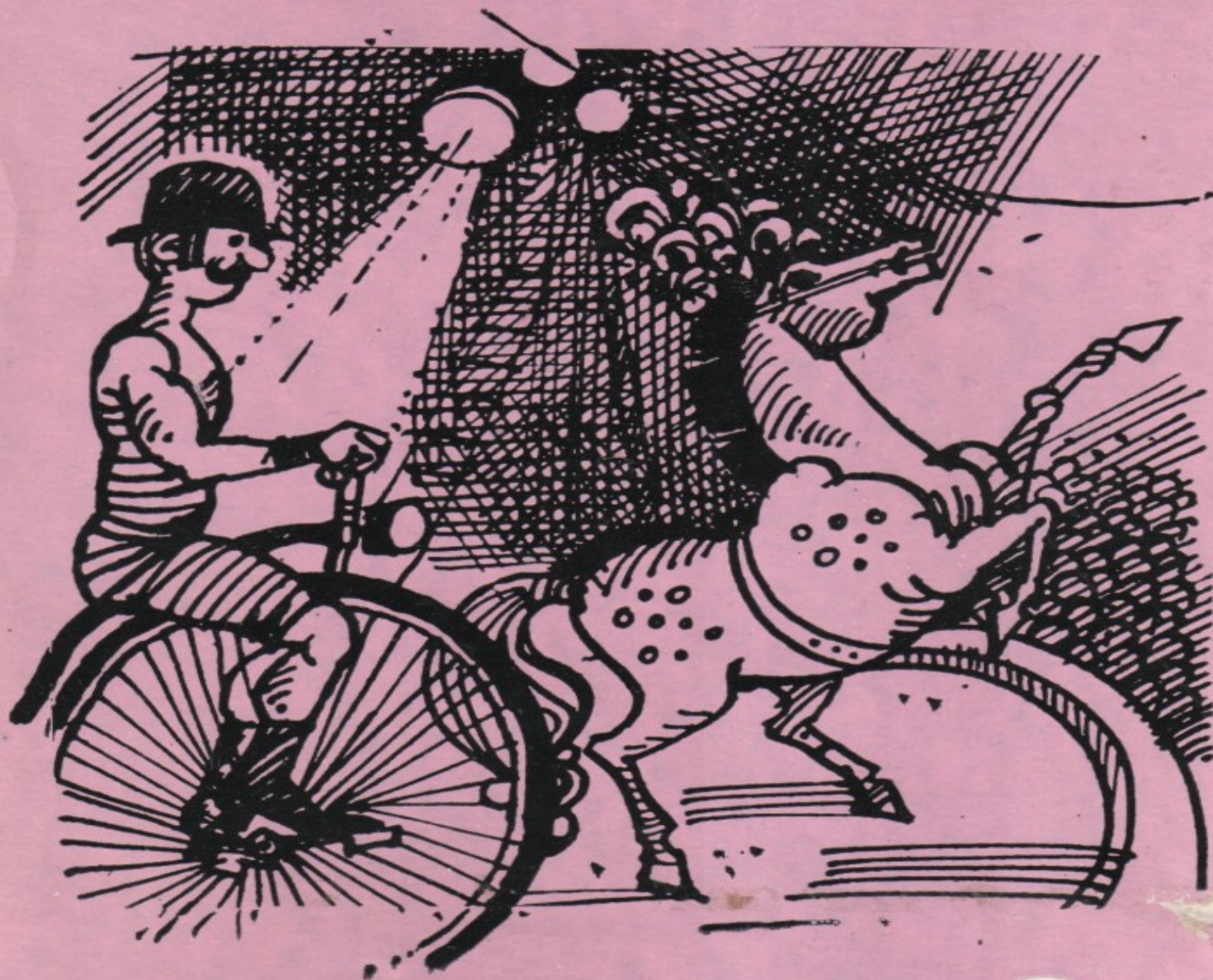

ЛАЗАР ДОБРИЧ

СЦИРКА ПО СВЕТА

предица

ЛАЗАР ДОБРИЧ С ЦИРКА ПО СВЕТА

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Описанието на моята 73-годишна циркова артистична дейност заедно с детството и юношеството ми, колкото и пестеливо да се излагат, не могат да се поберат в една книга, без опасност да я направят обемиста и отегчителна. Ето защо в моята първа книга, озаглавена „Смъртният скок“, съм описал предимно биографичните епизоди от моя живот. В настоящата излагам преди всичко преживяното и виденото, това, което има мемоарен и приключенски характер.

Който е прочел „Смъртният скок“, може да е останал до известна степен с незадоволено любопитство. Някои епизоди от живота ми или интересни събития, в които съм бил участник или непосредствен наблюдател, са само загатнати, макар и да будят интерес. Това не е неволно опущение, а стремеж да не се увеличава обемът на книгата. Сега читателят ще намери отговор на всичко. Освен това той ще узнае много нови приключения и необикновени събития, към които може да има отношение само странствуващият по света човек.

НЕОБИКНОВЕНО СЪБИТИЕ

Пролетта на 1897 година бе ознаменувана за софиянци с едно събитие, което зае централно място в коментарите по обществени места — кръчми и кафенета, чешми и седейки. Открит бе първият български цирк.

Великденският събор в София ставаше на празното поле западно от болницата „Майчин дом“. Какво ли не се намираше на този събор! Люлки, въртележки, спортни стрелбища, топчета на колелета за измерване на силата, които гърмяха при по-силно изтласкване към целта, моментални фотографии, които правеха снимки „аламинут“ върху тенеке, паноптикум, в който може да се видят Цариград, изригването на вулкана Везувий, Наполеон Бонапарт, яхнал на бял кон, как наблюдава с далекогледна тръба битката при Ватерло, Райна Княгиня, облечена в хайдушки дрехи, силно пристегната в кръста и с издаден бюст, как държи в едната си ръка българското трицветно знаме, в другата — гол меч, а в краката ѝ лежи апатично загледан в далечината лъв, готов да разкъса всеки враг на България, и много още „световни“ чудесии.

В единия край на събора думкаше тъпан сред слугинско хоро, живописно като самите шопски носии, изпъстрено тук-там с някоя войнишка униформа. Бирарии на открито разнасяха аромата на сочни кебапчета, а латерните, цигулките и дайретата пригласяха песните на начервени и набелени певачки с къси до под коленете рокли, с големи деколтета и с неизвестна националност.

На друга страна пехливани — „непобедими бабаити“ — канеха желаещите от публиката да си премерят силите.

А пък лакомствата нямаха изброяване. Днес на никой панаир не може да се види такова голямо разнообразие на европейски, нашенски и ориенталски сладкиши, тестени изделия и разхладителни питиета. Продавачите предлагаха своите стоки, с надвикване и напевност. Те си служеха с епитети, често нямащи нищо общо с предлаганата стока. Навред се носеше музика, песни, весели викове, гърмежи и смехове.

От време на време гълчавата затихваше и погледите се устремяваха към застаналия на висока маса фокусник. Той гълташе пламъци и половинметрова сабя, ядеше парчета от вестник, а после вадеше от устата си дълги книжни ленти.

Пиянкаджиите^[1] обещаваха големи парични или предметни печалби при опитване на късмета със зарове, хвърляне на халки върху бутилки с „европейско“ вино, мастика и коняк (наливани на самото място), игри на фитил, карти и томболи, при които от време на време някой „спечелва“ часовник-будилник, грабва го радостно и изчезва в тълпата. Същият този часовник след малко пак заемаше старото си място, за да бъде „спечелен“ по-късно от друг пунтаджия^[2]. Такъв беше великденският събор в София.

Но през тази година съборяните очакваха да видят и нещо още по-интересно, нещо небивало досега. В западния край на събора, с фасада, обърната към прииждащите от града тълпи, се издигаше цирков купол. Той приличаше на гостувалия в София преди две години европейски цирк „Жерарди“. Но циркът, който днес доминираше над всичко друго в събора, развяваше между двете си мачти голям български триколюр. Той беше наш — български. На фасадата му блестеше голям надпис: „Гимнастическа акробатическа трупа «Българско знаме».

Най-после настъпи край на мъчителното очакване. Над събора гръмна тържествен марш и заглуши всичко друго. Иззад червената входна завеса на цирка заизлизаха един по един, марширувайки под такта на музиката, артистите, облечени в чудни премени — блестящи и разноцветни. Те се наредиха на високата естрада отпред. Народът от всички страни се втурна към цирка. Всеки искаше да види най-голямата сензация на тазгодишния събор.

Духовият оркестър замлъкна. Артистите застанаха мирно като изтукани. Мъжете, облечени в тънки гимнастически трика, изглеждаха като голи. Облеклото на жените артистки беше още по-интересно. Блузи от копринен плат с широко (но не дълбоко) деколте почти до края на раменете, без ръкави, със свършено голи ръце, къси копринени панталонки, пристегнати с ластик над коленете, а надолу само едни чорапи покриват голите им крака. Някои жени от публиката стеснително извъръщаха погледи, но мъжете без свян и с похотливо любопитство наблюдаваха тази невиджана и пълна с пикантно

очарование жива картина... А пък децата!... Те не снемаха погледи от двамата палячовци, боядисани около устата с бяла боя с начервени бузи и облечени в разноцветни смешни дрехи.

Настана тишина. Строен гимнастик излезе крачка напред. Той разказа накратко какво може да види всеки, който си купи билет и влезе в цирка. «Това, което виждате сега, е нищо, а само една малка „парада“ с цел да бъде привлечено вниманието ви» — Ораторът завърши с думите:

— Касите да започнат продажбата на билети!... Артистите да влязат в цирка и да се подготвят за представлението!... Почитаеми госпожи и господа, заповядайте!... След малко нашето, първо представление ще започне!... Музика!...

Духовият оркестър, съставен от неколцина лясковски цигани, отново засвири мобилизиращия марш. Артистите махайки приветствено с ръце, заслизаха от естрадата. Публиката се натисна към касите. За кратко време всички места се разпродадоха. Оркестърът също се прибра вътре. След малко оттам долетяха звуците на «Шуми Марица» Историята на българския цирк започна.

Младият гимнастик, който държа кратката реч пред публиката, беше самият собственик и директор на цирка — Петър Панайотов от Плевен. Същото онова момче, което някога беше постъпило като слуга в гостувалия през 1888 година в София цирк на италианеца Анжело Пизи. Тогава то метеше арената, слугуваше, продаваше лимонада по време на представлението и за две години успя да изучи цирковата професия до последната й тънкость, като сам стана отличен артист — дресьор на кучета и коне, акробат, клоун и незаменим изпълнител на разнообразни комични пантомими.

След като столичани се изредиха да гледат по няколко пъти програмата на първия български цирк, Петър Панайотов предприе турне из страната. Както се говореше тогава, неговият успех бил много голям. Ако се вярва на тези сведения, трябва да смятаме, че това е най-щастливото турне на български цирк из страната ни.

Преди години циркът на Анжело Пизи запали у мен любовната искра към това изкуство. Италианският цирк «Жерарди» я раздуха, а

Петър Панайотов завладя сърцето ми окончателно и не остави в него място за никакви други перспективи.

Като стажант в сточната гара София чрез конкурс бях изпратен на специализация по железопътното дело във Франция. Заминах с раздвоени чувства. Разумът ме водеше към политехническото училище в Ани, недалеч от Париж, а сърцето ми сочеше видението на огромен цирков купол, заел място в цялото ми съзнание. По-нататък случайността изигра своята решаваща роля. В променоара на парижкото вариете «Фоли Бержер» се запознах с един млад артист-гимнастик от трупата на румънеца Думитреску. Новият ми познат ме препоръча на своя шеф. Последният, след като се убеди в моите данни на отличен гимнастик, ме прие в трупата си, като ми определи месечна заплата, достатъчна за едно скромно съществуване.

Дебютът ми се състоя в Брюксел на 1 октомври 1897 година в белгийския цирк «Ракси» с атракционния номер «Смъртният скок». Бързо прогресирах и една година след постъпването ми в трупата на Думитреску успях да се обособя като самостоятелен артист-изпълнител на сложни номера на бари. Сега заплата ми беше много добра. Имах възможност да живея охолно, и част от свободното си време през деня използвах в разглеждане забележителностите на посещаваните градове — музеи, паметници, художествени галерии и пр.

[1] Пиянкаджии — панаирджийски гешефтери, предлагащи най-различни начини за опитване на щастието (томболи, цветни зарове, игри с карти и пр.), при което публиката е жестоко мамена. ↑

[2] Пунтаджии — тайни съдружници и помощници на пиянкаджиите. Те се смесват с публиката и по най-различни начини поощряват околните да си опитат щастието. Някои от тях по предварителна уговорка с пиянкаджиите симулират печелене на скъпи предмети или големи суми. ↑

ВИЕНСКИ КАРТИНИ

Първите ми по-значителни впечатления са от Виена. Работех в цирка «Волнер», който гостуваше в този забележителен град. При една разходка из виенските улици се натъкнах на нещо оригинално. От това, което ще разкажа се вижда, че способният човек в повечето случаи може да постигне идеала си, ако не му бъдат противопоставени наистина непреодолими пречки. Нужно е само към неговите способности да се прибавят повече труд и постоянство.

Недалеч от прочутата катедрала «Свети Стефан» на левия тротоар на «Кертнерщрасе» по направление към Дунава имаше пресечен дънер от вековно дъбово дърво. Някога тук се е простирала Виенската гора, а сега бе център на града. Дънерът, който стърчеше няколко педи над земята, естествено бе отдавна изсъхнал, но още не бе изгнил. Той бе опасан с ръждясала желязна верига, чиито краища бяха заловени един за друг посредством голям и оригинален по вид катинар — ръчна изработка. По сухия дънер бяха наковани стотици едри пирони, с различни форми на главите, също ръчно изработени от най-различни майстори. Съпровождащата ме девойка забеляза, че се загледах, и с удоволствие ми разказа една приказна история, чиито край завършваше именно с този дънер. Самата история твърде много допадаше на сантименталните младежи и те я разказваха стотици пъти без да им омръзне, като я допълваха и украсяваха по свой вкус. Така една далечна действителност се е превърнала в легенда, но в своята същност тя е една малка история, произлязла преди стотици години, когато старият дъб е бил още жив.

Както вече казах, мястото, на което се намира дънерът някога е било част от Виенската гора. Градът още не е достигал дотук. По това време занаятчийското съсловие се е радвало на пълен разцвет. Занаятчиите са били на особена почит. Те са съставлявали елитното общество на града, давали са тон на живота, на политиката и дори на международните отношения.

При един такъв занаятчия — майстор-железар, постъпил млад чирак, почти дете. Той слугувал и в работилницата на майстора си, и в дома му. Господарят имал дъщеря, по-малка от чирака. Тъй като работилницата се намирала в същия двор, пред самото жилище на занаятчията, през свободното от работа време двете деца играели заедно, учили заедно четмо и писмо. Расъл чиракът в дома на своя господар, расла и дъщерята.

Когато двамата млади отрасли, тяхната невинна детска дружба прераснала в чиста и романтична любов, характерна за опия времена. Чиракът станал калфа и добре овладял занаята на господаря си. Дошъл денят, когато младите решили, че тяхната любов трябва да достигне до своя логичен край. Едва тогава те се осмелили да открият пред родителите на девойката взаимните си чувства. Един празничен ден момъкът облякъл новите си дрехи, явил се пред господаря си и поискал ръката на дъщеря му. Майсторът хранил най-добри чувства към своя способен, трудолюбив и честен калфа. И все пак той му заявил:

— Ти знаеш, че твоят произход е бедняшки. Бедно е семейството на родителите ти. Ако ти дам ръката на моята дъщеря, еснафът ще ме осъди, може да ме изключи от своите редове, а това неминуемо ще ме провали. Аз обаче съм доволен от теб, познавам те добре и смятам, че си достоен за съпруг на моята дъщеря. Но това трябва да се докаже по някакъв начин на обществото — на занаятчийското съсловие. А и на мен ми се иска да омъжа дъщеря си не за калфа, а за утвърден майстор-занаятчия. Направи нещо, от което да се види, че си достоен за званието майстор-железар. Тогава аз и моите приятели с основание ще можем да ходатайствуваме пред еснафа да те приеме в своята среда. Стане ли това, тогава ще имам смелост да ти дам ръката на дъщеря си и своята благословия.

Младежът, който бил третиран от своя господар почти като негов син, не очаквал този отговор, почти равностоен на отказ, но не се отчаял. Той не се съмнявал в искреността на господарските думи и решил да преодолее пречката, създадена от еснафските неписани закони и предразсъдъци. С разрешение на своя майстор и в неговата работилница момъкът изработил една желязна верига, а тайно изработил и един катинар. Когато всичко било готово, той отишъл във

Виенската гора, опасал с веригата стъблото на едно вековно дъбово дърво, заключил я с катинара и се явил пред майстора си, комуто казал:

— Направих това, което ти ми препоръча. Ела с мене в гората, за да се убедиш, че мога да бъда достоен твой заместник.

Като се озовали в гората пред опасания с веригата дъб, момъкът извадил от джоба си ключ, отключил катинара и отново го заключил, а на майстора си казал:

— Ако ти отключиш този катинар, това ще означава, че аз съм надценил своите възможности и следва да остана един прост калфа. Но ако не успееш, ти ще ми съдействуваш да бъда приет в съсловието на майсторите-занаятчий и ще ми дадеш ръката на дъщеря си.

Мъчил се майсторът да отключи катинара. Правил и опитвал най-различни ключове, но всичко било напразно. Тогава той изработил ръчно един пирон и го забил в дънера на дъба в знак, че се е мъчил да отключи катинара, но не е успял.

Опитали се и много други майстори, но напразно. И всеки забивал в дънера по един изработен от него пирон в знак, че се е опитвал да отключи катинара, но не е успял.

Майсторът удържал думата си. Момъкът бил приет в съсловието на майсторите-занаятчий и получил ръката на своята любима.

Дълго време след това мнозина се опитвали да отключат катинара, но все безуспешно. И всеки забивал по един ръчно изработен пирон за спомен и в потвърждение майсторството на момъка.

Няма да отрека, че тази история оказа известно благотворно въздействие върху мен. Тя ме укрепваше в минутите на съмнение в моите усилия да открия «Трапеца на смъртта», с който обиколих света и спечелих завидна артистична слава.

На няколко пъти ми се случваше да наблюдавам по виенските улици как народът се трупа и следва по стъпките един гражданин, за когото се твърдеше, че е самият император Франц Йосиф. Той беше облечен като ловец, имаше угрижен вид и се движеше без каквато и да е охрана. Народът — свикнал с тези разходки на императора, го следваше, като все пак спазваше известна дистанция. Много по-късно обаче разбрах, че учудването ми е било неоснователно. Както аз, така и виенските граждани, които го следваха с любопитство и

страхопочитание, горчиво сме се мамели. Жертва на тази измама бяха станали и множество вестници и списания, които не пропуснаха да поместят снимки и подходящи коментари. В случая се е касало до един двойник на императора по име Антон Степанек. Той не само приличаше в лицето на императора, но имаше същата фигура, същите маниери и походка, същият глас.

Движейки се по улиците, Антон Степанек често е получавал от гражданите разни прошения, а когато е искал да си купи нещо от някой магазин, търговците са отказвали да приемат парите му, радвайки се, че им се открива възможност да направят един скромнен подарък на държавния глава, когато той е посетил магазина им «инкогнито». Антон Степанек е бил почтен човек. Още след първата му авантюра из улиците на Виена той се явил в дворцовата канцелария и съобщил за всичко, което му се е случило. По-късно се пръсна слух, че той е бил ангажиран в двореца и често замествал императора, когато последният е трябвало да присъства на по-маловажни тържества. Някои художници са се обръщали към него, когато са искали да рисуват портрета на Франц Йосиф.

Антон Степанек починал в Прага през втората половина на четиридесетте години.

В ОРИЕНТА

В началото на 1902 година се сдружих с италианеца Гатело — много пъргав и подвижен гимнастик. С него подготвихме общ номер — «Комични висилки», и заработихме с голям успех. Към края на годината циркът «Хамершмид», в който се бяхме ангажирали, започна гастролите си в Цариград по време на най-големия мохамедански празник — рамазана. Изнасяхме представления през цялата нощ, защото през деня правоверните нито работят, нито ядат, нито се забавляват, а само спят или се излежават. Гатело не прояви интерес към забележителностите на големия ориенталски град. Но синът на директора — младият Едуард Хамершмид — беше на обратното мнение. Сработихме се с него и тръгнахме да скитахме из опустелите улици на турската столица. Аз говорех задоволително турски и лесно се разбирахме с местните хора. Макар и да сме работил и цяла нощ, по-голямата част от деня прекарвахме в обиколки из кривите сокаци, пълни с дръгливи кучета, просяци и лениво излежаващи се хамали. И те наред с всички други празнуваха рамазана.

Една сутрин се запътихме към пристанищния квартал Галата. Навлязохме в тесни, покрити с неравен калдъръм улици, където живееха богатите турци, предимно търговци. Движехме се бавно и се заглеждахме във всичко, което със своята оригиналност би могло да привлече вниманието на чужденеца. Тук нямаше просяци и хамали. Улиците бяха съвсем пусати, ако не се смятат кучетата, които се излежаваха или се движеха със забележителна бавност и не ни обръщаха никакво внимание. Ние трябваше да внимаваме и да заобикаляме, ако искахме да не нагазим някое от тях. Личеше си, че са добре хранени в богаташките домове.

По едно време чухме, че отнякъде се вика: «Пст!... Пст!...» Спряхме и се огледахме. Нищо не се забелязваше. Улицата бе съвсем пуста. Прозорците на къщите бяха с красиви дървени решетки. Напразно се вирахме зад решетките и стъклата им. Нищо особено нямаше. Тръгнахме отново. Пак дочухме: «Пст!... Пст!...» Отново

спряхме и още по-внимателно огледахме. Този път забелязахме, че зад решетката на втория етаж на една розово боядисана къща се показва женско лице. То бе бяло, с черни очи и черни коси или на нас така ни се струваше. Зад прикритието на решетките очите изглеждаха по-едри. Веждите бяха силно надебелени. Докато се суетехме и не знаехме какво да предприемем, един нежен женски глас ни запита по турски:

— Европейци ли сте?

— Европейци — отвърнах бързо. — Какво желаете?

Още едно женско лице се показва над първото. И двете се усмихват. Завърза се разговор, какъвто обикновено водят току-що запознали се хора:

— Какво търсите в Истанбул?

— Ние сме циркови артисти.

— Аха!... Като се върне господарят ни, непременно ще дойдем да ви гледаме.

Едуард се приведе към мен и ми пошепна високо:

— Защо не ни поканят вътре?

Не посмях да им задам такъв нелеп въпрос, но едната от жените ме запита:

— Какво казва приятелят ти?

Този въпрос ме окуражи. Отвърнах й:

— Той пита не бихме ли могли да се видим по-отблизу.

Жените прихнаха да се смеят. Всичко у тях ни се струваше по-красиво от действителното. Прикритието на решетките пречеше да ги виждаме добре и за нас те бяха такива, каквито нашето младежко въображение си ги рисуваше. Като се насмяха, двете жени си размениха няколко думи и после едната каза:

— Минете привечер. Тогава... Ще видим!...

Как ни развълнуваха тези многообещаващи думи! Понататъшната ни разходка стана безпредметна. Поне за днес. Сбогувахме се с махане на ръце. Едуард изпрати въздушна целувка. Ханъмките отново прихнаха да се смеят. Прозорецът се хлопна и прекрасното видение изчезна. Едуард ме улови под ръка, притисна се силно до мен и развълнуван ме запита:

— Ще дойдем ли?...

Не му отговорих веднага. Двете жени не напускаха мисълта ми. Ако дойдем, опасността да бъдем забелязани от някого беше голяма.

Но ханъмките знаеха по-добре от нас каква е опасността. Обаче младостта не обича да се рови в много разсъждения. В подобни случаи обикновено надделява неблагоприятното. Ако има някаква опасност, тя ще бъде по-голяма за тях, отколкото за нас. Решихме на всяка цена привечер да отидем.

Едва когато отново потънахме в кривите улици на Галата, разбрахме, че не сме се постарали да запомним къщата на двете хубавици. Между това започна да се спуска мрак. Тук-там се хлопваха врати. Появиха се единични минувачи — все мъже. Да ги запитахме беше неразумно и рисковано. Но и какъв въпрос бихме им задали? Не знаехме нищо — нито адрес, нито някакво име. Търсенето остана безрезултатно, а и настъпи време за спектакъла. Отправихме се бързо към цирка. И двамата работихме много зле и това не остана незабелязано от колегите. Гатело ме запита:

— Какво става с теб? Да не си болен?

— Уморен съм — отвърнах с престорена небрежност. През нощта работим до разсъмване, а през деня не си отспивам добре.

След като приключихме работа, двамата с Едуард се обръснахме, облякохме се колкото е възможно по-елегантно и пак се отправихме към Галата. Трябваше на всяка цена да намерим къщата. Започнахме оттам, откъдето бяхме навлезли в квартала първия път. Като че ли щастиято този път започна да ни се усмихва. Познах улицата, на която се намираше розовата къща, но все още беше тъмно и невъзможно да се разпознае самата къща. Една чешма на другия край на улицата ни увери, че сме на правия път. Бяхме я забелязали при първото ни минаване оттук. Тръгнахме обратно. Така се движехме напред и назад, докато започна да се развиделява.

Тогавя заоглеждахме внимателно всички розови къщи. По този час движението на хора беше съвсем замряло. Отчаянието започна отново да ни наляга, когато над главите ни нещо хлопна. Вдигнахме глави. Сърцето ми заби силно. Пак същите ханъмки. Пак същите женски гласове. Значи и те са ни чакали. Ние поне след първия несполучлив опит се прибрахме в цирка, играхме цяла нощ и едва след това се върнахме тук. А те какво са правили през всичкото това време? Нима са ни чакали през цялата нощ?

— Идете при по-малката врата — подвикна едната. — Там ви чакат.

Тези думи ни развълнуваха. Огледахме и видяхме коя е по-малката врата. Но какво ли ни чака зад нея?... Предпазливо доближихме вратата, готови за самоотбрана. Тя леко се откряна. В пролуката се показва грозно продълговато, глиненочерно лице, покрито с дупчици от шарка, с черна точка на челото! Все пак познаваше се, че е жена. Тя ни се усмихна. Кой знае дали усмивката на това грозно лице някога е доставяла някому такава радост както на нас в този момент. Старата жена отвори вратата. Влязохме вътре, оглеждайки се на всички страни. Нищо подозрително. Тръгнахме подир слугинята. Тя ни въведе в един салон, разкошно обзаведен по ориенталски. Навсякъде, през където минахме, изобилствуваха миндерлъци и възглавници, както по нас изобилствуват столовете. Всичко облечено в свила и сърма. Чудни бродерии, оригинални персийски килими. Жената каза «бюрунус» (заповядайте) и изчезна зад отсрещната врата. Огледахме се като паднали от небето. По едно време доловихме шум от чехли. Ех че вълнение, любовен трепет и... страх!

Вратата се отвори. Недотам приятна изненада. Появиха се ханъмките, но забулени. Бяха потънали в коприни от най-нежни цветове. Развълнуван и потиснат, с нескрито разочарование запитах:

— Нима и в къщи ходите забулени?

Последва звънлив смях. Като по команда двете ханъмки разкриха лицата си. Красота!... Наистина веждите са силно надебелени с чернило, бузите начервени повечко, отколкото е необходимо, но зад този леко загрозяващ грим се чувства екзотичната хубост, увеличена неколkokратно от младежкия ни любовен копнеж. Прелестни създания на неопределена възраст, но все пак млади и стройни. Облечени са различно. Едната в червени копринени шалвари, а другата — в тъмно оранжеви. Препасани със сърмени пояси, а над тях свободни блузи, силно издадени напред от бюстовете им. Обути са в сърмени чехли с високи токчета, които им придават особена грация. Въпреки непрестанния смях на двете ханъмки тяхното присъствие ни респектираше. Държахме се пристойно като в църква. Запознахме се. Едната се казваше Телгюзар ханъм, а другата Макбуле ханъм.

Настана неловко мълчание, на което тури край слугинята. Тя влезе и постави на една арабска масичка от черно дърво със седефени инкрустации голяма табла с шербети и разни сладкиши. Разговора подеха жените. Задаваха ни въпроси, каквито за една европейка не

представляват никакъв интерес. Отговаряме къде вярно, къде със съчинения. Двете разкриват мъката си от своя затворнически живот. Разпитват ни най-много за участието на жените в Европа. Ех, господин Пиер Лоти^[1], къде си сега?... Това е тъкмо работа за тебе, а не за нас — младите циркови артисти, които твърде не обичат да се задълбочават във философски размишления и социални проблеми. За нас е много по-важно жените да са хубави, да ни харесват и да са благосклонни.

Старият турски търговец, в чийто харем се намирахме, бе сравнително скромен. Той имаше само две хубавици, но те струваха повече от двеста обикновени жени. Зарязал си човекът хубавиците и заминал някъде към Бурса, придружен само от първата си жена — най-старата и четирите си деца, за да празнува рамазана по своему. Никакъв живот и никаква радост в тази своеобразна клетка за хора.

Първоначалният ни авантюристичен стремеж се разби в печалната действителност, обкръжаваща тези две нежни същества, които се учудваха на най-обикновените разкази за живота на европейките. Когато човек притежава нещо той не го цени. В този дом имаше всичко, но не и свобода. А щастието без свобода е немислимо. Мракът на робството тегнеше над всичкият разкош, чийто блясък бе убит от сивата безнадеждност...

Някъде далеч се разнесе оръдеен изстрел — знак за започване на вечеря. Не сме усетили как е преминал целият ден. Станахме да вървим. Съвсем свенливо и според нас съвсем неуместно едната от ханъмките запита не би ли могло да се направи нещо, за да се отърват от дози затвор. Какво може да се направи?... И да може, най-малко ние имаме такава възможност. След нашия отрицателен отговор двете жени забиха поглед в земята.

Като огледа внимателно улицата, грозната слугиня ни пусна да излезем. Подадохме в ръката ѝ по малко бакшиш. Привечер все още улицата беше пуста. Дали всичко, което двете хубавици ни разказаха за себе си, беше истина?... Откъде се намери тази смелост у тях да въведат двама европейци в харема?... Или те бяха пълни господарки на себе си, а разказът за съпруга, заминал за Бурса — измислица, да повиши опиянението ни от любовната авантюра?...

Дълго вървахме по кривата и безлюдна улица, замислени и вълнувани от смесени чувства. Едуард пръв наруши мълчанието:

— Ако ни бяха хванали, можеше да изчезнем безследно.

— Сега ли се сети да се уплашиш?... Не ти ли мина през ума друго нещо?

— Какво?

— Това, че хубавиците не ни поканиха да ги посетим, втори път?

— Наистина!... Много жалко!...

— Жалко, но неизбежно. Рамазанът свършва и господарят им може да се върне всеки момент.

Циркът «Хамершмид» се задържа в Цариград много повече, отколкото се предвиждаше в първоначалния план. След рамазана посещенията още повече се засилиха и директорът реши да остане в турската столица, докато интересът към спектаклите започне да спада. Ние с Гатело приехме продължението на ангажимента ни с готовност, понеже ѝ без това не знаехме какво ще предприемем по-нататък. На помощ ни се яви случайността.

В Цариград пристигна секретарят на цирка «Пиерантони» — Джиовани. Той се интересува има ли артисти, на които ангажиментът да изтича тук в Цариград. Обадохме му се. Джиовани ни предложи работа в техния цирк, който бил вече на път от Италия по море за Египет. Сключихме договор при добри условия и заедно с още четирима артисти на борда на парахода «Медина» отплувахме за Египет. Беше пролетта на 1903 година, когато се включихме в програмата на цирка «Пиерантони». Нашето турне из Египет започна с много добър успех, но въпреки това не можа да продължи дълго време.

След като обиколихме няколко незначителни населени места, озовахме се в Порт Саид. Градът е застроен върху пясъчен полуостров в началото на Суецкия канал^[2], откъм Средиземно море. Шапитото на цирка бе издигнато недалеч от покрития арабски пазар — търговски център и най-оживеното място на града. От ранно утро до мръкване тук се тълпи хиляден народ — богаташи, облечени разкошно и придружавани от по няколко слуги, се пазарят и надвикват с обикновените купувачи, а между тях се провират и протягат ръка за милостиня дрипави, мръсни и уродливи просяци, чиито брой е невероятно голям. Навътре в морето се намира статуята на Лесепс, по чиито планове и под чието ръководство е построен Суецкият канал.

През свободните от работа часове група артисти наехме лодка и отплувахме към статуята, за да я разгледаме отблизо. Бяхме я наближили, когато ни настигна английска патрулна лодка. Офицерът насочи към нас рупурна тръба и ни заповяда веднага да потеглим обратно. Опитвахме се да протестираме и се противопоставим, но офицерът ни съобщи, че в арабския квартал на града е избухнала чумна епидемия. Броят на заразените бързо се увеличавал, а мъртвите вече достигнали няколко десетки.

Имало заразени и европейци. От тези по-добри аргументи — здраве му кажи. Силно изплашени, накарахме гребците да поемат обратно. Когато стигнахме в пристанището и се отправихме към цирка, пресрещна ни секретарят Джиовани. Разтревожен, той ни съобщи, че спектаклите се преустановяват поради внезапното избухване на епидемията. Джиовани нареди да се приберем в квартирите си и там да чакаме допълнителни нареждания. Освен цирка всички търговски магазини също бяха затворени за неопределено време. Забранено беше всяко събиране на групи. Нашият директор обмислял по какъв начин можем да се измъкнем от града.

— Ще бъдем щастливи, ако успеем да напуснем този ад — завърши Джиовани и се забърза нанякъде.

Прибрах се в хотела. От прозореца се откриваше широка гледка към площада «Абукир». Той беше опустял. От време на време се мяркаха англичани във военни униформи. До вечерта не произлезе нищо особено. Никаква новина относно съдбата на цирковите хора. Не посмях да изляза за храна. Имах някои сухи продукти, които винаги носех в куфара си и редовно подменях. Научил ме беше на това един стар цирков артист. Ето че сега тези продукти ми послужиха. Похапнах малко, за да имам за по-дълго време. Ако кажа, че съм спал през нощта, ще излъжа. Мисълта за чумата не ме напускаше. Тя беше силно заразна и смъртоносна болест. На първо време заболялите не се познават. Те може да носят в себе си заразата, без сами да знаят това, докато настъпи моментът на бързото развитие на болестта и трагичният край. Внезапно в слабините и под мишниците започват бързо да набъбват гнойни отоци. Този процес е придружен от непоносими болки. Болният пада на земята и сред страхотни гърчове за кратко време издъхва.

На разсъмване бях се унесъл леко, когато ме разбудиха силни крясъци, примесени с изстрели. Скочих и погледнах през прозореца. Към площада от всички посоки се стичаха дрипави араби. Навикнали да живеят от ден за ден, сега те бяха подгонени от глада и тръгнали да търсят каквато и да е храна. Долетяха английски полицаи и започнаха да ги разгонват, като си служеха с гумени палки. Докато от една страна тълпата се огъваше, от друга напираше. Полицаяте дадоха изстрели във въздуха. Атмосферата се нагорещи. Сблъскването между арабите и полицаите започна да става по-осезателно. След като им дойде подкрепление, полицаите надделяха. Площадът се опразни, но тук-там се мяркаха ранени. От една врата изскочи арабин. Той викаше нещо тичайки, но след няколко крачки се олюля и падна. Започнаха се гърчове. Нещастникът виеше като животно. След малко се успокои. Беше издъхнал. Един полицаи го доближи на няколко крачки, обърна се и извика нещо към колегите си. След малко пристигна черна затворена кола. Двама санитарни, с ръкавици и септични марли на носа и устата, слязоха от колата. Те хвърлиха трупа в нея и го отнесоха. Труповете се изнасяха вън от града, където ги заравяха в общи гробници, посипани с негасена вар. Работа напрегната и опасна. Санитарите не могат да прибират труповете. Когато някой започне да се гърчи на улицата (което е явен признак, че е заразен), санитарите нямат време да го чакат, а го прибират в черната кола и го хвърлят в ямата, още преди да е издъхнал. Зловещите каруци непрестанно обикаляха из града и прибираха умрелите. Европейците бяха се изпокрили по домовете си и не допускаха никакви посетители отвън. Говореше се, че един италианец стрелял срещу всеки просяк, който се изправял пред вратата на дома му. От час на час епидемията взимаше все по-широки размери. Това се виждаше от все по-честото преминаване през площада на черните каруци с мъртви или гърчещи се трупове.

По едно време забелязах цирковия секретар Джиовани да прекосява площада. Беше се насочил към моя хотел. През лицето му беше превързана голяма антисептична кърпа. След малко на вратата се почука. Дочух полузадавания глас на Джиовани. Отворих му.

— Директорът нареди да отидем заедно с тебе на пристанището и да потърсим кораб, който би ни откарал далеч от тук. Властите

разрешиха да напуснем града при условие, че накъдето и да отидем, отдалеч ще сигнализираме какви хора превозва корабът.

Никога до този момент не съм проявявал страх или малодушие. Но сега и двете тези чувства ме обладаха и не бях в състояние да ги преодоляя.

— Какво ще правя и аз с тебе?... Защо не отидеш сам?

— Директорът нареди да дойдеш и ти. Говориш няколко езика. Ще преговаряме с различни хора. Дано убедим някого да ни измъкне от този ад.

— Но и ти се ползуваш от няколко езика. Защо да рискувам и аз заедно с тебе?

— Не се страхувай! Аз нося антисептично средство. Дай две-три кърпи да се подсигурим и хайде с мене.

Поуспокоих се и засрамен, подадох на Джиовани две подходящи кърпи. Той извади от джоба си голямо шише с белезникава течност. Манипулираше бързо и ловко, като истински санитар. Това се казва секретар! Смел, хладнокръвен и делови човек.

След малко двамата бързахме към пристанището. По улиците — невиджана трагедия. Там, откъдето бяха вдигнати трупове на болни и мъртви, мястото е посипано с вар. Зловещите каруци сноват непрестанно. Избягвайки старателно местата, посипани с вар, пристигнахме на пристанището. Това винаги оживено място сега представляваше истинско мъртвило. С усилия убеждаваме хората да се покажат, за да разговаряме, макар и от разстояние. Но кой ще се реши да прибере ни борда си хора от един град, заразен с чума? Навсякъде ни отказваха. Започнахме да се отчайваме. Най-сетне едно немско параходно дружество реши да отпусне гемия, която да ни откара към Гърция при условие, че екипажът ще се съгласи. Хората от екипажа на гемията изказаха пълна готовност пред перспективата да се измъкнат от пристанището на пламналия град и съблазнени с обещаното им двойно възнаграждение за този рейс. Гемията можеше да побере само хората от цирка. За конете трябваше да се търси друг плавателен съд. Възрадвани, ние побързахме обратно, да съобщим, че сме успели, въпреки че параходното дружество ни бе поискало неимоверно висока цена. Всички се застыгаха за път. За кратко време целият персонал се озова на пристанището. Започна строг медицински преглед на голо. След основно дезинфекциране, извършено по най-груб начин, както се

постъпва с животни, пуснаха ни да се качим на гемията. На брега остана само Джиовани, за да докара с друг плавателен съд конете, инвентара и реквизита. Смел човек, самоотвержен и достоен служител.

Привечер задуха попътен вятър. С мощно надут платна гемията се отдели от брега и започна бързо да навлиза в открито море, отнасяйки на борда си около четиридесет щастливци далеч от зловещия град.

Определиха ни място върху корабния борд, по което имаме право да се движим. Моряците не се сношаваха с нас.

Заплашиха ни, че ще стрелят срещу всеки, който се опита да наруши определената граница. На всичко бяхме съгласни, само и само да сме по-далеч от косата на чумната епидемия. За всяка евентуалност бяха качили на борда достатъчно количество негасена вар. За щастие, не стана нужда от нея...

Храната не беше достатъчна, но все пак гемията ни отнесе благополучно пред гръцкото пристанище Пирея. Не ни разрешиха да влезем в пристанището. Пуснахме котва в открито море. Времето беше хубаво, нямаше вълнение и престоят тук лесно се понасяше. Заведоха се преговори с пристанищните власти и най-после на борда се качи лекар, добре защитен от зараза. Прегледа всички ни и си отиде. На следния ден ни съобщиха, че ще трябва да ни отведат на един малък и пуст остров, където ще прекараме петнадесетдневна карантина. Увериха ни, че ще се погрижат за редовното ни снабдяване с храна. Гемията се отправя за островчето. То не беше по-голямо от един квадратен километър. Настанихме се в една празна, полусрутена къщичка, която се оказа все пак годна да побере на казармен живот четиридесет души — мъже, жени и деца. Гемията, също се установи на задължителна карантина, като избра по-защитено от ветровете място и моряците останаха на борда.

Цели два дена никой не се яви да ни донесе обещаната храна. Довършихме всички запаси, които имахме, но положението ни не можа да достигне трагични размери. Аз винаги носех със себе си рибарските си такъми. Подобно на екипажа от гемията организирах една риболовна група и лагерът беше доволен с риба. А риба в морето имаше в изобилие. Така с риболова убивахме скуката си. Приятно и полезно. Като се окопитихме от пътуването ни с гемията, ние опънахме уредите си и започнахме редовни тренировки. На третия

ден, когато санитарите дойдоха на острова да ни донесат храна, завариха лагера ни в отлично състояние. Всички бяхме здрави, бодри и жизнерадостни. На следния ден освен полагаемата се казионна храна санитарите ни донесоха много плодове, с каквито изобилствуваха всички околни острови. Узнали за незавидната ни участ, бедните островитяни отделяха от залька си, за да ни подпомогнат. Сиромасите винаги са по-отзивчиви...

Като се убедиха в доброто ни здравословно състояние, санитарите се пристрашиха, започнаха да слизат на острова и с любопитство наблюдаваха нашите репетиции. Цирково представление без пари. През следващите дни към тяхната лодка се бяха присъединили и няколко други, с жители от околните острови. Узнали за интересните ни репетиции и те искаха да видят безплатната циркова програма. Добрите хора носеха със себе си много храна и плодове, предназначени за нас. Стана весело и приятно. Ние се чувствувахме като на курорт. Създаде се приятелска връзка между нас и островитяните. Благодарение на тази атмосфера пие вече не чувствувахме гнета и скуката на принудителното уединение. Всеки ден очаквахме гостите си с любопитство и нетърпение.

Уговорихме един ден да изнесем цяло представление. Този ден имахме необичайно много гости. Като че ли сме на панаир. Някои островитяни за пръв път през живота си (а може би и последен) виждат цирково представление. Пари не събирахме, но донесената храна беше толкова много и така разнообразна, че докато отначало търпяхме известни лишения, сега се чудехме какво да правим с това изобилие. Не липсваха и деликатеси като пилета, баници и сладкиши. Появиха се и кани с вино. Покрай нас и моряците от гемията добре си похапваха и попийваха.

Петнадесетдневната карантина изтече неусетно сред забави и увеселения. Докато се чудехме как ще прекараме половин месец на този малък и пуст остров, сега като че ли не ни се напускаше това място на нашата принудителна, но приятна почивка. Междувременно пристигна и Джиовани с конете и останалия инвентар. Никой от нас не се разболя. Всички се радваха на отлично здраве.

Като изтече карантинният срок, едно параходче ни взе на борда си и ни понесе към пристанището на Пирея. Разделихме се с малкия пуст остров с известна тъга. Едва ли някога сме прекарвали такава

приятна и безгрижна почивка. Жителите на Пирея, редовно осведомявани как прекарваме нашата петнадесетдневна карантина, с голямо нетърпение очакваха да изнесем своите спектакли и пред тях. Но поради непредвидената задръжка налагаше се да бързаме, за да устоим на предварително сключените ангажименти в Италия. Без да се спираме в Пирея, продължихме по набързо скалтения от Джиовани маршрут и една седмица по-късно изнесохме първото си представление пред публиката на Атина. Така нашият добър директор, изразходвайки грамадни суми за скъпия морски транспорт, успя да ни измъкне от Порт Саид и с помощта на своя самоотвержен секретар Джиовани да ни отведе далеч от смъртната угроза. Никога няма да забравя тихия и идиличен живот на пустото островче. Макар и при примитивни условия, но при едно жадувано спокойствие, обградени с любовта и вниманието на бедните островитяни, ние се чувствувахме щастливи. Това най-добре го разбрахме, когато напуснахме идиличния бряг и бурният живот отново ни грабна в обятията си.

Директорът на цирка не пожела така лесно да се примири с принудителното и преждевременно напускане на Египет. Там останаха много непосетени обекти и големи възможности за добри печалби. Енергичният секретар Джиовани редовно се осведомяваше за хода на чумната епидемия в Порт Саид и като получи сведения, че тя е окончателно ликвидирана, начерта нов маршрут за Египет. При първа възможност отново потеглихме към страната на древната култура. Един прекрасен ден циркът «Пиерантони» с подменен и подобрен състав се озова в Кайро. За Порт Саид въпреки нормализирания живот не помислихме вече. Работите тръгнаха още по-добре отпреди.

Много са интересните туристически обекти около Кайро, но най-интересни за всеки чужденец си остават пирамидите. Един ден образувахме голяма компания и яхнали на магарета, потеглихме на излет към пирамидите. Минахме подвижния мост над Нил, покрай развалините на древната египетска столица Мемфис и едно фелакско селище, изкачихме се на слабо възвишение и пред нас се откри величествената фигура на първата пирамида — едно от чудесата на света. Колко робски труд, колко мъки, колко кръв и хиляди човешки жертви са дадени, докато се построи един такъв колос! Най-внушителна е Хеопсовата пирамида, висока около 140 метра. Откъде са докарани огромните каменни блокове, с какви превозни средства и

как са били изкачвани на тази шеметна височина? Загадъчна тайна на хилядолетната древност.

Всяка пирамида е гробница на някой фараон, строена приживе от самия него. Пирамидата на Хеопс е изградена от около два и половина милиона каменни блокове, всеки един от по кубик и половина, на тежест по няколко тона. Около сто хиляди роби са работили цели тридесет години, докато я издигнат. Броят на измрелите не е известен. От историята знаем, че в подобни случаи робите работят на обекта до своята смърт.

С течение на времето хората са установили начин за изкачване до върха на пирамидите. Тяхната облицовка от гладки плочи отдавна е била свалена и употребена за строежи в Кайро през средните векове. Върху долния пласт са приспособени стъпала и всеки здрав и смел човек може да се изкачи. Това аз сторих за около 20 минути. Когато се намерих на върха на пирамидата, пред погледа ми се откри интересна картина. На изток блестяха каналите на Нил, обградени от буйна растителност. На север се открояваше Кайро, а на запад, докъдето очите виждат, се простираха пясъците на пустинята Сахара. Пясък и небе, зловещо мъртвило, никаква зеленина и никакъв живот. Суша и невъобразима горещина. Тук слънцето е най-опасният враг на човека, макар и без него да няма живот.

Втората пирамида е доста разрушена, а третата е най-запазена и по нейната сравнително гладка повърхност човек не може да се покатери.

Още едно чудо се изпречва пред погледа ни. Сред пясъците се издига грамадна човешка глава върху огромно лъвско тяло, всичко изваяно от един цял камък. Това е сфинксът, който е дълъг около 75 метра и висок 20 метра, като се мери височината на главата му. Под влиянието на атмосферните условия тук-там този монолитен паметник на древната египетска култура е започнал да се пропуква. Очевидно е, че ваятелят е изработил най-голямата статуя от скалата, която е стърчала на това място. Невъзможно е такава огромна скала да е била докарана от другаде.

Подпомогнат от другарите си, покачих се на гърба на сфинкса, а оттам, с голяма мъка — и върху главата му. Когато се изправих и огледах наоколо, забелязах, че неколцина туристи са насочили

апаратите си към мен. За да им доставя удоволствие, изправих се на ръцете си и те ме фотографираха така.

На запад от сфинкса се виждат развалините на древен храм, чиито грамадни гранитни колони са полирани и блестят като че ли току-що са излезли изпод ръцете на своите майстори, а всъщност те са работени преди около 4500 години. И пак възниква въпросът, откъде и как са докарани тези грамадни колони, когато далеч наоколо няма никаква следа от гранит.

На връщане заряхах магарето си и се качих на камила, да опитам и това. Аз, който се въртя на лостове и при пътуване с параходи по океаните не хващам морска болест, като слязох от «кораба» на пустинята, почувствувах се напълно разглобен. Да знаех, че такива ще бъдат последствията, нямаше да се качвам на камилата. Вечерта работих в цирка много лошо.

От тогава до днешно време са изминали близо седемдесет години. Сигурно сега старините, които видяхме тогава, са в по-добро състояние. Съвременната култура навлезе и в Египет, а тя ни учи да пазим и тачим старините.

След няколкомесечно успешно гостуване в Египет отправихме се с параход обратно за Европа. Морето бе бурно и параходът пристигна на остров Крит с чувствително закъснение. Пуснахме котва в пристанището Кандия и екипажът се приготви за товаренето на голяма партида вино. Уведомиха ни, че товаренето ще продължи най-малко десет часа, така че бихме могли да използваме това време за разходки из острова. Решихме да се възползуваме от случая. Слязохме на брега и се запътихме към центъра на селището. Островът бе зает от международни морски сили. Срещаха се англичани, германци, французи, руснаци и други. Нашият туристически поход завърши в първия срещнат ресторант. Вътре бе много шумно. Английски подофицери се бяха разгуляли. Четирима артисти заехме една маса — Казнел, Демазицо, Панайотеску и аз. Поръчахме си ядене. След като се нахранихме, Казнел седна при пианото. Той свиреше много добре и привлече вниманието на англичаните. Те бяха във възторг, подсилен от изпития алкохол. Изпратиха на нашата маса една поръчка пиене по наш избор. Казнел се увлече в свиренето, а англичаните — в

черпенето. Започнахме всички да пеем една и съща мелодия — ние на италиански, англичаните — на английски. В заведението нахълтаха нови посетители — френски и руски моряци. Атмосферата се понрави на новодошлите и те се присъединиха към общото пиршество. Казнел засвири казачок. Скочих от масата и започнах да играя. Присъстващите бяха възхитени. Настроението се повишаваше. Пиеха се наздравци за нациите, които са представени в заведението. Келнерите не оставяха празна чаша, а времето неусетно летеше.

Привлечен от музиката и песните, един пристанищен служител влезе в заведението и като ни видя в компанията на военните, с учудване ни съобщи, че параходът, с който пътуваме, е отплувал. Не може да бъде! Как е възможно!... Не са се изминали дори и пет часа, а бяха ни казали, че престоят ще продължи най-малко десет. Платихме набързо и се затичахме към пристанището със съмнение, че пристанищният служител се е пошегувал. Когато се спуснахме долу, истината блесна пред очите ни. Параходът завиваше зад скалите, даде последен сигнал със сирената си и пое курс към открито море. Ние артисахме в Кандия съвсем negliже. Аз бях само по жилетка, приятелите ми също. Никой от нас нямаше пари освен дребните монети, останали след разплащането в ресторанта. Четиримата имахме по един джобен часовник, а аз — и една златна верижка. Ако успеем да продадем всичко това, едва ли ще се снабдим със средства за три денонощия — храна и хотел. При изключителна икономия от храната бихме могли да преживеем пет дни. На всичко отгоре узнахме, че в Кандия спира параход веднъж на 15 дена. Дори и да не е така, как бихме отплували, когато нямаме пари за пътни билети? Печална картина. Върнахме се обратно в ресторанта да обсъдим създаденото положение и да видим биха ли могли да ни помогнат с нещо нашите най-нови приятели. Те ни посрещнаха с акламации, защото отсъствието ни се чувствувало. Доволни са, че Казнел ще продължи да им свири, но на нас съвсем не ни беше до свирня. На чуждия остров, без средства и само по жилетки, едва ли някой би завидял на подобно положение. Пред настояванията на смесената военна компания ние седнахме и продължихме да гуляем, па каквото ще да става. Така само си казахме, но настроението ни беше вече пречупено. Едва издържахме до края на веселието.

Късно през нощта руснаците ни заведоха да спим в една частна квартира в града. На сутринта, като изтрезняхме, обсъдихме положението си и предвидихме възможните лоши последици от случилото се. Трябваше да намерим някакъв изход. Отидохме в ресторанта, където гуляхме презния ден. Той носеше звучното име «Борба за свобода». Споделихме мъката си със съдържателя та, дано нещо ни помогне. Още снощи той беше узнал как и защо сме изоставени от кораба, но като узна, че сме артисти, веднага ни предложи да изнесем едно представление. Такива работи тук много рядко се случвали и непременно щели сме да имаме успех. Тази идея и на нас ни беше хрумнала, но мислехме да прибегнем до нейното осъществяване при крайна нужда. Като нямаше друг изход, решихме да дадем едно представление. Заложихме при съдържателя часовниците си заедно с моята златна верижка и с получените пари започнахме да подготвяме нашата импровизирана циркова програма. Наехме единствената зала, в която се провеждаха всички инициативи от подобен род. От английската войскова част ни услужиха с лост, няколко маси и столове. Германците ни дадоха трапец и ето че моите гимнастически уреди бяха осигурени. С помощта на снощните ни приятели Казнел си набави цигулка и китара, а пияно имаше в салона, макар и малко раздрънкано. Освен това той нареди чаши, напълнени с вода, по такъв начин, че при удар да издават най-различни тонове. С тях Казнел можеше да изпълнява няколко мелодии. Демазино щеше да прави комични сценки, а Панайотеску ще се занимава с административната работа — продажба на билети, настаняване на публиката, охраняване от гратисчи и други подобни. Той и без това не беше артист, а само придружаваше сестрите си артистки, които играеха в цирка. Разгласихме, доколкото ни беше възможно, за предстоящата циркова забава и зачакахме публиката. Тя не закъсня да се отзове. Стекоха се и военни моряци.

Първото представление мина при задоволителен успех. Останаха ни 90 драхми чиста печалба. Очевидно публиката беше доволна и за обявеното следващо представление основателно очаквахме още подобър успех. Така и стана. От второто представление взехме 160 драхми чиста печалба. След като върнахме заема на съдържателя от «Борба за свобода», ние разполагахме с достатъчно средства да преживеем повече от 15 дена, и то без да търпим лишения. Сега

оставаше да си подсигурир средства за параходни билети. Решихме да дадем още представления, като ги разнообразим с борби. Аз ще се боря с някой моряк или критянин. Критяните са едри и здрави морски вълци и не се знаеше какъв може да бъде изходът от една такава борба, но нали беше въпросът на всяка цена да си набавим средства за път. Какво от това, ако ме изтъркалят. Да не съм професионален борец, та да се страхувам за титлата и авторитета си.

Липсата на други развлечения с изключение на локалите, които се пълнеха предимно от моряци, твърде много ни помогна. Нашите представления се посещаваха добре. Някои посетители идваха за втори и трети път. Борбата ми с един германски моряк не даде добър резултат. Той наистина имаше красиво, почти атлетическо телосложение, но му липсваше техника. Пък и аз не бях много добре с борческата техника. Издебнах го и го повалих зле на земята. Липсата на опитност и у двамата ни стана причина да му навехна ръката. Много съжалявах за причинената неприятност на добрия момък, но какво да се прави. Той беше толкова добър, че полагаше усилия да ме успокоява, вместо аз него да успокоявам. Все пак този инцидент даде повод да се заговори из града за нашите борби и интересът към представленията ни се повиши.

На другия ден при нас се яви местен рибар — истинско чудовище — много висок и според неговите твърдения тежък 125 килограма. Уплаших се, като го видях, но не се издадох пред присъстващите. Предложих му да направим репетиция, за да стане борбата ни пред публиката по-интересна. Той се съгласи. Право да си кажа, не можах да го помръдна. Колосът си играеше с мене като котка с мишка. Въпреки всичко реших да се боря с него, макар и да се чувствах предварително обречен. Въпросът беше да се спечелят пари за параходни билети.

Вечерта залата беше препълнена. Публиката не искаше да гледа програмата. Предлагаха направо да започнем борбата. От това ние заключихме, че не можем да изнасяме повече представления само с нашата циркова програма. Капацитетът на местната публика беше изчерпан. Бях се помирил с мисълта, че критянинът ще ме победи, но целта оправдава средствата. Едничката ми грижа беше борбата да продължи повечко, за да задоволим публиката и да се постигне победа

без някой сакатлък, какъвто не е изключен при този много здрав, тежък и груб партньор, непознаващ и неподчиняващ се на никакви правила.

Въпреки настояванията на публиката ние изпълнихме програмата си. Дойде ред на борбата. След като ме представиха на публиката като отличен борец, победил много опасни противници, застанах срещу критянина доста уплашен. Знаех, че ако не го надвия още в самото начало с някоя хитра хватка, ще загубя борбата, а може и да пострадам. Но откъде да взема тази хитра хватка? Ако борбата продължи, този здрав и изпечен лодкар мъчно ще се умори. Макар и да съм гимнастик и редовно тренирал, не бих могъл да устоя срещу този човек, който може цяло денонощие да гребе, да се бори с морската стихия, без да се поддаде на умората.

Борбата започна. Опитах се да използвам пъргавината си атакувах го от различни страни и с всички сили, но той не се даваше. Направих опит да приложа един «тур де бра», т.е. да го хвана за ръката, да вляза под него и да го прехвърля над себе си, но критянинът се досети и просто ме захвърли настрана. От минута на минута положението ми ставаше все по-опасно. Опитах се да легна долу, та дано го излъжа някак си, но и това не помогна. Паднахме двамата на земята. С големи усилия успях да го превърна, но не можах да го задържа. Започнах да губя сили и присъствие на духа. Когато изнасяхме цирково представление в Цариград, в двореца «Илдъз къошк» пред турския султан, той поиска да бисираме, а ние отказахме, понеже бяхме преуморени. Отказах да повторя номера си пред един султан, а сега пред този обикновен рибар и да исках, не можех да се откажа. В следния миг критянинът се превъртя над мен, сграбчи ме и лежейки отгоре ми, започна да ме души. Усещах как се задушavam и силите бързо ме напускат. С върховни усилия успях сам да легна по гръб и да туря край на тази смъртна угроза. Критянинът ме победи. Но вместо да стане и да се поклони пред акламиращите го сънародници, той здраво ме притискаше към земята и мен ми прилоша. Едва дочух гърма от ръкоплясканията и възторжените викове на зрителите. Техният ентусиазъм ме спаси. Те наскачаха на сцената, грабнаха сънародника си, като по този начин ме освободиха от него, понесоха го на ръце, а аз останах да лежа безпомощен. Никой от ликуващите не ме погледна. Един руски офицер пръв ми подаде ръка и ме изправи на

крака. Изложих се здравата, но вече разполагахме със средства за пътуване.

Като разбра с каква цел уреждаме нашите циркови забави и защо се бях изложил на опасността критянинът да ме удуши, офицерът изказа съжаление, че не е узнал своевременно за нашата неволя. Може би с един военен катер, отпуснат с негово съдействие, щяхме да настигнем нашия бавно движещ се параход.

— Кораб влак или каквото и да е друго превозно средство не могат да тръгнат по-рано от обявения час. Закъснение се допуска. Само във войската няма определен час за тръгване — заключи нашият доброжелател.

За да не похарчим необходимите ни средства за пътни билети, докато мине някой параход, започнахме да правим икономия от яденето. Кандия има естествен залив, обкръжен от канари. В залива рибата изобилствуваше. Отдадохме се на риболов и се хранехме почти изключително с уловената риба.

На осмия ден от нашето изгнаничество, непредвидено и за голяма наша радост, пристигна един руски търговски кораб, който имаше по-нататъшен курс Пирея — Патрас — Корфу — Бриндизи. Явихме се пред капитана на кораба и му описахме нашето положение. Той не ни повярва и ни взе за авантюристи, каквито често се срещат по пристанищните градове. Заведохме при него нашия доброжелател — руския офицер. Той се застъпи за нас и увери капитана в истинността на твърденията ни. Ех, братушка и пак братушка! Приеха ни на парахода при условие, че ще вършим обща работа и ще заплатим по 70 драхми на човек, когато пристигнем в Бриндизи, Иначе съгласно установените тарифи трябваше да заплатим много по-скъпо.

Сбогувахме се с временните си приятели и се качихме на парахода. Когато излязохме в открито море, всеки от нас получи трудовото си назначение. Мен ме пратиха в машинното отделение да хвърлям въглища в пещта. Най-тежката работа на борда на един параход е тази. Съблякох се по гащета, а от кръста нагоре гол. Застанах пред пещта. Встрани от гърлото ѝ въглищата текат от един металически улей. Аз трябва с широка плоска лопата да гребя и да хвърлям в огнената пещ, а тя като че ли всмуква, въглищата. Нужно е непрестанно да гребя и да хвърлям, за да поддържам в пълна изправност огнената паст. Два часа изживях в борба с една непосилна

за нетренирания човек работа. А температурата около машините беше по-висока от екваториалната. Най-сетне дойде смяната ми. Отидох да се измия. Вън беше вече нощ. След като се турих в ред, тръгнах да търся приятелите си, макар и да бях капнал от умора. Не беше много трудно да ги намеря. Кой моряк от кораба не знаеше за четиримата изоставени на остров Крит артисти? Демазино и Панайотеску миеха чинии в кухнята, а Казнел се беше наредил най-добре. Взели го в салона да им свири. През нощта ми се падна още веднъж да сляза в машинното отделение и в продължение на нови два часа да хвърлям въглища в пещта. Чудех се как ще издържа в този малък ад, докато стигнем в Бриндизи. След борбата ми с критянина това беше второто ми тежко изпитание от няколко дни насам. На следния ден ни повикаха да се явим и четиримата при боцмана. Реших на всяка цена да използвам случая и да го замоля да ме освободи от тази непосилна работа, защото при това положение едва ли ще достигна до Бриндизи жив и здрав. Но от тази моя решителна стъпка не се оказа нужда. Боцманът ни държа кратко слово, от което бих могъл да дам следното резюме:

— През изтеклото денонощие нашите съмнения, че сте авантюристи и самозвани артисти, окончателно се разсеяха. Това най-напред вие доказахте с усърдието и труда си в кухнята и в машинното отделение и, на второ място, вашият колега, който снощи свиреше на пианото. Той не пропусна нито един случай да изрази пред нашето началство и останалите колеги загрижеността си за съдбата на своите другари, които работят в кухнята и машинното отделение. Най-много се опасяваше да не би тежката физическа работа да се отрази зле върху качествата на артистичното ви изкуство. Поради това капитанът нареди да ви оставят на мое разположение, а аз да ви възлагам такава работа, каквато ще бъде по силите ви и няма да увреди на професията ви.

— Здравствуй, бе братушка — извиках неволно и възторжено, възрадвам от братското отношение на тия Скобелеви потомци, и притиснах боцмана с все сила до гърдите си. По-нататък нашият живот на кораба премина по-скоро в забавления, отколкото в работа. На следния ден пристигнахме в Пирея и още същата вечер се озовахме в Коринтския залив. Спряхме за малко в Патрас. След натоварване на въглища потеглихме отново, минахме край остров Корфу, без да

спираме, и на другия ден корабът акостира в пристанището на Бриндизи.

На раздяла с нашите гостоприемни братя платихме уговорената сума, но капитанът отказа да вземе пари от мене и ме поздрави за издръжливостта, която съм проявил през първата нощ в машинното отделение. Спестих 70 драхми. И четиримата съжалявахме, че не изнесохме едно безплатно представление на борда на кораба, но това беше невъзможно. Люлеенето на кораба щеше да опорочи нашето изпълнение и тогава именно можеха да ни сметнат за самозвани артисти. Нищо!... Може би някога ще ни се удаде възможност да им се отблагодарим. За странстващите артисти светът не е толкова голям, колкото изглежда. Кой знае къде пак ще се срещнем...

[1] Пиер Лоти — псевдоним на именития френски романист Жулиен Вио (1850–1923), автор на романа «Разочарованите», в който описва с познание и майсторство живота на турската жена зад решетките на харема. ↑

[2] Фердинанд Лесепс — инженер и дипломат, член на френската академия. Като френски консул в Кайро получил концесия за прокопаването на Суецкия канал и ръководил строежа от 1859 до завършването му през 1869 година. Каналът свързва Средиземно с Червено море. Дължина 161 километра, широчина на дъното от 45 до 60 метра, а на повърхността — от 120 до 150 метра; дълбочина по фарватера от 12 до 14 метра. ↑

ИНЦИДЕНТИ В ИТАЛИАНСКИ ВОДИ

Подигравките и закачките на нашите колеги нямаха край. Да изпуснем парахода и да изостанем от трупата, която без нас почти не би могла да изнесе една пълноценна програма, не е дребна работа. Директорът беше много сърдит (или се преструваше) и ни глоби по 50 франка, въпреки че, докато ни нямаше, според плана никъде не е имало насрочено представление. Той не беше прав, но «срещу ръжен не се рита».

В нашето турне из Италия наложи ни се да пътуваме с един крайбрежен кораб за Таранто. Трябваше да пристигнем в този град след полунощ. Вече се провиждаха светлините на пристанището. Нощта е тиха, морето спокойно. Луната е разстлала златна пътека по морската шир от нашия кораб чак до линията на хоризонта. Чудна нощ, създадена само за мечтатели. Плисъкът на вълните в носа на кораба като че ли идеше да подчертае още повече тишината на нощта. В такава нощ едва ли биха могли да се раждат човешки злини.

Полунощ. Морето е осеяно с голям брой кораби от различни величини. Прекалено много кораби. Не могат да се различават какви са въпреки лунната светлина. Ние все още плуваме успоредно на брега и далеч от него. Ще свием към брега едва когато се изравним с входните фарове на пристанището. Не усетихме как се намерихме обградени от безброй кораби. Едните са близо до брега, а другите — навътре в морето. Но тяхното присъствие, не е в състояние да наруши великото спокойствие, което цари навред, докъдето погледът стига.

Нашият параход вече обръща нос към брега и дава сигнал със сирената си. В този момент блесват десетки прожектори. Светлините, насочени от брега към морето, и тези от морето към брега се кръстосват, сливат се и огряват водите, в които плуваме. Какво значи това? На нашия параход е светло като през слънчев ден. Докато се питаме какво значи това, от корабите, намиращи се навътре в морето, се появяват светкавици, последвани от оръдейни изстрели. Същото явление се наблюдава и по, брега. Ами сега? Какво искат от нас?

Очакваме всеки момент да се озовем на дъното на морето. Толкова много изстрели — все един ще ни улучи. По небето се чертаят светещи ивици във всички посоки. Хиляди метеори, избълвани от сушата, прелитат над нас, чертаят параболи по небето и потъват някъде към хоризонта. Канонадата се засилва, а заедно с нея и паниката сред пасажерите. Никоя карнавална нощ не е произвеждала такъв фееричен ефект, такъв звуково-светлинен декор. Засвириха сирени. Под светлините на прожекторите наблюдаваме как пред пристанището се повдига някакъв подвижен мост и известен брой торпильори, които до този момент спокойно дремеха край брега, се насочиха навътре към морето, т.е. към нас. Сега ще става каквото ще става. Торпильорите ни достигнаха много бързо, но не ни обърнаха никакво внимание, а минаха край нас и се отправиха в неизвестна посока, спазвайки реда, наподобяващ камилски керван. Канонадата се засили още повече. Ние сме уплашени до краен предел. Пред нас се разразява грандиозна илюминация, невиджана до този момент по своите размери. Какво да правим? Къде да се крием? Навсякъде едно и също. Навсякъде небето ври от прожекторни светлини и ракетоподобните параболи, очертавани от оръдейните изстрели, насочени към вътрешността на морето. С нашия параход все още нищо не се е случило. И какво може да се случи? След първата уплаха забелязваме, че екипажът на парахода е сравнително спокоен. Някои от тях дори с възхищение наблюдават изключителната гледка. Разговарят високо, но спокойно.

— Бойно учение!... Бойно учение!... — провикват се някои от тях, като забелязват уплахата сред пасажерите.

Близо един час канонадата не спря. Ние не забелязваме, че нашият параход не се движи към брега, а е спрял на едно място. Внезапно небето се прорязва от цветна ракета. Същите цветни ракети се издигат от всички страни на морската шир и след тях настана тишината, на която се радвахме преди канонадата. Бързо приближаваме брега. След като стъпихме на сушата, забелязахме, че целият град е буден. Прозорците са отворени. Гражданите, в нощно облекло, възбудено разговарят. Младежта и някои деца са по улиците. Те това и чакат. Веселите разговори, викове и възклицания не стихнаха до сутринта.

На следния ден разговорите се водеха все около снощното бойно учение. То е било замислено и подготвено при голяма тайна. Нашият

параход е бил уведомен в последния момент и заставен да спре машините си в открито море, докато се даде сигналът «отбой». Темата на учението е била: «Неприятелят прави опит да пусне няколко торпили в пристанището, но е открит навреме, намерението му е осуетено и той отстъпва в безпорядък». Изглежда, че ние неволно сме изиграли ролята на най-смелите нападатели, но и ние сме били «отблъснати», макар че фактически се озовахме в пристанището, посрещнати дружелюбно от портовите власти. Но независимо от разрешението на поставената задача на бойците ние, гражданите, почувствувахме и нещо друго — контраста между мирния живот и войната. Това бойно учение неволно стана отлична агитация против войната за всички граждани, които имаха възможност да го наблюдават на фона на една тиха мирновременна лунна нощ.

Продължаваме турнето си по крайбрежните градове. Транспортирането на цирка по море става лесно, бързо и евтино. След гастролите ни в Триест потеглихме за Венеция, откъдето трябваше да продължим турнето си из западна Италия. Не много време след като параходът напусна пристанището, над палубата се разнесе женски писък. Познах гласа на Софи Панайотеску. Всички погледи са насочени към нея. В този момент тя припадна. Неколцина се струпаха над нея да я свестяват, а останалите се загледаха в морето зад борда. Дотичах и разбрах какво е станало. Кученцето на Софи — бяло пуделче — беше паднало в морето. При падането то потънало, а сега плуваше във водата, пърхайки безпомощно. Всички животни още от рождение умеят да плуват. За едно куче параходът никога няма да спре. Като прецених погрешно, че се намираме недалеч от брега, без да му мисля много, съблякох бързо палтото и жилетката си (за панталоните и дума не можеше да става в присъствието на дами), изух обувките и се хвърлих във водата с главата надолу. Ако за едно кученце не си заслужаваше да си мокря панталоните и бельото, то красивата Софи заслужаваше нещо повече. Като изплувах над водата, огледах наоколо, но от кученцето нямаше следа. Заплувах в обратна посока. След като по моя преценка изминах разстоянието, на което трябваше да се намира кученцето, отново се огледах, но нищо не забелязах. Продължих да плувам към брега. Времето беше тихо и благоприятно

за плуване. Търсенията ми обаче останаха безплодни и бях започнал вече да се отчайвам. У мен залегна едничкото желание — по-скоро да достигна брега, и заплувах енергично натам. Внезапно съзрях бедното животинче. От водата то се беше съвсем видоизменило и никак не приличаше на себе си. Космите му потъмнели и прилепнали до тялото. От бяло пухкаво, то беше станало сиво, необичайно тънко и дребно, малко по-едро от голям плъх. Обезумялото кученце все още се държеше над водата, плуваше с усилие, но се въртеше в малък кръг наляво, все около едно и също място. Подвикнах му и то заплува към мен. Никога не съм допускал, че погледът на едно дребно кученце може да бъде толкова изразителен. Радост и благодарност се четеше в изпъкналите маслиненочерни очички. Доближихме се. Взех го и го сложих на гърба си, където то послушно застана, гъделичкайки ме с разтрепераните си лапички. Преди да продължа към брега, отправих поглед към парахода. Забелязах, че са спуснали лодка с двама гребци. Насочих се към лодката. Треперящото пуделче здраво се крепеше до тила ми, подраскваше ме и ми причиняваше гъдел, но търпеливо понасях. Скоро се срещнахме с лодката. Моряците, засмени, ми подадоха ръка. По-нататък всичко се превърна в смях и закачки, подхванати от самите гребци, които не пропуснаха да ми подметнат и по някоя дума за красотата на дамата, която бе припаднала на парахода.

Като се качихме на борда, пръв пред мен се изпречи капитанът и сериозно ми се скара. Не можах да видя срещата между Софи и любимото ѝ кученце.

— Бива ли за едно кученце да правите тези необмислени работи! — закрещя капитанът. — Сега трябва да платите висока глоба заради безпричинното спиране на парахода.

— Аз скочих във водата не заради кученцето, а заради господарката му — отвърнах полушеговито.

Около нас се събраха много пасажери. Естествено те взеха моята страна. Завързаха се спорове. Накрая капитанът махна с ръка и се качи на мостика. В моите мокри панталони и риза имах жалък вид. До мен беше застанала Софи с треперещото кученце в скута. И тя беше доста измокрена. Пуделчето ближеше ръцете ѝ, а тя ме гледаше, без да е в състояние да проговори. В очите ѝ се четеше безкрайна благодарност.

И аз бях благодарен, само че на пуделчето. То ме доближи твърде много до сърцето на красивата Софи.

Един флотски офицер ме покани да се преоблека, за да не се простудя от появилия се бриз. Но моите дрехи бяха в куфарите, затрупани в багажното отделение. Офицерът ме заведе в машинното отделение. Там ми дадох моряшки, панталони и фланелка, а моите дрехи накиснаха в сладка вода, за да ги освободят от морската сол.

Подсушен и преоблечен полуморяшки-полуцивилен, излязох на палубата, за да взема участие във веселата част на току-що приключилия инцидент. Колегите бяха неизчерпаеми в усилията си да дадат най-различно и пропито с хумор тълкуване на моята постъпка. В това направление твърде много им помогна и оригиналното ми облекло. Днес това не би предизвикало толкова смях, колкото по него време, когато снобизмът и парвенющината държаха, толкова много на външния вид. Що се отнася до панталоните и бельото ми, Софи се беше погрижила да ги приведе в приличен вид. Това беше нейният първи жест на признателност.

Във Венеция постигнахме голям успех. Оставаха още два дни до прочутия венециански карнавал. С моята най-нова приятелка Тереза бяхме си дали дума да прекараме карнавалната нощ заедно, но тя като че ли нямаше да устои на обещанието си. Всяка вечер отварях прозореца на стаята си в очакване да я видя отсреща, но напразно. Допуснах, че всичко, каквото се беше случило досега между мен и красивата венецианка, е било само един нейн каприз. Помирих се с положението и два дни преди карнавалната нощ реших да организирам колкото се може по-веселото и прекарване, макар и без Тереза. Уговорихме се със сестрите Мария и Софи Панайотеску да бъдем заедно, с гондола, обкичена с български и румънски знамена. Купих платове и момичетата се заеха да шият знамената. Осигурих няколко килограма конфети. Пазарих и гондолиер със спретната и добре обзаведена гондола. Но неочаквано на следващата вечер се появи и красивата венецианка. Тя устоя на думата си. Не можех да си намеря място от радост. Ето че настъпи и многоочакваната нощ.

Карнавалът във Венеция трябва да се изживее. Всякакви разкази за него само ще убият истинската представа за тази нощ на радости за

възрастните деца. Разноцветни светлини, илюминации, декорирани гондоли, една от друга по-разкошни маски и костюми. Главният канал, над който минава мостът Понте ди Риалто, е пълен с гондоли. Музики, песни, викове, смях и веселие, над които се носят милиарди снежинки от разноцветни конфети. Тук всеки се весели на воля, без мяра, без етикеция и предразсъдъци, без каквато и да е задръжка. Когато възрастните се вдетинят, тогава се наблюдават игри, каквито децата още не познават.

Имам само една грижа — как да се отърва от сестрите Панайотеску въпреки слабостта ми към Софи. За нея има време. Ние пътуваме заедно с цирка, а Терезина остава във Венеция. След като напуснем този град, ще трябва да кажа сбогом може би завинаги на красивата венецианка. Но нищо не ми идва на ум. В краен случай ще се веселим всички заедно. Момичетата няма да ми отнемат Тереза. Впрочем тя принадлежи само на себе си. Така самоуспокоен, оставих разрешението на този въпрос на случайността.

Последните вечерни зари отдавна са избледнели пред настъпващата нощ. Сестрите Панайотеску и брат им са вече при мен в квартирата ми. Братът Панайотеску каза няколко протоколни думи за доверието, което има в мен, остави ми сестрите си и отиде вероятно да прекара карнавала по своему, заедно с любимата си. Може би и нейният брат ще му държи реч, подобна на тази, която той произнесе пред мен. Е, нищо. Днес е карнавал и всичко е простено. Щом останахме сами, веднага споделих с Мария и Софи плана, който се породил в мен след речта на брат им:

— Ако желаете, можете да прекарате карнавалната нощ както намерите за добре, но на сутринта обезателно трябва да се срещнем, за да се уговорим относно «алибито».

Сестрите скочиха и ме разцелуваха от радост, че им давам възможност да се веселят с предпочитаните от тях кавалери. Все пак Софи ми обясни насаме, че ще жертвува тази нощ заради сестра си, която имала много сериозен флирт и се надявала да завърши с брак (И Софи не падаше по-долу от мен.) Всичко се нареди, както трябва. Братът на сестрите Панайотеску може да бъде напълно спокоен.

Гондолиерът ми подвикна откъм задния вход. Спуснахме се на малкия пристан и влязохме в обкичената, но все още без осветление гондола. Заплувахме към главния канал и пак се върнахме обратно, с

оглед към 9 часа да бъдем пред дома на Тереза. Като приближихме задния вход на къщата, разпознах силуета на младото момиче въпреки черното ѝ домино. Прилепихме гондолата до каменната стълба, подадох ръка, без да сме си разменили дума. Тереза пое ръката ми и цяла треперяща, стъпи в гондолата. Нашият гондолиер застана прав в задния край и се насочихме към Понте ди Риалто. Запознах Тереза с двете циркови артистки. Софи ѝ каза:

— Госпожице, вие сте си избрали за кавалер най-добрия и най-благородния наш колега.

Отличен комплимент. В отправения ми поглед долових надеждата, че следващите дни са наши:

— Благодаря — пошепна Тереза с необичайна стеснителност.

— О-о-о!... О-о-о!... — провикваше се от време на време гондолиерът, за да предотврати някое сблъскване с гондолите, чийто брой все повече се увеличаваше.

Заведохме сестрите на посоченото от тях място. Там една весела компания шумно ги посрещна и прибра в своята гондола. Останахме сами с Тереза. Гондолиерът запали разноцветните книжни фенери. Тереза отметна доминото си. Тя беше очарователна в своя костюм на Коломбина. Моят карнавален костюм беше неопределен. В него все пак можех да мина за някакъв далечен роднина или сват на класическия Пиеро.

Поръчах на гондолиера да кара където намери за добре, но все пак да подбира най-фееричните и забавни места.

Небивала врява ни посрещна, когато приближихме Канале гранде. Влязохме в канала близо до къщата, където според преданието е живяла Дездемона, любимката на ревнивия мавър Отело. Такова гъмжило от гондоли по Главния канал, че човек би могъл да се движи по него като по суша, стъпвайки от лодка на лодка.

Първото сблъскване беше с една гондола, пълна с весели маски, облечени като дворцови пажове. Те ни обсипаха с конфети. Ние отговорихме по същия начин. Боят започна. Обградиха ни и други гондоли. Разнесоха се викове: «Чужденци!... Чужденци!...» Бях забравил, че нашата гондола е обкичена с български и румънски знамена, ушити от милите сестри Панайотеску. Облак от конфети се

изсипа върху ни. Така достигнахме чак до площада «Св. Марко». Имаше гондоли, целите покрити с цветя. Други — направени като лебеди, като вази, или украсени с най-оригинални съчетания на цветове. И всичко това — осветено от книжни китайски фенерчета, някои от които от време на време се подпалваха и изгаряха сред възторжените викове на околните. На някои места каналът беше до такава степен задръстен, че се налагаше да чакаме по двадесетина минути на едно място, докато се придвижим към посоката, към която случайно се отвореше път. Въпреки това — никакви разправии, никакви скандали. Навред се носят само весели смехове. Привлечени от румънските знамена, на няколко пъти ни се обаждат румънци. Отговарям им на румънски. Съжалявам, че не ни се обаждат и българи. Но на карнавала човек може всичко да очаква. Близко до Понте ди Риалто двама маскирани, с четири също маскирани дами в гондолата, като забелязаха българските знамена, засвириха с уста «Шуми Марица». Този беше начинът, по който се откриват взаимно българските студенти в чужбина. Отговорих на сигнала по същия начин.

— Ура!... Да живее България!... — развикахме се и тримата, обзети от детински възторг.

Долепихме гондолите си и се запознахме. Доктор Ковачев и доктор Рачев, дошли от Монпелие специално за карнавала. Колко е мило да се срещнеш със сънародници в една такава радостна нощ!

— Ами много жени сте повели, бе!... Двама души с четири! — провикнах се аз.

— Нека да има!... От много глава не боли — отвърна ми доктор Ковачев.

Уговорихме си среща за утрешния ден в цирка. Разменихме енергични салюти с конфети и се разминахме. Шеметното веселие ме беше завладяло изцяло. Терезина, отначало мрачна и замислена, постепенно се развесели. При няколко залитания по време на бой с конфети тя се залавяше за мен, за да не падне. Веднъж дори ме прегърна. С какво щастие ме обливаха тези нейни жестове, макар и да не бяха предназначени!...

От много гондоли ни атакуваха с конфетни салюти. Нашите знамена дават повод да се мисли, че сме от някоя чужда легация.

Подвикват ни от различни страни ту по някоя румънска, ту по някоя българска дума.

Времето неусетно лети. Към полунощ бурята започва да затихва. Шумното веселие отстъпва място на музиката. Разнасят се звуци от мандолини и китари, акомпаниращи изпълнението на чудни италиански канцонети. Някои певци не отстъпват по нищо на оперните артисти. А италианските канцонети твърде много допадат на нас българите. И те са наситени с много елегия. Романтичното настроение се плъзна над каналите и като невидима мъгла заля всичко наоколо. Слушах песните и някаква тъга ме обхвана. Беше ми и приятно, ѝ тъжно. Погледнах Тереза. Нейният взор блуждаеше далеч, извън пределите на веселието, а цялото ѝ същество излъчваше необяснима печал. Така мълчаливи, ние се радвахме и тъгувахме под звуците на затрогващите мелодии, които се носеха над затихващата карнавална нощ. Китайските фенерчета гаснеха едно след друго и никой вече не се грижеше да поддържа тяхната светлина. Най-после и песните затихнаха. Търсейки уединение, гондолите се пръснаха в различни, посоки, едва забележими, като бързащи да се укрият приказни същества, преди да са ги огрели светлините на пробуждащия се ден.

— Да си вървим — предложи Тереза. Тя изглеждаше уморена.

— Да си вървим — съгласих се аз с горест.

Подобно на другите и нашият гондолиер отправи гондолата към един от страничните канали.

— О-о-о!... О-о-о!... — подвикваше той. Загасналите светлини направиха движението много опасно.

— О-о-о!... О-о-о!... — като ехо се носеше гласът на близки и далечни гондолиери, безпомощни при липсата на какъвто и да е фенер. Тъмнината беше последният каприз на участниците в карнавала. Сега те се бяха уединили в малките уютни каюти, отдадени на своите интимни радости.

Към четири часа на разсъмване новият ден се усеща по видимостта на силуетите. Отправихме се към уреченото място, за да се разберем със сестрите Панайотеску. Те отдавна ни чакаха. След като се разбрахме как сме прекарвали карнавалната нощ в «обща компания», отправихме се за дома. Обезпокоен от голямото закъснение, макар и малко пийнал, братът Панайотеску много се зарадва, като ни видя да се завръщаме — трите девойки и аз. Един кавалер с три дами е най-

доброто доказателство, че сме се забавлявали съвсем невинно. Взехме и него в гондолата. Най-напред оставихме Тереза. Тя се сбогува сърдечно с момичетата, дори се разцелуваха. Всички жени по рождение умеят да се преструват. След малко и Панайотеску си отидоха. Останах сам с гондолиера.

— Доволен ли е сеньорът от услугите на Нино? — попита той в очакване да му заплатят уговорената сума.

— Много съм доволен, Нино! Ела за малко горе.

Лодкарят привърза гондолата и двамата се качихме в моята стая. Заплатих му повече от уговореното отворих бутилка «Киянти», налях две чаши и се чукнахме. През цялата нощ не бяхме пили нищо. Виното навлезе право в кръвта. Замолих Нино да вземе недопитата бутилка, дадох му още една неотворена и той отиде да почива след най-тежката работна нощ през годината.

Останал сам в стаята, замислих се върху изживяната карнавална нощ. Какво масово веселие и без никакъв инцидент! Никакво скарване, никакво сбиване, макар че в много гондоли се пиеше през цялото време. Дори и на нас предлагаха на няколко пъти най-различни питиета. Всяка дребна неприятност, всеки неволен инцидент се възприемаше като желана шега. От всичко хората вземаха повод за веселие. Да, всичко зависи от хората. А когато всички са решили само да се веселят, нищо не е в състояние да помрачи доброто им настроение. За жалост в ежедневието живот не е така. В една добре настроена среда достатъчен е само един злонамерен човек, за да отрови атмосферата на всички.

Заспах с мисли за Терезина. Цяла нощ само нея сънувах, но в най-различни образи, нямащи нищо общо с нейния.

Вече е календарна зима за Европа, а на остров Сицилия жълтеят портокали и лимони. Истинска обетована земя, но населена с хора, които понякога, като изпаднат в раздразнено състояние, за най-дребна работа са готови да влязат в бой. Също като албанците.

Една сутрин рано отидох на пристанището в Катания да посрещам нов артист, ангажиран в нашата труппа. Като се загледах към морето, откъдето трябваше да се зададе параходът, забелязах, че там, на изток, над морето се издигат грамадни планини със заострени

върхове. Времето е ясно, въздухът кристално чист и планините се очертават много релефно. Това ме учуди, като знаех, че на изток от Катания няма никакви планини, а е открито море чак до Гърция. Както казах, планините се виждаха много ясно и много приличаха на албанските възвишения при Санта Кваранта. Докато се ровех из географските познания в главата ми, слънцето се показва на хоризонта и планините изчезнаха. От възклицанията и разговорите на околните разбрах, че сме имали възможност да наблюдаваме един съвършен мираж. Малко по-късно, от мястото, на което се наблюдаваха планините, се зададе параходът, който очаквахме.

На юг от Катания се намира Сиракуза, родното място на Архимед, градът, в който най-напред се е установило настъпващото от Юдея християнство. Намиращият се тук древен гръцки театър е още запазен. Амфитеатърът е издълбан в естествената стръмнина от камък. Тук са били изнасяни драматичните представления с произведения на Софокъл и неговите съвременници. По-нататък е циркът с амфитеатър, също издълбан в скалата на възвишението. Тук са се провеждали спортни състезания, гладиаторски борби, надбягвания с колесници и борби на хора с диви зверове. Осъдени на смърт са били разкъсвани от зверове пред очите на жадната за зрелища публика, за удоволствие на тиранина Дионисий и за терористично укрепване на властвването му.

Не по-малко интересни са издълбаните в мекия песъчлив камък катакомби — безкрайни подземия с килии, църкви, зали, гробници и други помещения с неизвестно предназначение. Тук, скрити от погледите, на жестоките и властващи езичници, християните са извършвали своите религиозни обреди. Огромен труд, неподдаващ се на измерение, е бил положен за осъществяването на това подземно християнско селище. И всичко това в името на една религия, която е служила за утеха на гладните и онеправданите, за притъпяване на съзнанието и стремежа към правдини с надежда, че на «оня свят» ще се радват на вечно щастие. «Блаженни верующи!»

В едно малко помещение е поставен дървен кръст, подобен на този върху който преди 1900 години е бил разпнат някакъв светец — последовател на Христа. Дървото е разядено от червеи. Големите гвоздеи, с които са били приковани ръцете и краката на разпнатия мъченик, са още по местата си. Страшна и мъчителна смърт, от която не е могъл да убегне дори и «Спасителя».

Каква самоизключваща се логика! Щом като бог е всемогъщ, весдесъщ и всеблаг, какъвто ни го представя религията, защо е нужно да позволява на хората земните им грехове, за да ги наказва с изкупление на «онзи свят»? Защо трябва да мизерствуват на земята, за да наследят царството небесно? Не би ли могло всемогъщият да повели добродетели у хората и щастлив живот «както на небето, така и на земята?» Един по-съвременен и по-практичен бог би съкратил процедурата и би избягнал земните условности, необходими за наследяването на царството небесно... (Я си гледай, Лазаре, гимнастиката, а тези размишления остави за философите).

Край градчето Калтанизета има големи серни мини. Планините са жълти, улиците са жълти, къщите са жълти и хората са жълти. Казано с две думи — симфония в жълто. Това е един своеобразен човешки ад. Хората тук не доживяват до дълбока старост. Серният прах ги убива преждевременно. Минните работници са бледи, изтощени и мрачни. Заплатите им са големи, а животът им — малък. Направо казано, те продават живота си, за да осигурят по-щастлива участ за децата си. Ако човек се вслуша в техните разговори, когато са на чашка, ще разбере, че те нямат други амбиции освен да устроят живота на децата си далеч от това място.

НА ПАЛУБАТА НА «ПРИНЦ ОФ ВАЙД»

В Неапол един артистичен агент хареса много нашия номер и ни предложи ангажимент в цирка «Браун», който бил в турне из Южна Америка. Сключихме договор при, много добри условия и след като завършихме гастролите си в Неапол, двамата с Гатело заминахме за Марсилия. Там параходът «Арл» набираше пара за предстоящото си дълго плаване до Южна Америка. Три седмици плавахме до Буенос Айрес. От този град започна нашето южноамериканско турне. Два месеца по-късно заминахме за Монте видео, където останахме цял месец, а след това започнаха гастролите ни в Рио де Жанейро — столица на Бразилия. Едва можахме да дочакаме края на ангажимента си. За около четири месеца, прекарани в Южна Америка, здравето ни дотолкова се разклати, че ни се струваше — едва ли ще останем живи, ако би се наложило да поработим само още една седмица.

С приключване на гастролите ни в Рио де Жанейро потеглихме обратно за Европа на борда на големия океански параход «Принц оф Вайд». Приятно е да пътуваш на океански параход, когато разполагаш с достатъчно средства, за да си позволяваш всякакъв лукс. А средства ние имахме предостатъчно.

Като първокласни пътници възможността да се движим навсякъде из парахода ни натъкна на много куриозни случаи из живота на охолните аристократи. Така например в първа класа пътуваха две дами — майка и дъщеря, много интересни и елегантни жени, с изискани маниери и говорещи по два-три езика. Майката беше закръглена жена, в разцвета на своята пълна зрелост и много млада, за да бъде майка на такава дъщеря. Но какви ли случаи не се срещат на този свят. Дъщерята, от една страна, беше млада и красива, очарователна и пленителна, достоен обект за любов от пръв поглед. Знаеше се, че двете красавици са по произход англичанки. Придружаваше ги един американец, представител на фирмата «Пенсилвански петролни извори» — човек, разполагащ с милиони. На парахода имаше и други милионери, но този, който си позволи лукса

да се увлече по дъщерята или майката, ще трябва да знае, че флиртът му би имал известен успех само ако има милионерски колорит. А от това печелят само двете жени. Докато се разбере коя от двете ухажва американецът, какво е разположението на другата дама към даден ухажьор, минава време, дават се гала-обеди и вечери, правят се скъпи подаръци. В края на краищата нищо положително не може да се разбере. Не се разбра и коя кого предпочита, но едно беше безспорно ясно — че двете дами нямат намерение да се задълбочават в отношенията си с когото и да било. Около тях се образува цяло ято мъже, кой от кой по-елегантни и по-галантни. Всеки полагаше усилия да спечели благоволенieto на красавиците.

Наша милост нямаше нищо против флирта. Дамите наистина заслужаваха внимание, но за една усмивка или един ласкав поглед, който в най-благоприятния случай може да означава само «може би», Бай Ганьо не би се съгласил да пожертвува дори и най-малкото мускалче с розово масло. Поради това ние се държахме настрана, макар и да не скривахме пред дамите нашата заинтересованост от техните особи.

По едно време между двама кавалери възникна конфликт на базата на ревността. Стана дума дори за обявяване на дуел, но се намесиха по-разумни мъже и туриха край на конфликта, лишавайки ни по този начин от едно пикантно забавление върху ограничения терен на парахода.

Преминахме през екватора. Това създаде повод за нови веселби — кръщение на пътниците в званието «екваторианци», Свързано с най-остроумни и комични хрумвания, танцови забави и нови познанства. Във връзка с това празненство решихме да произведем конкурс между красавиците на парахода. Признатата за най-красива ще получи званието «Мис Екватор». Подбра се жури в състав: един бразилски професор, един германски лекар, моят най-нов приятел доктор Бил, един офицер от бордовия екипаж и моя милост. Обявихме конкурса, на който се допускаха дами и от трите класи, за да се явят повече конкурентки. Съставът на журито беше оповестен. Още същия ден край нас с доктор Бил се завъртя един богат бразилец с метресата си — чудно красива, мургава бразилка, която той назоваваше фамилиарно Долорес. Като я гледах, струваше ми се, че никога през живота си не съм виждал по-красива жена от нея.

Петимата членове на журито се събрахме на предварително съвещание, за да установим подробностите около конкурса. Доктор Бил не пропусна да ме уведоми, че въпросът за избраниците е почти предрешен. Първа премия ще трябва да присъдим на Долорес, втора — на една францужойка, а трета — по съвест, в зависимост от качествата на останалите конкурентки. За място на конкурса избрахме палубата на втора класа. Допуснати бяха да присъствуват всички пасажери, включително и третокласните.

На определеното време за конкурса се насъбра много пъстър народ. Настроението беше празнично. Обявихме на присъстващите, че техните аплаузи ще се считат един вид като указание за журито при гласуването му.

От трета класа се явиха шест конкурентки, от втора — единадесет и от първа — девет. Под звуците на импровизиран оркестър дамите започнаха да дефилират. Публиката ръкопляскаше при всяко появяване на конкурентка, обстоятелство, което ни улесни да провъзгласим за красавица онази, за която сме решили предварително, без да има сериозни възражения. Дойде редът на Долорес. Нейното появяване беше посрещнато от гръмки ръкопляскания и викове «браво». Изглежда, че бразилецът добре се е погрижил за подсигуряване на успеха. Това не беше лошо. По-лесно ще изпълним даденото обещание пред него.

Минава францужойката Бланшет. Пак акламации и викове «браво». Красива жена. И нейното премиране няма да предизвика никакви разногласия.

След няколко други конкурентки на палубата се появи млада девойка от трета класа, италианка, на име Кармела. Неподозирана красота. Божествено създание, с чудно хубави черти на лицето и идеални форми на тялото. Чудно как американците са я пуснали да се върне в Европа, преди да са я направили милиардерска съпруга или най-малкото филмова звезда. Аплаузите за нея бяха най-силни и нестихващи. Ами сега какво да правим? Непредвидено се яви трета красавица, и то с неподозирана и безспорна красота. Ако не дадем първа премия на Кармела, пасажерите ще ни уличат в явно пристрастие. Акламациите не стихват. Присъстващите викат и искат повторно появяване на Кармела, което тя не закъсня да стори. Най-после дефилирането на конкурентките завърши и ние се оттеглихме на

съвещание. Пръв взе думата професорът. Той си беше набелязал подлежащите на премиране красавици, и то много правилно. Първа премия — Кармела, втора — Долорес и трета — Бланшет. Офицерът му възрази, като твърдеше, че най-красива е Долорес. Доктор Бил го подкрепи. И аз сторих същото. Непорочният професор основателно се учудваше на нашата погрешна оценка. Той ни упрекваше, че се заблуждаваме (не смееше да ни нарече невежи или да ни упрекне в пристрастие). Всъщност ние проявявахме грубо и престъпно предпочитание на незаслужила конкурентка. Болшинството надделя. Какво не правят парите.

Явихме се отново на палубата и офицерът обяви имената на премираните: Първа — Долорес, втора — Кармела, трета Бланшет. Публиката зарева от негодуване. Всички единодушно ни освиркаха. Появиха се красавиците. Долорес е също освиркана. Болшинството грабна Кармела и Бланшет на ръце и ги понесе към горната палуба. Станаха неприятни сцени. Изложихме се здравата. Ако бяхме възприели честното предложение на професора, което беше и справедливо, всички щяха да бъдат доволни и щастливи. Колко й струва на Долорес присъдената първа награда, когато публиката я освирка? Иначе и тя щеше да бъде акламирана.

Въпреки всичко вечерта богатият бразилец даде блестящ банкет в салоните на първа класа по случай избирането на неговата фаворитка за «Мис Екватор». Но нейното чествуване стана задочно, защото «Мис Екватор» лежеше в кабината си болна и поразена от освиркването. Никой не й е крив. До това положение я доведе нейната неповторима суетност. Някои жени дори са способни да умрат и са умирали от суетност.

Кармела беше провъзгласена за «Мис Екватор» от пролетариата и там долу, в помещенията на трета класа, ставаше истинско и чистосърдечно празненство, макар и без шампанско. Всеобща любимка беше и Бланшет, защото тя правилно получи трета награда.

И това пътуване не мина без буря. Тя се появи, за да тури край на срамния за нас скандал с конкурса. Океанът зарева своята зловеща песен. Вълните се издигаха високо и прескачаха океанския гигант. Той се люлееше безпомощно. Стоенето на палубата стана опасно, а и

невъзможно. Хората се изпокриха по кабините си, нападнати от морската болест. В такива бури дори и някои моряци боледуват и на тях не се възлагат отговорни задачи.

На обед в залата за хранене се явиха само трима души, а следваше да бъдем около 250. Освен мен имаше още двама аржентински калугери, които пътуваха за Рим на поклонение, макар и да бяха по-неверующи от най-неверующите атеисти. Безверието им се дължеше изключително на факта, че като божии служители те са били в постоянна близост с неоспоримите аргументи против съществуването на бога. Калугерите се понапиха и започнаха да разправят и разкриват пикантни тайни от живота зад манастирските стени. Нашият обед продължи до 4 часа. Пихме кафе, после ликьори и накрая пак обърнахме на вино. Не съм по пиенето, но старателно прикривах този си «дефект». Дяволски калугери. Не ги хваща нито алкохолът, нито морската болест, а вълнението все повече се засилваше. Ако човек пътува за първи път и не вижда около себе си спокойните моряци, би помислил, че тук му е краят. По-словоохотлив беше, дон Джузепе, който въпреки намиганията и побутванията на дон Мигуеле накрая ми се откри как двамата се озовали в кабините на майка и дъщеря, за да ги «изповядат». Авантюристи от висока класа, тръгнали да поживеят като всички хора. Калугерството за тях е само средство за препитание.

Вълнението продължи много дни. Скучно е в такова време на парахода. Като наближихме Канарските острови, океанът започна да утихва. Тук-там по палубата се появиха единични фигури на бледи, изтощени хора, като че ли са боледували с месеци. Те се излягат на шезлонгите с лениво притворени очи, в очакване на пълно изцеление от вълшебството на слънчевите лъчи.

На хоризонта изплава първият остров от Канарската група. По-късно спряхме в пристанището санта Круз. Веднага параходът бе заобиколен от малките лодки на туземците-негри. Те викат и крещат на неразбираем език, за да им хвърлим някоя монета във водата, след което се гмуркаха и я улавяха с устата си и изплуваха щастливи на повърхността. Поразителна гледка представляваше един баща, който държеше в ръцете си тригодишно красиво детенце, усмихнато — истинско черно ангелче. Щом някой му хвърлеше монета, бащата забиваше детенцето във водата, а то като рибка се гмуркаше, достигаше монетата, поставяше я в устата си и пъргаво изплуваше на

повърхността. Въпреки видимата лекота с която изпълняваше всичко това, човек не може да наблюдава тази жестока красота без свито сърце. Интересът към детето беше голям, но то започна да проявява признаци на умора. Пасажерите престанаха да хвърлят монети във водата, за да не го измъчват. Някои хвърляха лептата си направо в лодката.

Позволиха на черните да се качат на борда. Един младеж се покатери по въжената стълба на мачтата, скочи право във водата, мина под корпуса на парахода и излезе от другата страна. Ако не бях видял всичко това с очите си, щях да твърдя, че скок от такава височина във водата е невъзможен. Освен това голяма беше опасността туземецът да не отмери правилно скока си и вместо във водата, да падне на палубата и да разбие черепа си. Като се качи повторно на борда, туземецът-артист събра голям бакшиш. Ако пътниците от всички параходи са все така щедри, той би могъл за кратко време да натрупа добро състояние, за да няма нужда повече да излага живота си на опасност. А на всичко отгоре беше и много красив, с една подкупваща усмивка, която караше хората по-лесно да разтварят кесииите си и по-дълбоко да бъркат в тях.

Вечерта слязохме в града и се разходихме, докато параходът натовари въглища и други запаси за из път. Доктор Бил беше изчезнал. Като се срещнахме отново на борда, той изказа съжаление, че не съм бил с него, да ме заведе в местния храм на любовта, обслужван изключително от млади туземки.

Отново сме на път. Корабът държи североизточно направление. След като отминахме остров Палма, един ден по-късно се провидя африканският бряг. Заедно с това и вкусът на въздуха се промени. Усещаше се, че приближаваме Стария свят. Отново плуваме покрай Гибралтар, а след нови 40 часа параходът се долепи до пристанището на Марсилия.

В Марсилия прекарахме няколко дни в пълно безгрижие и почивка от дългото и уморително пътуване. Бях се заскитал сам из една по-безлюдна улица, когато чух женски глас да подвиква зад мен:

— Хелоу!...

Обърнах се. Не малка беше изненадата ми, когато в лицето на движещата се зад мен жена познах младата англичанка — дъщерята от парахода. Върнах се две-три крачки назад, за да я пресрещна. Стиснахме си сърдечно ръцете като стари познати.

Много се радвам, че ви виждам — възкликнах без преструвка.

— И аз много се радвам?

— Защо сте сама? Къде е майка ви?

— Коя майка? — запита изненадана англичанката.

— Как коя!... Вашата, с която пътувахте в парахода.

Англичанката прихна да се смее неудържимо. След като се поуспокои, с твърде доверителен тон ми обясни:

Пред вас ще бъда откровена... Тя не ми е майка. Освен това ние не сме англичанки, а чисти французйки. Бяхме решили да прекараме пътуването си по-интересно и измислихме лъжата, в която и вие сте повярвали. Проявихме се като авантюристски от висока класа, но и «рибата», която наловихме, беше от най-високо качество. Глупавите милионери ни отрупаха със скъпоценни подаръци. Но какво са загубили те? Нищо! Какво са тия подаръци в сравнение с милионите, които печелят? Най-после кой каквото е търсил си го е намерил. Добре, че се намесиха разумни хора, та предотвратиха дуела на парахода. Тогава и ние можехме да си изпатим. Непременно щяха да ни разобличат и кой знае къде щеше да му излезе краят.

След като повървахме известно време мълчаливи, красивата авантюристка продължи:

— Какъвто и да е човек, с каквото и да се занимава, преди всичко му е нужно образование, обща култура и възпитание. Без тези качества ние с моята приятелка не можехме да разчитаме на никакъв успех. И друго — всяко нещо си иска времето и мястото. Ако играта, която изнесохме на парахода, се опитаме да развием тук на сушата, още на втория ден ще бъдем разобличени. Да не говорим и за това, че на сушата по-мъчно се установява контакт с глупаците от висшето общество. Излишно е да ви обяснявам защо. Вие сте артист и лесно ще ме разберете, макар че вашето изкуство няма нищо общо с нашата престъпна професия — завърши изповедта си красивата авантюристка.

— Разбирам ви много добре — отвърнах разочарован.

— Как се радвам, че вие не се хваняхте тогава на нашата игра. Щяхте само да ни причините загуба на ценно време, докато ви поставим настрана.

Отново настана мълчание, което красавицата първа наруши:

— А сега, като знаете коя съм и каква съм, няма ли да се срамувате да се появите на обществено място заедно с мен? Бихте ли

ми кавалерствували тази вечер? Как ми се иска да си погуляем за постигнатия успех! Ще бъдете мой гост.

— Вашата откровенност ме подкупи. Приемам на драго сърце, но на мои разноски. Не вярвам, че ще пренебрегнете моето кавалерско достойнство.

Ако ухажьорите от парахода имаха възможност да ме видят тази вечер, положителен съм, че щяха да ми завидят, макар и да не бях милионер.

В РУСИЯ — ДАЛЕЧНА И БЛИЗКА

Като артист за пръв път посетих Русия през есента на 1903 година, без да съм имал намерение да пътувам за там. Бяхме тръгнали с Гатело за друго направление, но поради случайно стеклите се обстоятелства се озовахме в необятната руска земя. Това се случи така:

Работехме с цирковото турне «Майярони» в Солун, включени в програмата на местното варие, където бяха ангажирани и четирите сестри Мани. Едната от тях — Емилия — беше ухажвана от турския майор Ахмед бей, син на Хайри паша, тогавашен губернатор на Македония.

Една вечер, след като завършихме нашия номер, бях седнал сам в ресторанта при варията да вечерям. През две-три маси към дъното на ресторанта бяха насядали и четирите сестри Мани в компанията на непознат и пиян турски офицер. Без да бъде поканен, той седнал на тяхната маса, поръчал шампанско, заставил ги почти насила да пият, а сам се беше разлигавил до безобразие. Сестрите се чудеха как да се отърват от него. Офицерът започна да се държи, направо казано, скандално и сестрите се видяха принудени да се вдигнат от масата и да дойдат при мен. Но пияният турчин не ги остави на мира. След малко и той се домъкна на нашата маса. С отвратителен цинизъм започна да ругае иначе скромните артистки. Явно беше, че ги смята за вулгарни консуматори от варията. Неговите ругатни на турски език бяха неразбираеми за момичетата, но аз не можах повече да понасям обидите, които добре разбирах и като артист еднакво засягаха и мен. Вдигнах се и отидох на друга маса, за да си довърша вечерята, след като казах на сестрите да напуснат ресторанта, преди да е станал скандал. Те обаче не ме послушаха и пак дойдоха при мен. Пияният турчин се вдигна от опразнената маса, дойде при нас, изправи се пред мен и разгневен ми зафъфли:

— А бе, серсем със серсем, къде дават така — аз да плащам шампанското, а ти да се любиш с момичетата!

Кипнах и повече никой не беше в състояние да ме задържи:

— Ти си серсем!... Как си позволяваш да ме обиждаш!... Келеш с келеш!...

Офицерът веднага се хвана за сабята си и тъкмо я издърпваше, успях да го блъсна силно в гърдите. Той залитна падна върху полуизвадената сабя, тя се подпря в земята и се счупи. Момичетата се разпищяха. Наскачаха посетители. Настана суматоха. Пияният офицер извади пистолета си и започна да стреля напосоки, но все високо и не засегна никого. Повлякох момичетата към сцената и там се укрихме.

Докато се опомним, в ресторанта нахълта полиция. Арестуваха ме и след малко се озовах в подземията на затвора «Без куле». Влажни каменни стени, пълен мрак и гробна тишина, ако не се смята шумът от пробягващите насам-натам едри плъхове. Нямах у себе си кибрит да светна, а не се виждаше и никакъв прозорец.

— Свърши се с мене — помислих си. — Утре ще узнаят кой съм. — Тук му е мястото да отбележа, че пътувах с фалшив паспорт под чуждо име, защото на времето се бях отклонил от задачата си като държавен стипендиант във Франция и при преминаването ми през България имаше вероятност да бъда задържан. Освен това не бях осведомен какви са конвенциите между моята родина и съседните и държави и дали не биха ме екстрадирали при поискване от българска страна, или това би могло да стане направо, дори без поискване. Паспортът ми беше австрийски. Според него аз се наричах Мишел Стихй. Ако властите узнаеха по някакъв начин истинското ми име, положението ми значително ще се отегчи. Ще ме осъдят и загдето съм посегнал на турския офицер, и за фалшивия паспорт. Нищо друго не може да ме очаква освен Диарбекир. А какво ще стане и с майка ми, която беше дошла чак от София, в Солун, за да се видим след няколкогодишна раздяла?... Дали ще й стигнат парите, за да се прибере в България?... Майка ми, като започне да ме търси, неволно може да ме издаде, че не съм никакъв Мишел Стихй, а Лазар Добрич. В България сигурно ме търсеха заради дълга ми към държавата, която ме беше изпратила стипендиант във Франция, а аз на своя глава напуснах политехническото училище в град Ание, за да стана цирков артист. И още нещо — бях вече сгоден за богатата руска дворянка Лидия Желеховска. Заедно с майка си тя щеше да прекара зимата в Ривиерата. Младото момиче ме обсипваше с пламенни любовни писма. Какво ще си помисли, като престане да получава отговорите ми?...

Тъкмо сега ли трябваше да стане всичко това?... Ех, съдба!... В случая аз нямам никаква вина. Отначало дори отбягвах да проявя и най-елементарното кавалерство, като вместо да защита момичетата, предпочетох да избягам на друга маса. Но кой ще повярва в моята невинност? Всички обстоятелства говорят в полза на турския офицер. Освен че е офицер, той се намира в своята страна, а аз съм един обикновен артист, и при това чужденец.

Не помня колко време съм стоял в тъмницата. Трябва да са изминали не повече от два часа, но мен ми се сториха много повече. Като опипах в тъмнината четирите стени на тази същинска гробница и се уверих, че освен вратата друг отвор няма, започнах да се разхождам напред-назад, като броех стъпките си, за да не се блъсна в стените. По едно време дочух далечен шум, човешки стъпки и възбуден разговор. Стъпките и гласовете все повече се приближаваха. Спряха се пред моята врата, ключалката издрънча, вратата се отвори и, о, чудо! Под слабата светлина на фенера познах влюбения в артистката Емилия. Ахмед бей. Придружаваха го двама затворнически пазачи и полицаите, които ме бяха арестували. Беят беше много ядосан, или се преструваше. С много груб тон той започна да ми се кара на турски език:

Как си посмеля да посегнеш на турски офицер! Да благодариш на Аллаха, че той сам си е счупил сабята. Иначе щяхме да те разстреляме още преди да се съмне!

Беят не беше пиан и този прекален драматизъм ми подсказваше, че той играе някаква игра. Започнах да се извинявам, да доказвам с примирение моята невинност и уважението ми към турската армия но той ме прекъсна все със същия строг тон:

— На друго място ще доказваш невинността си. А сега — след мен!

Беят тръгна пред мен, а аз го последвах между двамата полицаи.

Изведоха, ме навън. Един файтон с вдигнат гюрук чакаше на двора. Отведоха ме до него и беят ми заповяда:

— Влизай вътре!

Ако не беше Ахмед бей, а някой друг офицер, щях да прочета на ум молитвата си, защото впечатлението беше, като че ли ще ме водят на разстрел. Скандалът и особена счупената сабя на офицера не бяха дребна работа.

— Свободни сте! — извика беят на придружаващите ни стражари и тъмнични надзиратели.

Той ме бутна във файтона и влезе след мен. Вътре Имаше още някой. Бейт заповяда на кочияша да кара. В полумрака забелязах, че третият човек във файтона е жена. Оттук нататък историята взе оперетен характер. Жената не беше никоя друга, а Емилия, едната от четирите сестри, в която беят беше влюбен.

— Какво търсите тука, госпожице? — запитах я изненадан.

— Не виждате ли, че вас спасяваме.

Със съвсем променен и дружески тон беят ми се извини, че е трябвало да бъде груб към мен пред тъмничарите, за да не разберат истинските му намерения и да не им подействува деморализиращо с постъпката си. Той ми разказа, че случката му била разяснена, благодари ми на френски език за проявеното кавалерство, а на турски ми каза:

— Дано този случай ме издигне в очите на госпожицата. Аз искам да я направя своя жена.

Хубава работа! От любов към Емилия беят иска да я направи затворница. Кой знае с още колко жени ще трябва да споделя мъката си зад решетките на неговия харемлък.

— Все пак вие трябва час по-скоро да заминете оттук — продължи беят. — Може да се получи някое усложнение, при което и аз не бих бил в състояние да ви помогна.

Още на другия ден изпратих майка си за София, а ние с Гатело заминахме за Цариград, за да търсим нова работа.

На артистичната борса в Цариград се появи агент който набираще артисти за Одеса в цирка на Девиние — немец по произход. Постигнахме задоволително споразумение и още на другия ден отплувахме. Дебютът ни се състоя на втория ден след пристигането ни в Одеса. В Русия публиката ни посрещаше сърдечно, но уговорената от нас заплата се оказа сравнително ниска. Едва стигаше да свързваме двата края. Обърнахме внимание на директора. Той се оказа разбран човек и се съгласи да развалим договора, когато пожелаем. Даде ни междувременно малко увеличение, но и то беше недостатъчно. Така удържахме до Киев — главен град на Украйна. След като приключиха гастролите ни в този град, разделихме се с добрия Девиние и тръгнахме да търсим по-изгодни условия из необятната руска земя.

Работехме предимно във вариетета и всякъде другаде, където можеха да се монтират и посрещнат добре нашите комични висилки. В първите дни на месец февруари 1904 година бяхме в турне из крайбрежните градове на Волга. Руско-японската война беше започнала. По това време из Русия се подвизаваше една голяма японска трупа. Когато войната навлезе в разгара си, японците бяха арестувани и откарани по етапен ред в Одеса като цивилни пленници. У мен се зароди идеята, че ако заедно с японците предприемем едно турне из Европа, ще имаме голям успех поради шума около японските военни подвизи. Заминахме с Гатело за Одеса и веднага се заех енергично да издействувам освобождаването на задържаните японски артисти. Нямах никакви лични връзки, но по онова време в царска Русия корупцията в държавния апарат беше пуснала дълбоки корени и с помощта на подкупа можеше всичко да се постигне. Събрах всичките си спестявания, взех в заем и от Гатело (той не обичаше да се хвърля в такива рисковани работи) и срещу 1000 рубли подкуп успях да освободя японците тъкмо когато се гласяха да ги изпратят в специален лагер за цивилни пленници. Освободиха ги при условие, че незабавно ще напуснат страната. Та на мен именно това ми трябваше. Още на другия ден всички заедно потеглихме за Цариград с един турски параход от компанията «Месажери отоман». Бяхме всичко 24 души плюс две деца. За храна из пътя бях купил 50 килограма ориз и някои други евтини продукти. Небивала мизерия. Качих се на парахода с 50 копейки в джоба. У мене не беше останало нищо ценно. Бях продал всичко, каквото имах излишно.

Пристигнахме в Цариград един неделен ден вечерта без никакви средства, ако не се смятат личните средства на Гатело. Оставих японците на парахода, понеже нямахме пари за хотел, и веднага тръгнах из града да търся средства и ангажимент. Директорът на цирка «Пера» Рамирес се опита да изкористи нашето бедствено положение. Това ме принуди да отида при директора на гостуващия в града цирк «Конкордия» господин Луцато. Макар и трупата му да беше редовно комплектувана, той нае файтон, слезе с мен на пристанището и след като се увери в истинността на това, което му бях разказал, върнахме се обратно в цирка, за да уговорим условията на ангажимента. Постигнахме прилично споразумение. Получих сто турски лири аванс

и веднага се върнах при японците. Беше вече четири часът сутринта. Допуснаха ме на парахода след осем часа.

Разбудих изтерзаните артисти и им съобщих какво съм постигнал. Започнаха да ме прегръщат, да ми целуват ръцете произнасяйки на японски разни неразбираеми благословии. Докато се усетя, водачът на трупата, старият Йокода, ми целуна ръката и я поднесе до челото си — знак на най-добри чувства, благодарност и съгласие с всичко каквото аз кажа или направя.

Напуснахме парахода, настанихме се в един евтин хотел и се нахранихме в ресторант като всички порядъчни хора. Раздадох на всички по малко аванс.

Дебютът на трупата беше истинско тържество. Моите предвиждания се сбъднаха. Известията във вестниците за японските военни успехи привличаха хиляди зрители, любопитни да видят артистите от далечната страна победителка.

Разпратих писма навсякъде из Западна Европа, където имах лични връзки, и ангажиментите започнаха да се сипят, един от друг по-изгодни. Животът ни потече нормално. Всички отново спестявахме.

Докато бяхме в Цариград, един от японците умря от сърдечен удар. Погребахме го, както подобава. Покойният имаше едно дребно кученце, за което никой не се беше сетил. Едва след погребението ни дойде на ум за него. Потърсихме го, но никъде не можахме да го намерим. То беше изчезнало и само ни освободи от грижите за него.

След три дни трябваше да заминем за Александрия. Преди да отпътуваме, отидохме на гроба на починалия японец — да се простим с нашия нещастен колега и да положим цветя на гроба му. Голяма беше изненадата ни, когато намерихме кученцето там. То беше изровило в пресния гроб доста дълбока дупка и лежеше в нея. Трогателна картина. Верният другар на японца сигурно там щеше и да си умре, ако не бяхме го открили. То беше отслабнало. Сигурно през последните три дни не е яло нищо. Когато му предложихме храна, пак отказа да яде. Не искаше да напусне гроба на покойния си господар. Един от японците го занесе на ръце в хотела. И там кученцето отказа да приеме храна. Когато се качихме на парахода за Александрия, японецът — осиновител на кученцето, се досети и подложи за легло на нещастното животинче една риза, останала от покойния му господар. Едва като полегна върху нея, вярното животно прие парченце хляб, пи малко

вода и се сви на кълбо върху ризата. Постепенно то се привърза и към новия си покровител, но всичко стана така лесно само благодарение на ризата.

Някои хора се мъчат да докажат вредата от кучетата — изчисляват колко храна изядат, без да държат сметка, че с отпадъците от нашата трапеза, които са главната храна на кучето, хора не се хранят. Но ако обърнем внимание каква полза са допринасяли и продължават да допринасят на човека кучетата, мисля, че при едно сравнение везните ще натежат в полза на тези верни приятели на човека.

Понеже бяхме осигурени откъм средства, в Александрия сключихме следващия си ангажимент при още по добри условия. Получавахме изключително големи възнаграждения, живеехме нашироко и се обзавеждахме. Оттам се прехвърлихме в Италия по познатите ми от миналото маршрути и докато обиколим по-големите циркове на тази страна аз сключих контракти за турнета във Франция, Белгия и Германия.

При сключването на ангажименти, подобни на моя с японците, за посредника (в случая аз) се предвиждат десет процента от хонорара, с които той покрива разходите си, свързани с водените преговори — телефони, телеграми, пътни и дневни, сметки по заведения и други безотчетни разходи. Японците сами ми предложиха този процент и не желаеха друг освен мен да се занимава със техните интереси. С течение на времето от тези проценти плюс направените в Одеса предварителни разходи за подкупи, храна, пътни билети от Одеса до Цариград за 24 души и други подобни, се натрупа една сметка от около 10 000 франка, които цялата японска трупa ми дължеше. До този момент не бях удържал полагаемото ми се процентно възнаграждение, защото исках да дам възможност на японците да стъпят здраво на краката си след неволята в Русия. Когато гастролирахме в Лиеж, явих се при стария Йокода и поисках да си видим сметките. Още не бях се доизказал, японецът се разгневи (или си даде вид на разгневен). Той повика и останалите членове от трупата и какво им надума на японски, не знам, но всички налетяха върху мен с кривите си японски ножове. Някои извадиха и револвери. Останах поразен от тази черна неблагодарност, от това безочие и невиждана жестокост. Ето как ми се отплащаха хората, които спасих от пленнически лагер, от глад, а може

би и от смърт. Освен това аз продължавах да се грижа и да придвижвам напред нашите общи работи. Сами те мъчно биха се справили, защото никой от тях не знаеше език, а и не познаваха европейската действителност от гледище, на професията.

Разгневен до краен предел, преди още някой от тях да ме е докоснал, грабнах револвера от ръката на първия японец, който ми се беше изпречил, и започнах да стрелям във въздуха. Стариият Йокода се скри под кревата. Другите се разбягаха. През отворената врата от отсрещната стая се разнесе женски писък. Изтичах в коридора: и блъснах вратата на отсрещната стая, откъдето долиташе женския писък. Японката Кукума лежеше на пода с обагрена от кръв блуза. Дявол знае как съм натиснал спусъка, когато револверът е бил насочен не нагоре, и съм я улучил с някой куршум. Камериерката стоеше до вратата бледа, разтреперана и тихо хленчеше. Изтичах на улицата, но на вратата се сблъсках с влизания полицаи, привлечен от изстрелите. Подадох му револвера и с вълнение казах:

— Неволно извърших убийство!... Не по моя вина!...

Полицаят свирна. Долетяха още двама. Насъбра се народ. Отведоха ме в ареста — бивша манастирска сграда. Всичко се разви бързо, като на филм. Когато вратата на ареста се хлопна зад мен, помислих си как изведнъж целият ми живот, пропадна.

Нямах време да обмислям положението си, защото разпитът ми започна веднага. Заведоха ме в една стая и ме съблякоха гол. Взеха най-различни измерения от тялото ми и отпечатыци от пръстите. Тогава Бертиоцовата теория за пръстните отпечатыци току-що започваше да се прилага на практика. Взеха ми всички вещи и накрая нахлупиха на главата ми една маска от зебло, само с два отвора за очите. (Различни страни — различни нрави). В този ми вид проведоха първия разпит. След това ме поведоха по дълъг коридор и накрая ме затвориха в една килия, която повече приличаше на катакомба. Беше към 10 часа сутринта. Щом се озовах в килията, надзирателят ми каза, че мога да си сваля маската.

Останал сам, аз се размислих върху събитията, които могат да последват. Знаех, че в Белгия смъртно наказание не се прилага. На обед ми донесоха храна, но не я погледнах.

Към 3 часа подиробед надзирателят влезе при мен, донесе ми всички неща, които ми бяха иззели, каза ми, че мога да си ги прибера,

отново нахлузи маската върху главата ми и ме поведе към стаята на следователя. Там ме посрещна същото лице, което ме разпитва сутринта. Любезността, с която се обърна към мен, ме озадачи. Той произнесе кратко слово, но не можах да си събера мислите и нищо не разбрах. След това ми дадох да си облека дрехите и един цивилен полицаи ме отведе в хотела. Преди да си отида, следователят ми поръча на следния ден сутринта да се явя в съда, пред следователя господин Лабо. Каква експедитивност!

До този момент предполагах, че ще ме водят в друг затвор, но като видях, че полицаят се готви да си отива, запитах:

— Какво става с мен? Нима съм свободен?

— За сега — да!

— Бих ли могъл да замина?

Можете, но трябва да упълномощите някой адвокат да ви представлява в съда. Пък и аз не знам много добре. Я да попитам по телефона. — И полицаят излезе.

Този обрат на събитията твърде много ме озадачи, но понеже беше благоприятен, нямаше какво да разсъждавам. Полицаят скоро се върна и ми каза:

— Не можете да напуснете града. Какво ще става по-нататък, утре ще ви каже съдията-следовател. Довиждане!

Малко поуспокоен, сетих се, че от сутринта не съм ял. Слязох в ресторанта, нахраних се, отпочинах в стаята си, а вечерта отидох във вариетето, където всички работехме! Като ме видя, директорът на вариетето се засмя. Учудих се и го запитах защо се смее, когато на мен съвсем не ми е до смях.

— Вечерните вестници писаха сензационни измислици за тебе, но ти да се благодариш, че само си одраскал японката над лакътя. Макар и да е потекла повечко кръв, тя е паднала на пода само от страх, а не от раняването. Женска работа.

Тези думи на директора ме зарадваха и успокоиха напълно. Ето на какво се дължал странният обрат на събитията в полицията. По-нататък директорът ми разказа, че камериерката видяла как всички японци се нахвърлили върху мен с ножове и пистолети. Японецът, от когото бях грабнал пистолета, заявил в полицията, че съм отнел пистолета от ръката му. Като го запитали с каква цел извадил пистолет, той се отказал от първоначалните си показания, заявил, че съм

измъкнал пистолета от джоба му. При очна ставка с камериерката последната го изобличила и той признал, че насочил пистолета срещу мен, но само за да ме сплаши. Следователят намерил, че аз съм бил в положение на законна самоотбрана и понеже нямало тежък случай (убийство или сериозно нараняване), наредил да ме освободят.

На следния ден всичко мина много леко. Старият Йокода призна, че ми дължат сумата, за която претендирам. Въз основа на тези признания впоследствие заведох дело и осъдих японската трупа да ми заплати 11 000 франка.

Като се видях напълно свободен, разделихме се с омразната японска трупа и аз заминах за Лондон. С изпълнителен лист в ръка на три пъти обискирах японците в Холандия, Лондон и Нант и прибрах всичките си вземания. По-късно случайно срещнах стария Йокода в Берлин. Той призна пред мен вината си, поиска ми извинение за проявената неблагодарност, като обясни, че всичко бил сторил под натиска на останалите членове на трупата. Йокода отдавна е покойник и аз съм го забравил, но никога няма да забравя маската в затвора и мерките, които ми вземаха на голо. Тогава бях много уплашен, но по-късно често съм разказвал за тази случка със самочувствието на герой.

Към края на 1906 година отново се озовах в Одеса, а от там пак поех пътищата по крайбрежието на Волга, които бях изоставил поради решението ми да освободя японците от пленничество. Така един ден достигнах до град Самара (днешния Куйбишев), построен там, където реката Самара се влива във Волга, при най-големия завой на великата река. Градът бе седалище на губерния, културно-просветен център за целия този край, с много разнообразно население, занимаващо се предимно с житарство. През време на Руско-турската освободителна война (1877 — 1878 год.) жителите на град Самара подариха на българските бойци копринено знаме, зачислено на Трета опълченска дружина (Самарското знаме).

Малка, но кокетна циркова постройка беше изградена на площада «Екатерина Велика». Тук аз показвах своето изкуство на хората от богатия търговски свят. Свободното си време прекарвах в риболов по бреговете на Волга и Самара с още няколко артисти, любители на риболовния спорт. Един ден забелязах да пристига по

Волга странен параход. На него не се забелязваха нито пътници, нито стоки. Вместо тях по палубата крачеха войници с натъкнати щикове на пушките. Един руснак-артист ми каза, че с този параход превозват заточеници за Сибир. Тук в Самара е сборният пункт. Докарват осъдени на заточение от различни краища на Русия и като се събере нужното число за един железопътен транспорт, натоварват ги на специална влакова композиция и ги отправят за Сибир.

Преди около две години Русия беше преживяла кошмарни за царската власт събития. Револуционни бунтове разтърсиха всички големи градове на страната. С големи усилия бунтовете бяха потушени. Терор и небивала жестокост са се ширили тогава по цялата страна. След потушаването на недоволството военните съдилища започват интензивна работа. Мнозина от оцелелите борци за свобода са осъдени на смърт и екзекутирани, а още по-голям брой са осъдени на доживотна каторга в Сибир. Печална действителност на един монархически режим, чиято агония беше вече започнала.

Събрахме на бърза ръка такъмите си и побързахме към пристанището, където параходът маневрираше, за да акостира. Казаки с нагайки бяха блокирали пристанището и не позволяваха да се доближим до парахода. Бяха се насъбрали стотици любопитни. Между тях имаше и такива, пристигнали от далечни краища, за да се видят и простят, за последен път със своите «живи покойници». Именно «живи покойници», защото заточението в Сибир означаваше погребение на живи, бавна, но сигурна смърт на другия край на света, при изключително сурови условия за живот.

Офицерът, който командуваше казашката сотня, се оказа мой приятел, почитател на цирковото изкуство. Той често посещаваше цирковите представления, а почти всяка вечер след спектакъл се срещахме с него в ресторанта и прекарвахме приятни часове в разговори около цирковото изкуство. Сега му се удаваше случай да подчертае доброто си разположение към мен и ме пусна да мина през казашкия кордон заедно с още двама-трима колеги. Възползувахме се от любезността, доближихме се към моста, до който се беше прилепил параходът, и зачакахме. Измина доста дълго време, но никой не се показа. Заинтересувах се защо се бавят. Офицерът ми обясни:

— Връзват ги на общо въже.

— Защо е необходимо това, когато има толкова добре въоръжена охрана?

— Необходимо е, защото, ако не са вързани, мнозина от каторжниците правят всевъзможни опити за самоубийство — хвърлят се във Волга или под случайно минаващ влак, изобщо посягат на живота си по най-разнообразни и непредвидени начини. Какво не прави отчаянието на човека. Много заточеници предпочитат смъртта пред непоносимия каторжнически живот.

Беше изминал повече от един час от пристигането на парахода, когато народът се размърда и над пристанището се разнесоха сърцераздирателни писъци, плачове и ридания. Зададе се дълга върволица заточеници, навързани двама по двама, с ръце отзад и допълнително завързани на дълго общо въже. Бяха предимно млади хора работници и студенти. За да бъдат още по-мъчноподвижни, през три-четири двойки на някои бяха поставени и железни вериги. Ужасна, нечовешка картина и небивала човешка мъка. Върволицата заслиза по моста и се проточи през пристанищния площад, по направление към затвора. Дрънкане на вериги, строги подвиквания на казаците, стенания и женски плачове като на умряло. Върволицата минаваше край нас, когато зад мен се провикна нежен женски глас:

— Митя!...

Обърнах се и видях чудно красивото лице на руса девойка, с червени бузи. В този момент от върволицата на каторжниците някой извика с тон на неотразима нежност и тъга:

— Маша!...

В тези две думи прозвуча цялата трагедия на две млади любящи се души, на безвъзвратно загубено щастие, стопено в пламъците на народния бунт и жестокото наказание. По бузите на красивата девойка обилно се стичаха сълзи.

— Гриша!... Синко!... Миличък!... — простена до мен стара бабичка и припадна.

Не можах да видя кой беше този Гриша, но видът на припадналата старица даваше приблизителна представа и за образа на нейния внук. Две жени започнаха да разтриват бабичката и тя постепенно дойде на себе си, но продължи тихо да плаче и да нарежда жалбите си по безвъзвратно загубения Гриша. Тя посветила старините си само на своя внук, останал още от малък кръгъл сирак.

Прала и слугувала по чужди домове само да може да го отгледа и да му даде образование. Успяла да го изпрати в Москва да следва лесовъдство. Тук той попаднал в средата на прогресивни другари, приобщил се към тяхното дело и още съвсем млад се озовал в ръцете на своите неумолими палачи. И как няма да ридае старицата, като гледа едничката си надежда, окована във вериги, да крачи за там, откъдето никой не се връща!...

Такива като нещастната млада Маша и немощната старица наоколо имаше много. Любов и само любов, безпределна човешка любов беше докарала тези хора от стотици и хиляди километри чак в Самара, за да срещнат последния поглед и да чуят сетния глас на любимите същества, към които съдбата, диктувана от хората, е така жестока, и то само защото са се борили за малко повече човешки правдини. И все млади хора, способни да принесат много по-голяма полза на родината си всякъде другаде, отколкото в каторгата на студения Сибир. Нещо тежко заседна в гърлото ми и не ми даваше свободно да дишам. Преглъщах сълзите си, потиснат от безпределна мъка и състрадание към тези млади хора, навързани по-лошо, отколкото се връзва добитъкът за клане. Като че ли някои нарочно са искали да подчертаят по възможност по-ярко колко превратни са понякога разбиранията за отношението на човека към себеподобния.

Едва намерих сили да запитам офицера има ли някаква възможност да посетя каторжниците в затвора. Без колебание той кимна с глава утвърдително:

— Елате утре преди обед, когато, на мен се пада да бъда дежурен по караула. Кажете да ме повикат.

При смъртен случай страдат само живите — близки на покойника. При заточението страдат и двете страни. Напълно бях загубил спокойствието и самочувствието си. Мисълта за нещастните каторжници и техните изпращачи не ме напусна нито за миг. С всичките си разполагаеми средства накупих консерви, цигари и бонбони и на другия ден се отправих към затвора. С благодарност заточениците приемаха предложените им скромни подаръци. Но имаше и твърди, горди души. Те не приемаха никаква милостиня... Моите подаяния бяха капка в морето. Напуснах затвора още по-натъжен. Колкото и да се мъчех, не можах да възвърна нормалното си самочувствие. Другарите ми се чудеха какво може да е станало с мен,

че съм се променил до неузнаваемост, но аз мълчах и с никого не споделях болката на душата си.

След няколко дни броят на заточениците нарасна с придошлите нови транспорти. Тяхното отправяне с железницата за Сибир беше предстояще. Близките и сродниците, дошли да се видят за последен път с обречените, също се увеличиха. Сърцераздирателните сцени станаха ежедневно явление. Достойна тема за някой романист.

Една вечер в стаята ми влезе хазайката и смутено ме запита бих ли приел да разговарям с една жена — майка на заточеник. Защо не. Отвърнах утвърдително и с вълнение зачаках да видя необикновената посетителка. След малко пред мен застана стройна, с внушителна фигура жена, с подчертана красота и достойнство в държанието. Не знам защо очаквах да видя някоя рухнала бабичка, а не такава напета, в пъления разцвет на своята зрелост жена.

— Наричам се Карсавина — заговори с подкупващ тон непознатата. — Дошла съм от Казан, за да се простя с моя единствен син... Те бяха двама. И двамата следваха медицина. Покойният ми съпруг остави прилично състояние, за да могат и двамата да завършат висшето си образование и да се наредят в живота. Но жестоката съдба им била предопредила съвсем друго. Първият загина на улицата в Петроград по време на бунтовете, предизвикани от поп Гапон^[1]. По-късно и вторият се увлякъл в бунтовете от миналата година. Арестували го в Киев, където следваше. Сега трябва и с него да се простя. Имате ли представа, господине, какво значи заточение в Сибир?...

— С какво мога да ви бъда полезен? — запитах посетителката, мъчейки, се да си дам спокоен вид въпреки обзелото ме вълнение.

— Узнах, че вие се ползвате от привилегията да посещавате затвора и може би имате достъп до помещенията, в които са затворени заточениците.

— Това е истина.

— Ще ви бъда цял живот признателна, ако ми помогнете да предам на сина малко пари. С пари заточеникът в Сибир може да облекчи отчасти живота си поне за известно време, ако въобще това може да се нарече живот.

Беше забранено да се дават на каторжниците повече от 50 рубли, но съдбата на тази нещастна майка така ме развълнува, че реших на

всяка цена да ѝ услужа, дори с цената на известен риск за моята собствена сигурност.

— Ще се опитам да ви услужа — отвърнах съчувствено.

По лицето на жената се изписа проблясък на надежда, а в погледа ѝ — умоляваща признателност. Тя бръкна в чантата си и ми подаде сноп банкноти.

— Ето тези хиляда рубли... Дано с божия помощ успеете...

Хиляда рубли бяха цяло състояние. Взех парите и казах на дамата, че от хазайката ми ще узнае дали съм успял, ако не разполага с време да ме търси лично за резултата.

На другия ден купих още малко консерви, цигари и сладкиши и се отправих към затвора. Раздавайки дребните подаръци, за мене не беше трудно да узная кой е Карсавин Константин Иванич. Той беше седнал на земята пред двама-трима свои другари. Без да отправям поглед към него, като го доближих, казах му кой ме праща и какво му нося.

— Нима майка ми е тука! — възкликна със сподавен глас момъкът. Въпреки необръснатото му лице той ми се видя почти дете.

— Да, тука е. Тя ви изпраща хиляда рубли и ви моли да не губите кураж. Само така ще можете да дочакате деня, в който или с чужда помощ, или сам ще успеете да се измъкнете от този ад.

— Благодаря ви!... Много ви благодаря!... Никога няма да забравя тези съвети! — След пауза момъкът продължи: — Като се уверите, че моите другари са направили жива стена между нас и надзирателите, пуснете парите на земята. И знайте, че от този момент нататък вие нямате нищо общо с тези пари. Каквото и да се случи, ние няма да ви издадем!

Момъкът повдигна глава и каза нещо на стоящите зад него другари. След малко те съвсем непринудено се изместиха така, че напълно ме прикриха от погледите на надзирателите. Карсавин ми направи знак с кимане на глава и аз пуснах парите пред самия него. Никой не забеляза кога той ги прибра от земята и ги скри в пазвата си. Най-трудното мина. Сега вече с по-спокоен тон момъкът ми поръча.

— Моля ви, кажете на майка ми всичко, каквото вие намерите за добре. Все едно, че аз съм го казал. Помъчете се да я утешите и успокоите. Засега нека се опита да ме забрави. Ще помня винаги услугата, която ми правите. Сбогом!...

Не предадох на майката последните думи на нейния син. Забравя ли се така лесно единствената рожба?

— Накрая вашият син ми каза, че има някакво добро предчувствие. Неговият край няма да бъде в Сибир. Вие не трябва да губите надежда.

Тя тъжно поклати глава и каза повече на себе си:

— Да, да!... Той ще изучи всички престъпни средства, с помощта на които би могъл да надхитри своите пазачи.

Бедната жена. В този момент, когато почти беше изгубила и втория си син — последната рожба, мислеше повече за опасността от неговата поквара, забравяйки всички други ужаси, които му предстояха.

— Не губете надежда, госпожо... Това е желанието на вашия син. Може би той има предвид нещо, за което ние не се сещаме.

Макар и през сълзи, жената не можа да скрие искрицата надежда, завещана ѝ от нейния живопогребан син. При сбогуването тя ме целуна по бузата. Та тогава аз бях почти на една възраст с нейния син.

В своето страдание хората са измислили едно средство за облекчение на мъката им. Средство, което никой не би могъл да им отнеме. Това е надеждата. С каква лекота ние произнасяме тази дума в своето ежедневие и не се замисляме върху огромното съдържание и вълшебните целебни свойства, които тя крие в себе си.

Моята хазайка — добродушна стара женица — ми доведе още няколко нуждаещи се. Казах ѝ, че не ми е възможно да услужвам на всеки, който ме помоли, но тя не бива да им отказва направо. Нека да я потърсят отново след един-два дни. Може би ще се нареди нещо. Имах предвид един от затворническите надзиратели, който всяка вечер идваше в цирка, влизаше безплатно по моя препоръка и не пропускаше да се отбие в бюфета, за да „хвърли“ една чаша водка за моя сметка. Деликатно му заговорих за забраната да се дават повече от 50 рубли на каторжник. Накрая той изказа готовността си да услужва, като доставя на каторжниците предадените му пари срещу известно скромно възнаграждение. Поставих го във връзка с моята хазайка и той услужи на мнозина, като направи добър гешефт и за себе си. Това се разбра и от факта, че когато дойдеше в цирка, надзирателят започна повече да се задържа в бюфета, и то за своя собствена сметка. Хазайката ми съвсем безкористно и без всякакъв страх от отговорност поддържаше

връзката между нуждаещите се и надзирателя, смятайки, че изпълнява някакво божие повеление, срещу което на „оня свят“, ако не друго, то поне чаят й ще бъде осигурен, та макар и да е в ада.

Дойде денят, в който транспортът със заточениците трябваше да замине. Зловещата влакова композиция беше готова за път. Специалните вагони имаха по средата тясно коридорче. Вляво и вдясно от него — малки килийки по за един човек. В единия край на килийката има неподвижно столче, чиято седалищна, дъска се вдига и открива клозетна дупка със здрава решетка на долния край. Така че повод за напускане на килията поради естествена нужда не може да има. Външни прозорци няма. Малко решетъчно прозорче на вратата пропуска немоощен здрач откъм коридора. В тази дупка каторжникът трябва да прекара сам почти месец, колкото трае пътуването до Сибир. Така не пренасят даже и дивите зверове, уловени в джунглата и предназначени за зоологическите паркове и цирковете. Но понякога хората се носят с животните човешки и животински с човеците...

По протежение на пътя, от затвора до гарата, са наредени казаци в шпалир. Към 10 часа сутринта върволицата от навързани каторжници се зададе. Зад шпалира се бяха натрупали любопитни и дошлите от далечни краища, за да се простят със своите близки. Не съм виждал през живота си по-мрачно шествие от каторжническото. Поздрави, подвиквания и благопожелания се отправяха от всички страни. Разменяха се печални погледи. Този път сърцераздирателните сцени са неописуеми. Живият покойник се спуска в гроба...

Имах разрешение да изляза на перона. Отидох там в очакване да бъда свидетел на много покъртителни сцени от последното прощаване. Но останах излъган. На перона бяха допуснати само служебни лица и никакви близки на заточениците. Когато входът на гарата погълна навързаната върволица, последното свиждане на пътници и изпращачи завърши. Започнаха да текат първите минути на вечната раздяла. На перона заточениците минаваха край мене в непосредствена близост. С много от тях вече се познавахме от посещенията ми в затвора. Някои ми кимаха, други ми се усмихваха. Константин Иванич също ми се усмихна. Видях и Митя, загледан в земята и потънал в безгранична печал.

Някога тези транспорти се отправяха за Сибир пеша. Те са се влачили от етап на етап по няколко месеца, дори и години. Много

нещастници са намирали смъртта си още по пътя, а повече от половината достигали целта на пътуването почти негодни за работа. Днес транспортирането им става по-бързо — с железница, но затова пък възможностите за бягство са сведени до минимум.

След като и последният заточеник беше настанен в малката си клетка, транспортът на страданието и безнадеждността потегли. Вън на площада много жени и деца продължаваха да наблюдават отдалечаващия се влак, натоварен със скъпите им близки. После бавно поеха обратния път, като че ли се връщаха от погребение. Забелязах и гордата осанка на Карсавина. Тя бавно крачеше с приведена глава. Съдбата поиска да видя тази жена още веднъж няколко години по-късно.

Между изпращачите на каторжниците имаше и такива, които са успели да се снабдят със средства само за идване до Самара, а за връщане не разполагаха. Каква беше тяхната по-нататъшна съдба, само един бог знае.

Бяха изминали няколко години от гастролите ми в Самара. След Балканската и Междусъюзническата война отново поех моя артистичен път. Той ме отведе още веднъж в Петербург, където бях ангажиран в цирка „Чинизели“

Една вечер след представлението директорът ме повика в своята канцелария. Там бях представен на стара дама с побелели коси. Напразно се мъчех да си спомня къде съм виждал тази жена. Но тя не ме остави дълго да измъчвам паметта си.

— Господин Иванов, не ме ли познавате?

— Много сте ми позната, но не мога да се сетя откъде.

— Не си ли спомняте Самара?...

Не й дадох възможност да продължи.

— Госпожа Карсавина?!...

— Да, Карсавина. Аз съм същата. Щастлива съм, че ми се открива възможност още веднъж да ви благодаря.

Жената, макар и в по-напреднала възраст, ми се видя по-жизнена, отколкото някога в Самара. Естеството на срещата ми налагаше да се държа сериозно, но не намерих сили да сваля появилата се на лицето ми усмивка. А и самата Карсавина непрестанно се усмихваше. Какво

не прави времето, помислих си. Времето всичко лекува. Ето и тази жена като че ли вече е забравила някогашната си скръб. Макар и остаряла, тя изглеждаше, както казах, много по-жизнена и по-подвижна оттогава.

— Жалко, че не можах да направя нищо особено, за да облекча съдбата на вашия син!

— Как нищо? Ако не бяхме му доставили парите, които ви дадох, може би той нямаше да успее да избяга. Ами надеждата, която тогава ми вдъхнахте от негово име!

— Нима е успял да се спаси?

— Да!... Синът ми успял да избяга от Якутск и благодарение на парите, с които разполагаше, можал да се добере до свободна земя. Сега той е лекар във Филипинските острови. Оженил се за американка и живеят щастливо. В кореспонденциите си с него твърде често си спомняме за вас. И аз скоро ще замина за там.

Тази среща много ме зарадва. Особено фактът, че синът на Карсавина е успял да избяга и, както тя каза, благодарение на парите можал да се добере до свободна земя. Тази новина повиши много самочувствието ми. Това беше прекалено щедра отплата за сторената от мен незначителна услуга. Какво значи човек да бъде твърд, да не се отчайва лесно и до последния момент да се бори за това, над което има право. Жаждата за живот дава смелост, човек става способен на всякакви рискове и често успява. Щастieto обича смелите.

Зимно време Петербург е студен, мрачен, неприветлив, но само за хората от народа, за беднотията. Безгрижно веселие, пиршества, музика, комар и жени са ежедневните занимания на богатите. По него време в Петербург имаше и много българи — военни и цивилни. Там срещнах и артистите Златан Кашеров и Борис Денизов.

Един ден бях представен по негово желание на известния руски писател и приятел на цирковите артисти Александър Куприн. Бях чел неговата книга, в която много вярно описва трагичната участ на цирковите артистки по онова време, и го уважавах, преди да съм се запознал с него. Неговото литературно творчество е творчество на вещ познавач на живота. И как няма да бъде такъв, като е сменил толкова много професии. След като завършил кадетско училище, постъпва в

армията. По-късно напуска военната служба. Бил е хамалин, рибар, земемер, певец в черковен хор, актьор, организирайл цирк, управлявал имение, сътрудничил във вестници като репортьор и фейлетонист.

Нашата предварително уговорена среща с Куприн се състоя в големия ресторант „Албер“ на Невския проспект. Настанихме се в обширно сепаре. На Куприн хората от народа му допадаха повече от всички други, така че, макар и току-що запознати, ние разговаряхме и се забавлявахме съвсем непринудено, като че ли познанството ни е много старо. Към нас се присъединиха още няколко приятели на Куприн и се образува чудесна компания. В съседното сепаре шумно гуляеше още една много весела компания. Оттам долиташе просташка врява. Келнерът ни осведоми, че там се е разгулял популярният по него време Разпутин в компанията на двама князе и няколко жени. Горях от желание да видя този рядък екземпляр, който играеше фатална роля в живота на руското царско семейство, а се бъркаше и в политиката. Дори назначенията и уволненията на министрите обикновено зависеха от него. От всичко това страдаше най-много руският народ.

Излязох въвн и доближих вратата на сепарето със знатните личности, но изневиделица един непознат се изпречи пред мен, показва си значката на детектив и ме покани да се легитимирам. Казах му кой съм и че съм от съседното сепаре в компанията на писателя Куприн. Полицаят си спомни моя атракцион в цирка, стана по-любезен, извини се, но ме помоли да се прибера в сепарето си, защото Григор Ефимович не обичал да бъде наблюдаван, особено когато гуляе. Прибрах се в сепарето. Нашата компания се състоеше от петима души. Започнахме песни на различни народности — италиански, руски и български. В разгара на пиянското ни надпяване вратата на сепарето се отвори широко и вътре застана едър брадат мъж, с късо расо и лачени чизми. Всички станаха на крака. Непознатият доближи масата, сега забелязах, че Куприн не беше станал, а спокойно седеше на стола си и небрежно подвикна:

— Здравствуй, Гриша!

— Здравствуй, Альоша — отвърна брадатият, в чието лице познахме Разпутина.

Наблюдавах с интерес тази нашумяла личност. От прост мужик той беше се издигнал до върховете на руската действителност и даваше тон на политическия и икономическия живот на страната. За

неговите интимни отношения в царския двор се шушукаха под строга тайна и със страх невероятни истории. Добилият печална слава бивш монах се изправи пред нас с целия си ръст и прогърмя.

— Дойдох да ви поздравя и благословя.

След тези думи Разпутин се запъти да излезе, без да се ръкува с когото и да било.

— Този е най-големият дурак на Русия — каза Куприн, когато другият хлопна вратата след себе си.

Очевидно писателят не го обичаше. Очите на Разпутин изглеждаха загадъчни и страшни. Те излъчваха някаква зловеща сила, непонятна и демонична.

По-късно, през последния ден на 1916 година, т.е. срещу новата 1917 година фаворитът на цар Николай II и на царица Александра Феодоровна бе убит от група монархисти. Най-напред го отровили, след това го секли със саби и простреляли с няколко куршума от пистолет и все още жив, го изхвърлили в един канал, където най-после здравият организъм намерил своя край.

Напуснахме ресторанта на разсъмване. Придружихме именития писател до дома му. Той ни покани да влезем но ние отказахме под предлог, че сме много уморени. И не беше лъжа.

След тази наша първа среща, пак по негова покана, посетих Куприна у дома му няколко пъти. Той беше голям приятел на пойните птички. В работния си кабинет държеше грамаден кафез, изработен по специална поръчка. В кафеза имаше стотина най-различни пойни птички. През есента и зимата Куприн ги купува на пазара, грижи се за тях и ги храни през цялата зима, а когато дойде пролет ги пуска на свобода.

[1] Поп Гапон — таен агент-провокактор на царската полиция. По негово предложение стачниците от Петербург решават да подадат до царя петиция за своите нужди. На 9 (22) януари 1905 година мирното шествие начело с икони и царските портрети, отправило се към зимния дворец (около 150 000 невъоръжени работници с жените и децата си), по заповед на царя е посрещнато с пушечни залпове. Убити са над хиляда и ранени над пет хиляди души. Много повече са заловени и изпратени на заточение. Разобличен в извършените предателства, поп Гапон е убит“ край Петербург (днешния Ленинград). ↑

ФАНТАЗИЯ И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

След продължително цирково турне из Средиземноморието, което завърши в Марсилия, една зимна вечер влакът ме стовари в Париж. Установих се както винаги в хотела „Двете земни полукулба“. Нямах търпение да видя артистичния свят на Париж и старите си приятели. Още същата вечер отидох в артистичното кафене „Рандеву дез артист“, недалеч от „Фоли Бержер“. Щом влязох в обширната зала, съзрях при една маса познат цирков артист в момента, когато ме сочеше на непознатия мъж до него. Последният скочи, отправи се към мен, препъвайки се в маси и столове, и с разтворени обятия и усмивка завика:

— Воала мон афер!

Помислих, че това е стар познат, за когото в момента не мога да си спомня, но съм се излъгал. Виждахме се с него за първи път. Човекът с щастливата усмивка на лицето ме улови за ръцете и ме поведе към масата на моя познат. Там всичко ми стана ясно. Непознатият бил филмов режисьор. Необходим му бил цирков артист, който да има възможността и смелостта да скочи с кон от моста Александър във водите на Сена. В своите издирвания той правилно се е насочил към цирковото кафене, но никой не се наемал с тази опасна работа. И тъкмо споделял мъката си с моя познат, аз се появявам на вратата. Също като на филм.

— Ето, този човек е най-подходящ за вашата работа. Той е отличен акробат. Преди няколко години изпълняваше по цирковете „смъртния скок“ и обича главоломните трикове. Колкото за смелост, не съм виждал по-безстрашен човек от него! — завърши блестящата си препоръка мойт познат.

Поговорихме с режисьора и се разбрахме. Филмовата, къща „Пате Фрер“ предлага добро възнаграждение за изпълнителя-дубльор на главния артист в един нов филм. Но аз се бях вече изпекъл в живота и поисках двойно по-голям хонорар от предложения ми. Режисьорът прие, без много да се замисля.

Не за първи път ще участвам в снимането на филм. И друг път съм дублирал главните герои в трудните сцени или съм застъпвал незначителни (второстепенни) роли. По него време люлката на световното филмово, изкуство беше Италия. Някои известни филмови звезди бяха: Лили, Дамита, Аста Нилзен, Пина Меникели, Франческа Бертини и др. При едно мое гостуване в цирка в Рим там се снимаше големият исторически филм „Нерон и Агрипина“. В масовите сцени участвах като тракийски гладиатор, въоръжен с мрежа и меч. Срещу нищожно възнаграждение ние, статистите, по цял ден се въртахме под страшния пек на слънцето. Една сцена се повтаряше по няколко пъти, докато излезе сполучлива. Но тогава търпяхме всичко и не толкова за парите, колкото от любопитство и суетност. По-късно във филма „Кабирия“ вече изпълнявах малка роля — езически жрец, който поема децата от жертвоприносителите и ги поставя в пламтящата утроба на езическото божество. Филмът „Кабирия“ на времето се представи и по българските екрани, но едва ли някой е знаел, че вълнуващата роля на жреца се изпълнява от българин. Във филма „Самсон и Далила“ въртах воденичния камък заедно с главния герой Самсон.

Моето успешно пласиране във филмовите снимки беше започнало да става съблазнително и ако не се увлякох по филмовото изкуство, то беше преди всичко, защото е свързано със сравнително уседнал живот, който далеч не отговаряше на моите скитнически наклонности. И добре че така стана. Няколко години по-късно американският капитал погребва италианското филмово изкуство чрез една ловка машинация, жертва на която неминуемо щях да стана и аз. Американските филмови агенти сключиха дългосрочни контракти с почти всички добри италиански филмови артисти и режисьори срещу баснословни годишни хонорари. За нарушение на договорите обаче се предвиждаха също така баснословни обезщетения, които за един артист означаваха гибел. По такъв начин американският капитал лиши италианското филмово изкуство от най-добрите му артистични и режисьорски сили, добили известност по целия свят. Италианските филми не се търсеха вече, защото в тях липсваха „звездите“. Но американците не пуснаха по екраните заробените финансово италиански филмови звезди, макар и да им плащаха прескъпо. Тези звезди останаха живи погребани до края на своите творчески възможности. В сключените с тях договори никъде не беше упоменато,

че работодателят е длъжен да снима филми с тях. Вместо с тях по екраните бяха пуснати цели серии безвкусни филми с нови — американски звезди и за кратко време американските филмови магнати завладяха световния пазар. Италия се видя принудена да започне от начало, но докато си създаде кадри и се съвземе, изгубиха се много години.

Когато се явих във филмовото ателие, моят ангажимент се разшири. Освен скока в Сена предложиха ми да дублирам главния изпълнител в един криминален филм. Задачата ми беше да представя как арестуван престъпник се изтръгва от ръцете на полицията и побягва. Започва се едно преследване, изпълнено с перипетии, които трябва да държат зрителите в непрекъснато напрежение. Почувствувах се на свобода, престъпникът прибягва до един фиакър със заспал на капрата кочияш. Бързо разпряга коня му, яхва го и препуска в кариер. Пред него се изпречва канал, пълен с вода. Преплува го заедно с коня и настига един трамвай. За да заблуди преследвачите си, престъпникът скача от коня в движещия се трамвай, а малко по-късно скача от трамвая в открит автомобил, обезвредява шофьора, поема управлението и при пълна скорост излиза във от града, преследван от друг автомобил, пълен с полицаи, които непрестанно стрелят. Наближава граничен пункт. Барьерата е спусната. Летящата кола я счупва и продължава своя бяг пред изумените погледи на граничарите. Но бензинът се изчерпва. Престъпникът скача от колата и изчезва в близката гора.

Уговорихме за този дублаж да ми платят 200 франка при условие, че някои от сцените може да се повторят, ако при първото снимане излязат несполучливи. Дадоха ми аванс срещу двата ангажмента. По същото време театър „Шатле“ подготвяше една пиеса, в която трябваше да участвуват няколко добри трапезисти и висилкаджии. Ангажирах се и там за един месец, така че изведнъж се видях с повечко пари и изпратих прилична сума на майка ми за изплащане на имота, който беше купила в местността пред Княжево, вдясно от шосето, и вече се бяха установили да живеят там. Ниската къщичка и днес още е обитавана от няколко циркови артисти. Тя се намира непосредствено зад фабрика „България“.

Скачането, с коня в Сена от моста Александър стана една сутрин рано. Въпреки ранния час, докато се направят предварителните приготовления, насъбра се хилядна любопитна публика. Мостът и брегът около него се задръстиха от народ, така че стана невъзможно да се работи. Освен това нямаше никакви полицаи да турят известен ред. Организаторите прибегнаха до хитрост. Пръснаха слух, че скокът се отлага, и си даваха вид, че прибират апаратите си а всъщност продължаваха подготовката. Качих се на коня и се отдалечих в една странична улица. Публиката постепенно се пръсна, а междувременно пристигна цяло отделение полицаи, които ограничиха достъпа на любопитните до мястото на снимането. На моста имаше монтирана малка дървена рампа, по която конят трябваше да се изкачи в кариер и изправен пред пропастта, ще-неще под натиска на инерцията, ще скочи в реката. От двете страни имаше по два снимачни апарата, а долу на двата бряг бяха поставени още четири. По този начин се осигуряваше заснемането на сцената от четири различни положения, с по два снимачни апарата, за да не става нужда да се повтаря, ако някой снимач покаже някакъв дефект. Насъбра се още повече публика от преди, но сега тя беше на дистанция и не пречеше на работата.

Когато всичко беше готово, отново се качих на коня. Поразкарах го малко да опознае пътя, по който трябваше да прелети в кариер, и заех изходно място. За миг премислих на какъв риск се излагам с този скок от 15 метра височина, и то на кон в течащата вода на Сена, без някога да съм го пробвал. Сигналът за началото на снимането разсея тези мои мисли. Дадох знак, че започвам, присвих се в страни от врата на коня, за да следя пътя, и пуснах животното със свободни юзди. Копитата изтрополяха върху специалната дървена рампа, но тук се случи нещо непредвидено. Вместо да скочи в пропастта, конят заби предните си крака в самия край на рампата и се закова на едно място. Не усетих как изхвъркнах напред през главата му и полетях надолу. Тази ситуация ми беше толкова много позната от изпълнението на цирковия номер „смъртния скок“, че изведнъж се почувствувах в елемента си. Оправих положението си още във въздуха, насочих се към водата с главата надолу и с опънати ръце напред. Ръцете ми се забиха във водата. Съвсем правилно се гмурнах, после с няколко удара на ръцете и краката започнах да се издигам към повърхността. В този момент чух зад себе си силен плясък във водата. Разбрах какво беше

станало конят не е можал да се задържи на дървената рампа. Инерцията и него е изхвърлила в пропастта, но за мое щастие не толкова напред, както изхвърчах аз. Поради това конят падна във водата по-близо до моста и не можа да ме засегне при падането си. Ако беше паднал на същото място, щеше да се струполи върху мен тъкмо когато се издигах към повърхността и с копитата си щеше да ме убие. Плувайки във водата, конете бият с копитата си особено силно. Но сега вече всяка опасност беше преминала. Спокойно заплувах срещу течението, а конят, този благороден другар на човека, инстинктивно заплува към мен, макар че аз го бях вкарал в тази беда. Той силно пръхтеше и полагаше усилия да ме достигне, въпреки че не му бях господар. При отсъствието на него конят атавистично се беше насочил към мен, единственият човек, намиращ се най-близо до него. Изчаках го. Бурни аплодисменти се носеха от двата бряга на реката. Те бяха почернели от народ. Сред аплодисментите дочух засилващото се, бръмчене на приближаващите се два спасителни катера. Конят ме застигна. Улових юздите му и двамата продължихме да плуваме спокойно срещу течението, докато катерите ни наближиха. В единия се качих аз, а другият поведе коня към полегатия бряг, където имаше възможност животното само да излезе на сушата. Видях го как след малко излезе от водата, но веднага падна. Не можах да разбера какво беше станало. Струпах се около него хора. Докато предприемат каквото и да било, конят без ничия помощ се изправи на крака, отърси тялото си от водата и спокойно заприщипва оскъдната тревица, поникнала тук-там по фугите на каменния бряг. Акламациите от двата бряга не стихваха. Представление без пари, но и голяма реклама за бъдещия криминален филм на „Пате Фрер“.

На брега ме очакваха със закрит фиакър. Качих се и се отправих за хотела да се преоблека. Мокрите дрехи бяха от гардероба на филмовата къща.

На другия ден парижките вестници гръмнаха с най-новата сензация — скока с кон от моста Александър във водата на Сена. Те даваха пълни подробности и описваха събития, които дори не съм сънувал. Под заглавие „Смелост или безумие“ един вестник, след като описва най-подробно скока, предава интервю на своя сътрудник с мене, от което научих много неща за себе си, дотогава и на мен неизвестни. Журналистът пишеше откъде съм родом, даваше подробни

описания на живота ми, но беше пропуснал да пише само едно — какво съм казал на акушерката, която ми е помогнала на времето да се появя на този свят.

Побързах да отида във филмовото ателие, да видя как стоят работите там и да си прибера остатъка от хонорара. Но в „Пате Фрер“ ме очакваше разочарование. Казаха ми, че скачането не било сполучливо. Конят трябвало да скочи в реката заедно с ездача си, а не след него, както беше станало. Поради това сцената трябвало да се повтори. Категорично отказах да повторя този рискован скок. Поисках да ми заплатят уговорения хонорар и да си търсят друг изпълнител. Скандалът вече започваше, но в това време влезе главният режисьор с проявен диалогичност в ръце и радостно възкликна:

— Великолепно!... Сензационно!... Изненадващо!...

Като се поуспокои, той обясни, че развилите се при скока непредвидени събития направили сцената по-естествена, по-сензационна и вълнуваща. Напрежението сред зрителите щяло да бъде много по-голямо от очакваното. Работите взеха благоприятен обрат. Директорът нареди да ми броят 50 франка повече от уговорения хонорар и пожела да разговаряме за постоянен ангажимент като дубльор. Благодарих, но учтиво отказах да се ангажирам за постоянно, като заявих, че винаги съм готов да сътруднича, ако това не ще пречи на цирковата ми кариера. Бях вече постъпил на редовна работа в ревю-програмата на театър „Шатле“.

Приятна и забавна беше работата ми в театъра. Атмосферата е малко по-различна от тази в цирка. Моят „Трапец на смъртта“ беше последен в програмата и независимо от всичко друго след всеки спектакъл във фойето, на театъра се събираха най-знаменитите кокошки на Париж. Заради тях тук си даваха среща и най-изтъкнатите скучаещи богаташи. Те оглеждаха жените, както се оглеждат породистите коне по панаирите. Тук се навъртаха и театралните критици, които бяха успели да се наложат на общественото мнение и да си осигурят добро материално съществуване. Следователно във фойето на театър „Шатле“ се даваше ход на всички театрални новини, преди още те да са се оформили и заели своето място в колоните на вестниците. Един ден дочух да се говори за някакъв, млад мъж,

англичанин, комедиен артист, член от водевилната трупа на някой си Карно. Тази трупа изнасяше едноактни пиеси и скечове във „Фоли Бержер“, но за нищо не се говореше така много, както за младия комедиен артист Чарлз Чаплин. Приписваха му се изключителни качества на комедиен артист, виртуоз в мимическата игра, духовит и находчив при импровизираните шаржове и какво ли не още. Заинтригован, полюбопитствувах да видя този изключителен артист и се завъртях няколко пъти във „Фоли Бержер“, където се радвах на сърдечен прием. Младият артист очарова и мен от пръв поглед. Говореше се, че е на около 20 години, но на мен ми се видя много по-млад, почти юноша, дребен на ръст, с красиво лице, къдрава коса и силно одухотворен поглед. Не минаха две години оттогава и целият свят заговори за прочутия филмов комик Чарли Чаплин. След Париж той замина за Америка и там достигнал невероятен успех като филмов артист, автор на сценарии, режисьор и собственик на филмово студио.

Но да се върнем във фоайето на театър „Шатле“. Една миловидна красавица, елегантно облечена, със скъпи бижута от злато, по които блестяха брилянти като лешници, започна систематично да ме заглежда. Узнах, че е фаворитка на богаташа Руез, ликвидатор на манастирските и църковните имоти във Франция, иззети от държавата, някои от които бяха обявени на публична продажба. Нели така се казваше тя — навсякъде бе следвана от лакей, облечен в разкошна ливрея. Той не изпускаше от ръцете си едно скъпо кожено манто, нещо изключително, направено от стотици кожички на някакви дребни африкански животинки. За кокотката не беше трудно да ме заговори на бара, понеже и аз не бях безучастен към нейните ухажвания. Поръчах два коктейла и когато поисках да ги платя, с елегантен жест тя се опита да ме възпре и даде знак на лакея да плати. Възпротивих се и заявих на дамата, че ако продължава да оскърбява кавалерското ми достойнство, не ще може да разчита на компанията ми. Това твърде много озадачи кокотката. Тя беше навикнала на съвсем други обноски с ограждащите я сутеньори.

— С удоволствие бих ви поканил и на вечеря — продължих аз, — но при условие, че ще дойдете без вашия лакей. Струва ми се, че по-добре бих могъл да ви опазя от беда, отколкото десетина такива напудрени страхливци.

— А къде мислите да ме заведете?

— В ресторанта „Дювал“ на булевард „Щразбург“.

— Отлично!... Отлично!... Как се радвам!...

— Но ще трябва да изпълните още едно условие.

— Какво е то?

— Заедно с лакея да изпратите в къщи и бижутата си.

— Това пък защо е?

— Не подобава на един скромен цирков артист да кавалерствува на дама, отрупана с толкова много скъпоценности.

— Съгласна съм, но... аз сама да отида до в къщи.

Разделихме се. Отидох при моите приятели, докато дамата се върне.

Към един часа след полунощ двамата с Нели седяхме в ресторанта „Дювал“ един срещу друг и разговаряхме непринудено и сърдечно, като че ли сме приятели от преди много години. След вечерята, когато моята дама съвсем се развесели, предложих ѝ да я изпратя до дома, под предлог, че на следния ден в 6 часа сутринта ми предстои тежка репетиция на един нов номер. Леко разочарована, но и респектирана, Нели, която е навикнала само нейните капризи да се изпълняват, стана и с примирение се отправи към гардероба, за да облече едно по-евтино зимно палто. Скъпото тя беше оставила у дома си. Запитах я дали не съм развалил доброто ѝ настроение, като предложих да се приберем така рано.

— Напротив — отвърна тя. — Радвам се на вашите искрени и естествени отношения. Омръзнали са ми фалшивите и прикрити отношения на хората, които обикновено ме обкръжават.

— Ще се радвам, ако е така. И аз не обичам фалшивите и колосани обноски на аристократическия свят.

Настанихме се в закрит фиакър и бавно потеглихме по обезлюдените парижки улици. Нели живееше в разкошен дом на булевард „Де Капусин“. Разделихме се пред пътната врата, като си дадохме дума да се срещнем на следения ден пак във фойето на театър „Шатле“.

На следната вечер Нели ме запозна с нейния покровител, господин Руез. Едър човек, бръснат като католишки поп, мрачен и необщителен. Погледна ме отвисоко, но след половин час стана по-сърдечен. Заразпитва ме за България. Разправих му най-хубави неща за милата ми татковина.

Господин Руез беше определил за своята фаворитка Нели 500 000 франка годишна рента и тя живееше в невъобразим разкош, който извиква у човека и почуда и възмущение. Нели ме покани на обед у дома ѝ за следния ден. Потикван от любопитство, приех с удоволствие.

Когато влязох в хола на партерния етаж, макар вече да ми беше познато разточителството на тази фалшива милионерка, учудих се от това, което видях. Холът беше постлан с най-разкошни персийски килими. Стените украсени с картини, от които лъхаше еснафска безвкусица, а от тавана се спускаше разкошен кристален полилей. Посрещна ме прислугата в състав дванадесет души мъже и жени. Между последните имаше такива красавици, че неволно си зададох въпроса, дали понякога господин Руез не се утешава с някоя от тях, когато очарователната му фаворитка е неразположена или по някакъв каприз го държи на дистанция от себе си. Един лакей ми взе бастуна. Друг — цилиндъра и ръкавиците, а трети — палтото. Минах между шпалир от приведени в поклон лакеи и прислужници, за да се озова в разкошно мобилиран салон. Нели ме посрещна облечена в светлосиня домашна роба от коприна, която ѝ придаваше още по-лъчезарен вид. Тя беше безспорна красавица, но въпреки това големите материални жертви, които господин Руез правеше за нея — пак си оставаха неоправдани. Всичко беше някак си извън границите на допустимото. По време на разкошния обяд сервиран в сребърни прибори и такива от цветен китайски порцелан, уведомих Нели, че на следния ден сутринта ще се снимам в уговорените с „Пате Фрер“ криминални филмови сцени и я поканих, ако обича, да присъства. Тя се зарадва и ми каза, че се чувства особено поласкана. Никога не била виждала как се снима филм.

Разделихме се очаровани един от друг.

На другия ден сутринта близо до канала, който тече край митницата, всичко беше готово за снимане. Артистът, когото трябваше да дублирам, изпълни заедно с партньорите си сцената, в която се отскубва от ръцете на полицаите и побягва. По-нататък продължих аз. Дотичах до фиакър, на чиято капра спеше седишком стар кочияш, с дълги мустаци. Освободих коня, който беше само привидно впрегнат, подгоних го и скочих върху него във време на бягането. Отлична сцена, пак непредвидена по предварителния план. Препускайки, наближих канала на предварително избраното подходящо място. Преплувах на

отсрещния бряг, преследван от стрелящи полицаи. Следващата сцена беше как на отсрещния бряг ме пресреща друг полицай, привлечен от стрелбата, изважда пистолет и стреля няколко пъти срещу мен. Симулирам падане от коня, но в следния момент го яхвам отново и побягвам.

При друга сцена представих как достигам с коня един открит летен трамвай, прехвърлям се в него, а конят продължава да препуска сам. Тази сцена изпълних с ловък артистичен похват, но операторът, който снимаше от вагона, помоли да повторим сцената, защото не бил сигурен в първото заснемане.

Докато уговаряхме откъде да започне повторението на сцената, към нас се приближи разкошен екипаж с четири коне, запрегнати в блестяща амуниция и закичени със скъпи щраусови пера. На капрата до кочияша се мъдреше лакей, облечен в приказни одеяния, а отзад стоеха прави други двама. Помислих, че с този екипаж предстои да се обогати фона на някоя от следващите филмови сцени, но останах изненадан, когато на прозореца се показва очарователната фаворитка Нели. Аз бях мокър, изкалян, с разчорлени коси и раздърпани дрехи, гримиран като престъпен тип. Нели не можа да ме познае и оглеждаше наоколо да ме види. Обадох ѝ се. Най-напред тя се учуди, а после лицето и цъфна от радост, като наблюдаваше това, което се върши.

След повторението на сцената последва нова. Трамваят е застигнат от открит автомобил. Когато последният се изравни с него, аз скачам върху задната му седалка, улавям изотзад шофьора, с един удар го обезвредявам и заемам мястото му при волана. Преследването продължи и завърши според предварително начертания план.

Когато се прибрах в квартирата си, намерих писмо от моята годеница Лидия. Това писмо ми достави по-голяма радост, отколкото скъпата каляска на Нели, с блестящите коне и лакеи.

През следващите дни Нели ми предложи да постави на мое разположение добре мобилиран апартамент и да ми осигури охолно материално съществуване при условие, че ще се откажа от артистичната си кариера и ще живея само заради нея.

Боже упазил!... Не отказах, а направо наругах кокотката заради лошото мнение, което си беше съставила за мен. Разделихме се едва ли не с омраза.

Два дни по-късно в кафене „Рише“ седна до мен красивият и изискан цирков ездач Писути, който работеше със сестра си във „Фоли Бержер“. С нескривана ревност той поиска да му обясня какви са отношенията ми с неговата любовница Нели, без която той не можел да живее.

— Никакви! — отвърнах му с пренебрежение и го замолих, ако иска да бъде желан гост на моята маса, друг път да не ме занимава с празни работи.

След няколко месеца Писути омъжи сестра си, продаде коня си и заживя разкошно в Париж, без да работи нещо. Нещастник! Разбрах какво се беше случило. Срегнах го веднъж пред квартирата на един мой приятел, елегантно облечен, отрупан с брилянтни пръстени, бисерна карфица на вратовръзката и бастун със златна дръжка. Целият плуваше в разкош. Погледна ме отвисоко и едва ме поздрави. Никога не ми се е виждал толкова жалък, колкото тогава.

На следната година, когато се разкри аферата по злоупотребленията около ликвидацията на църковните и манастирските имоти, господин Руез влезе в затвора, осъден за злоупотреба на 17 милиона франка. Нели не можа да понесе този удар и се отрови, а нашият артист Писути влезе в затвора да излежава дребно наказание за сутеньорство.

Една сутрин отидох в гробищата на „Пиер ла Шез“ и върху скромния гроб на Нели положих малко цветя. Бедната!... Тя живя разкошно както в приказките, но напусна живота храбро, изкупвайки всичките си земни прегрешения.

Отново ме поканиха да участвам в снимането на филм. Новооснована филмова къща влезе в преговори с трима изпълнители на въздушни трапци да участвуват в снимането на една сцена от нова филмова продукция, озаглавена „Четиримата черни дяволи“. Артистите бяха трима души — съпруг, съпруга и още един мъж. Нужен беше четвърти партньор и те поканиха мене като най-подходящ и почти готов за участие в подобен номер. Снимането беше определено да стане по време на редовен спектакъл в едно не много известно вариете.

Според сценария изпълнителите на номера „четиримата черни дяволи“ са трима мъже и една жена. Единият от мъжете е съпруг на

красивата жена-артистка. Последната е започнала флирт с някакъв посетител и отношенията ѝ с него са доста напреднали. Съпругът е забелязал тези отношения. Редят се няколко сцени на ревност, предупреждения от страна на съпруга и заплахи, но жената не се вразумява. Тогава съпругът, заслепен от ревност, решава да наложи на жена си най-тежкото наказание. По време на представление, когато между публиката се намира и любовникът, започва изпълнението на номера „четиримата черни дяволи“. Единият от партньорите, висейки надолу с главата, закачен с подвити крака за трапеца, държи за ръцете жената, залюлява я силно и я прехвърля към съпруга, който е заел същото положение на отсрещната страна. Съпругът поема жената, залюлява я и я подхвърля леко нагоре. Тя се превърта през глава и отново се залавя за ръцете на съпруга си. При повторното превъртане съпругът умишлено я изпуска. Жената пада на земята и се пребива. Докато агонизира, тя успява да каже, че съпругът и умишлено я изпуснал, за да я убие поради ревност. На въпроса, от кого я ревнувал, жената не успява да отговори. Тя е изпаднала в безсъзнание и след малко умира...

Моето участие в сцената не беше от особено значение но все пак трябваше да направя няколко репетиции заедно с тримата, за да се включва в ансамбъла им и да оправдаем заглавието „четиримата черни дяволи“, като изпълним един напълно завършен номер от четирима души. Хонорарът беше съблазнителен и ние се подготвихме добре за предстоящото снимане. По него време снимането на филмова сцена с участието на публика представляваше голям интерес за самата публика. Билетите за този спектакъл се пуснаха на премиерни цени и се разпродадоха за кратко време.

Вечерта вариетето беше претъпкано. И, странно съвпадение — в първите редове на партера беше седнал един посетител който действително флиртуваше с Гертруда (така се наричаше нашата партньорка). Нейният мъж често ѝ устройвал сцени на ревност. Веднъж дори я набил, но тя продължаваше да кокетира с богатия си ухажър. Докъде бяха стигнали отношенията на Гертруда с непознатия, никой не можеше да каже. Обаче тяхната взаимност явно личеше от погледите, които си разменяха по време на представление. Непознатият посещаваше вариетето всяка вечер и сядаше все на едно и също място.

И тази вечер щом, излязохме на сцената и отправихме привет към публиката, Герти (както я наричаха галено) насочи поглед към непознатия и му отправи привет с ръка като че ли в салона нямаше други хора освен него. Мъжът ѝ я изруга незабелязано от другите. Снимачните апарати вече работеха. Снимаше се едновременно от три места — вляво и вдясно на средно разстояние от сцената по един апарат и третият — на диригентското място в оркестрината.

Пъргаво се покачихме горе и започнахме изпълнението на номера си. По време на работа съпругът на Герти я изруга още два пъти, защото след завършването на всеки трик тя отвърщаше на аплодисментите с лек поклон и поглед насочен към непознатия, а не към цялата публика.

Започна заключителният, най-опасен и най-ефектен трик от номера. Третият партньор, провесен от трапеца с главата надолу, беше уловил Герти за ръцете и като я залюля силно, подхвърли я на нейния съпруг, който беше увиснал също с главата надолу върху отсрещния трапец. Снимачните апарати снимаха тази опасна сцена, без да са обхванали опънатата отдолу предпазна мрежа. Грети полетя във въздуха и успешно се улови за ръцете на съпруга си, който я очакваше. На свой ред той също я залюля, подхвърли я леко нагоре и я пусна. Тя се превъртя във въздуха и отново се вкопчи в ръцете му. Спонтанни ръкопляскания изпроводиха този трик. Съпругът отново залюля Герти, но преди да я подхвърли, незабелязано за публиката я насочи леко встрани. Изгубила посоката и ритъма на упражнението, жената се превъртя неправилно във въздуха. Като посегна да се улови за ръцете на съпруга си, не ги намери, полетя надолу, удари кръста си в дебелото въже, което опасваше предпазната мрежа, и отхвъркна на земята, общо от 12 метра височина. Тя издъхна моментално, без да произнесе нито дума. Настана паника. Разтичаха се хора. На сцената се качиха двама лекари от публиката, но те можаха само да констатираят смъртта.

Започна се следствие. Намериха се „приятели на истината“, които обвиниха нещастния съпруг в умишлено убийство. Той отричаше, макар и да признаваше, че е ревнувал жена си от един непознат посетител, с когото тя явно флиртувала. Аз допусках, че нещастieto стана поради това, че съпругът не можа да овладее нервите си и направи неволна грешка. Неговото отчаяние и скръбта по загубената другарка потвърждаваха моето предположение. Пред

следователя дадох показания, че жената, преди да бъде подхвърлена от съпруга си, изпуснала едната му ръка. От тази грешка произлязло нещастieto. Все пак съпругът не бе оправдан напълно. Съдът намери, че у него има известна вина и му наложи леко наказание. Филмовата къща показва в своя филм една действителна случка, макар че сценаристът я беше измислил. Фантазията се превърна в действителност.

Филмът е плод на авторска и режисьорска фантазия. Някои сцени от филмовите събития са трудно изпълними в действителния живот, а понякога — направо невъзможни. Във филма героят лесно скача с кон в реката бяга преследван от полицаи, разпряга файтонджийски кон. Яхва го и бяга с него, прехвърля се от коня на движещ се трамвай, оттам в открит автомобил, чупи в движение митнически бариери и какво ли не още. На екрана виждаме подвизи на престъпници, но твърде рядко е показано, че в края на краищата престъпленията биват разкривани. Още по-рядко ни се представят последвалите наказания. А за тежките душевни терзания, за разкаянието на престъпниците или за състоянието им по време на изтърпяване на наказанието нищо или почти нищо не се показва. Какво да кажем за състоянието на осъдените на най-тежкото наказание — смърт? Какви са последните часове и минути на смъртните?

Престъплението си е престъпление. В него няма нищо героично, нищо заслужаващо адмирация, както понякога ни се представя на екрана. Животът на престъпника е само една трагедия (често пъти и за околните), а всяко престъпление и последвалото го наказание са огорчение за честния и почтен човек, колкото и чужд да е той на тези събития. Действителността играе своя филм докрай и често този край е прекадено горчив. Ето още един епизод от най-грубата действителност:

С цирка „Пиндер“ сме в турне в Югозападна Франция. Когато гостувахме в малкото градче Сент, един ден узнахме, че през нощта на малкия площад пред затвора ще сглобят гилотината и призори ще отсекаат главата на един осъден на смърт престъпник, именуван Фабър. До този ден не бях виждал гилотина освен на картини, но доста съм чел за нея. По време на френската революция нейният нож отрязва

главите на хиляди хора. Между тях имаше голям брой изтъкнати държавници, короновани глави и най-после гилотината не пощади дори главата на депутата, по чието предложение бе въведена във Франция.

Фабър беше осъден на смърт за извършено тежко престъпление. Той изнасилва едно шестгодишно момиченце, след това го удушил и за да заличи следите на престъплението си нарязал тялото му на парчета и започнал да го гори в отоплителната си печка. На съседите замирисало на горено месо. Освен това те забелязали пушек от комина на Фабър в продължително време, и то посред лято. Това ги усъмнило. Уведомили полицията. Престъпникът бил арестуван по време, когато продължавал да гори парчета от трупа на детето. За този злодей се разказваха и други страшни работи.

Собствениците на жилища около площада пред затвора използваха случая да направят малко гешефт. Те даваха под наем места по прозорците, от които площадът се виждаше добре. Бях решил на всяка цена да видя това зрелище и наех място на един прозорец срещу 40 франка.

Според установената традиция осъденият трябва да бъде събуден само няколко минути преди изпълнение на присъдата. Тогава именно ще му се съобщи, че молбата му за помилване е отхвърлена и гилотинирането му е предстоящо. Ще го запитат за последното му желание и ще му се направи последният тоалет. Той се състои в отрязване яката на ризата му отзад, откъм врата, след което бързо ще го поведат към гилотината. Тази бърза процедура е възприета от хуманна гледна точка — да се съкратят душевните мъки и тормозът на осъдения.

След представлението веднага се отправих за къщата, в която си бях наел място. Малко след полунощ на площада пристигна фургон, теглен от коне. В него бяха натоварени частите на гилотината. Под светлината на един газов фенер няколко работници почнаха да разтоварват частите на злокобната машина и да ги сглобяват пред главния вход на затвора. Малко по малко гилотината се издигна в онзи ъгъл, в който сме я виждали по снимки и рисунки. Опряха една стълба до нея, донесоха тежкия нож и го закрепиха в горния край на двата стълба, като дълго завинтваха нещо. Най-после всичко беше готово. Работниците се събраха край гилотината и дълго разискваха нещо.

Един се доближи до стълба на гилотината и като че ли дръпна някакво въже. С остро свистене ножът светкавично полетя надолу. Насъбралата се тълпа, като видя, че ножът на гилотината функционира добре, започна да вика: „Да живее Дайблер“ (така се наричаше палачът).

Започна да се зазорява. Мъглата откъм океана беше нахлула над града и зората се позабави. Тълпата нарасна много, вдигаше врява и се вълнуваше. Народът искаше на всяка цена да се събуди осъденият, за да го накаже с по-продължителни терзания преди смъртта му. Озлоблението към него беше голямо и очевидно.

Разправяха, че Фабър се забавлявал в затвора с ловитба на врабчета които ядял с удоволствие. Затворническите надзиратели били казали, че дори и за днес на обед осъденият си бил оставил две врабчета, но явно е, че тях друг ще ги яде. Какви не ги пуска мълвата в такива моменти.

Наближаваше 7 часът. Вратите на затвора се отвориха. Появи се свещеник с кръст в ръце. Зад него крачеше Фабър с ръце, вързани отзад. Двама едри палачи вървяха вляво и вдясно от него, а отзад крачеше главния палач Дайблер, Следваха: прокурорът, адвокати, директорът на затвора, надзиратели и други служебни лица. Погледът на престъпника падна най-напред върху фургона. Фабър се стъписа. Може би помисли, че това е гилотината. Свещеникът се обърна към него и се стараеше всячески да закрие с тялото си гледката на самата гилотина. Фабър накланяше глава ту наляво, ту надясно и се мъчеше да види какво има пред него. Като направиха още пет-шест крачки, двамата палачи уловиха осъдения за раменете и го обърнаха наляво. Изведнъж той се видя изправен пред злокобния инструмент. Произлезе необичайна сцена. Фабър понечи да се дръпне назад, с опулени очи и широко отворени уста. Този негов жест като че ли даде знак за начало на екзекуцията. Двамата силни палачи го хванаха, завлякоха го върху дъската пред самата гилотина. Дъската, върху която стъпи осъденият, се праметна и той падна по корем. С малко усилия от страна на двамата палачи вратът му попадна в отворения полукръг. Единият палач мина отпред, хвана престъпника за ушите и намести добре врата му в полукръга, като захлопна отгоре дъската с другия полукръг. Главата беше прихваната така добре, че въпреки отчаяните усилия на осъдения да я издърпа това не му се удаде. Главният палач Дайблер веднага дръпна въжето, повесено до едната от страничните греди.

Големият нож полетя надолу и в следния миг главата на престъпника отхвъркна в специалния кош, поставен пред гилотината.

Кръвта блисна от отрязания врат на повече от два метра и ороси земята. Палачът се наведе, измъкна главата от коша, държейки я за косите, показва я на публиката, както е предписано в закона, и извика:

— Присъдата е изпълнена!

След това той хвърли главата в друг, по-голям кош, където двамата му помощници вечеряха бутнали трупа. Захлюпиха коша и го вмъкнаха във фургона. Всичко гореописано продължи не повече от две минути.

На следния ден вестниците дадоха подробни описания, като не пропуснаха да припомнят престъпленията на езекутирания и как се е държал в последните минути преди езекуцията. От вестниците узнахме, че когато прокурорът, придружен от останалите служебни лица, влязъл в килията на Фабър, последният още спял. Събуденият престъпник се изненадал от посещението и запитал какво искат от него толкова рано. В това време отвън долетели виковете на тълпата. Фабър се вслушал и разбрал в какво се състои работата. Двамата едри и здрави палачи били вече застанали от двете му страни за всяка евентуалност, прокурорът му съобщил, че молбата му за помилване е оставена без последствие и че той ще бъде езекутиран. Запитали го за последното му желание. Осъденият навел глава и отвърнал с мълчание. Предложили му чаша коняк, която той жадно изпил и поискал още една. Като му дали още една чаша и той я изпил, вързали ръцете му отзад и пристъпили към тоалета — отрязване яката на ризата му зад врата.

Пред гилотината осъдените реагират по най-различни начини. По-късно имах случай да наблюдавам как гилотинираха трима престъпници от Нион, така наречените „шофьори от Дром“. Тези закоравели престъпници, на чиято съвест тежаха убийствата на десетина души и бяха горили на огън краката на двама старци — съпруг и съпруга — за да кажат къде са скрити парите им, умряха без страх и с обидно държание към прокурора. Двама от тях бяха гилотинирани един подир друг. Пръв мина по-малко виновният, на когото вторият (главатарят на бандата) каза:

— Виждаш ли, подлецо, какво те сполетя, загдето издаде всичко. Ето, сега аз ще имам удоволствието да наблюдавам как ще ти отрежат

главата!

Когато пък неговата глава попадна в дупката на гилотината, той намери сили да извика на палачите:

— Режете, мерзавци!

Всяко смъртно наказание е тежко, но гилотинирането е отвратително. Потресаваща картина представлява цялата манипулация и особено пръскащата се кръв. Никога няма да забравя ужасът, изписан по лицето на Фабър — изпъкналите очи, зяпналата от ужас уста, настръхналата коса и как той като животно се дърпаше от инструмента на възмездието. А когато палачът вдигна главата да я покаже на народа, мускулите на лицето му още продължаваха да треперят.

ЦИРКОВИ ИСТОРИИ

Преди да изобретя „Трапеца на смъртта“, аз се наричах Лазар Добрич и така ме пишеха по афишите и програмите. Впрочем тогава беше безразлично как се наричам, защото винаги съм бил член от някаква трупа. Но моето ново изобретение ми предвещаваше световна известност. По-късно се убедих в това. „Трапецът на смъртта“ докарваше публиката до екстаз. Зрителите аплодираха, ревяха от ужас и възторг. След завършване на номера те ставаха на крака продължаваха да ръкопляскаят и да ме канят да се появявам пред тях по няколко пъти, преди да си отидат. Сега вече съм самостоятелен артист — единствен изпълнител на сензационен цирков номер, и моето име трябва да бъде неразривно свързано с наименованието на изпълнявания номер. Едва сега се замислих как да се наричам в афишите и рекламите. Фамилното ми име Добрич не звучи толкова българско. Затова реших да се наричам само на името на баща си — Иванов. Сто на сто българско. Под това име започнах моите гастроли с новоизобретения номер. „Българинът Иванов“, изпълнител на „Трапеца на смъртта“ — това беше основният елемент на всяка афишна, плакатна или вестникарска реклама. Предложения за ангажименти се сипеха от всички страни, а предлаганите хонорари бяха големи.

За да бъде номерът по-ефектен и по-пълен, нужна, ми беше още една жена — млада, стройна, елегантна и красива, която да ме представя пред публиката и да стои на сцената или манежа по време на самото изпълнение като красиво допълнение на номера. Понастоящем дамите, които изпълняват подобни задачи, се наричат на професионален език асистентки. За моя асистентка ми препоръчаха млада циркова артистка — ездачка висша школа. По външност тя отговаряше на необходимите изисквания. Образованието ѝ беше достатъчно за задачата, която има да изпълнява. За себе си тя ми разказа следната кратка история.

Баща ѝ починал през 1900 година, когато тя била 15-годишна. Загрижена за бъдещето на дъщеря си, майка ѝ се насочила към цирка, където имали роднини артисти. Девојката се заела усърдно за работа и

станала отлична циркова ездачка, висша школа. Когато я запитах за фамилното име, тя ми отвърна:

— Казвам се Мини Ницше. Артистичното ми име е Ада Бюл. Баща ми беше учен човек — философ, но борбата за живот ме застави да стана циркова артистка поради липсата на средства да продължа учението си.

— Как е собственото име на баща ви?

— Фридрих... Фридрих Ницше.

— Кой не познава името на немския философ Фридрих Ницше!... Нима вашите роднини не можаха да ви осигурят възможността да продължите образованието си, та станяхте циркова артистка?

— Изглежда, че не са имали такава възможност. Сега обаче аз обикнах професията си и за нищо на света не бих заменила званието „циркова ездачка“ с нещо друго. Овациите на публиката ме радват и осмислят живота ми.

И така дъщерята на философа Фридрих Ницше стана моя асистентка. Първите ни ангажименти бяха направени в Германия и заедно с Мини обиколихме най-напред тази страна. Когато пристигнахме в Берлин, градът беше залян с големи афиши и плакати, на които личаха с едри букви текстовете: „Иванов — изобретателят на «Трапеца на смъртта»“; „Неподражаемият Иванов“; „Оригиналният Иванов“; „Иванов в «Трапеца на смъртта» и други подобни.

Дебютът се състоя в цирка «Шуман». За да не отегчавам читателя, няма да се спирам повече на този неповторим за мене ден, подробно описан в автобиографията ми. Големият успех на турнето ни из Германия се отрази зле върху поведението на асистентката ми. Тя се почувствува засенчена и въпреки добрите условия и високото възнаграждение, което получаваше, пожела отново да се върне към първоначалната си професия — циркова ездачка. Разбихах я много добре. Тя имаше пълно право. Към края на турнето из Германия ние се разделихме дружески и всеки пое своя път. Аз заминах за Франкфурт на Майн, а Мини — за цирка, с който беше сключила контракт като ездачка. По нейна препоръка приех за моя асистентка колежката ѝ Едит, също ездачка, но с повредено коляно вследствие на падане от кон. Нещастната съдба на новата ми асистентка бързо ни привърза един към друг. Майка ѝ починала баща и се отдал на пианство, а тя при падане от коня си счупила коляното и по принуждение изпълнявала в цирка

различни второстепенни задачи, докато коляното ѝ оздравя напълно, за да продължи да язди. Коляно, лакът и рамо мъчно се поправят. Нещастната Едит знаеше, че съм сгоден, но в моето лице виждаше един искрен съчувственик и от ден на ден все повече се привързваше към мен.

Новата и модерна сграда във Франкфурт на Майн побираше много хора и с нашето пристигане за пръв път откак е построена, зрителната зала започна да се пълни всяка вечер. Поне така ми казаха някои от артистите, които заварих там.

Една вечер след представление излязохме с Едит да се разходим край реката и да слушам (не знам за кой път) нейните оплаквания от тежкия живот, който е водила досега. Движехме се по висока крайбрежна улица, а долу под нас до самия бряг на реката се простираше дълъг парк. В нощната тишина стъпките ни единствени отекваха надалеч. По каменната стълба се спуснахме в парка сред красиво оформена площадка под огромни дървета, подредена с добре заслонени пейки. Седнахме на една пейка и Едит продължи да ми разказва за своята печална съдба. В думите ѝ все по-настойчиво проличаваше деликатен намек за някакви чувства към мен и за новата тъга, която я очаква един ден, ако потрябва да се разделим. През нейните излияния до ухото ми достигна някакво шумолене надалеч от нас. Беше към три часа след полунощ. Малко по-късно дочух заговорнически шепот и преди да разбере откъде идва, един непознат излезе из тъмнината. Като че ли малко бяха околните празни пейки, та дойде и седна в другия край на нашата. Докато разсъждавах върху странното поведение на непознатия, от мрака изплава още един човек и се облегна отсреща върху парапета на площадката, добре осветена от луната. Той беше по-дрипав, едър и широкоплещест. Едит се уплаши не без основание, спря разказа си и шепнишком предложи да си вървим. Пошушнах ѝ да не се страхува. Настана мълчание. Непознатият, който седеше на другия край на нашата пейка, стана, изправи се срещу мен и ме запита:

— Господине, не желаете ли да купите този предмет — и той извади от джоба си отворен нож. Хитър начин за паричен обир, юридически неподсъден.

— Колко струва? — запитвах спокойно.

— Триста марки.

Давайки си съвършено спокоен вид, започнах да бъркам във вътрешния джоб на самото, като да търся портмонето, за да заплатя. Непознатият се надвеси леко над мен. В този момент сграбчих здраво ръката му, в която държеше ножа, а с другата си ръка му нанесох такъв силен удар в носа, че кръвта веднага бликна и опръска и двамата ни. Без да губя време, бързо го ритнах в корема и той падна по очи в краката на Едит, без да издаде звук. Не дочаках намесата на приятеля му отсреща. Притичах към него, направих жест като че ли ще го ритна в корема, той се наведе напред и аз му стоварих един юмрук в челюстта. Непознатият залитна напред, но след втори удар под брадата залитна назад, препъна се и падна по гръб. Едит се разпищя. Обърнах се назад в момента, когато се разнесе револверен изстрел. Дотича полицаи с пистолет в ръка.

— Никой да не мърда! — извика пазителят на реда.

Едит припадна на пейката в ръцете на ударения апаш, който конвулсивно се беше хванал за полата и, мъчейки се да се изправи. Вторият престъпник се приповдигна и като видя полицая, започна да вика: — Помощ, господин полицай! Този човек ще ни избие.

Долетя втори полицай. Отведоха ни в участъка. Не ми беше удобно да лъжа, че са ни нападнали, но реших да обясня, че съм побързал да действам, преди да се е случило нещо лошо и нежелано. Моите обяснения се оказаха излишни. Юридически неподсъдният подход на бандитите също не им помогна. Оказа се, че двамата са професионални обирачи на влюбени двойки, разхождащи се по късна доба из парковете. Познат бил и методът им на действие. Само преди два дни същите престъпници разсъблekli една мома и пребили от бой приятеля ѝ, след като му обрали всичко, но останали недоволни от бедната плячка. Освен това полицейският комисар ме позна. Няколко пъти гледал моя номер в цирка. Той се обърна към двамата престъпници с думите:

— Е, как ви се струва? Лесно ли е да се разправяте с цирков гимнастик?

— Ние нищо не сме му сторили — възрази единият. — Той пръв ни нападна и щеше да ни избие, ако не беше дошъл полицаят.

— Даже и така да е, добре е направил, че ви е попречил да извършите още едно престъпление, което би отегчило наказанието ви.

Пуснаха ни, като ме замолиха на следния ден да мина да дам показанията си, а двамата престъпници бяха задържани.

Журналистите използват всеки повод и от най-дребните факти правят големи сензации. Понеже моят «Трапец на смъртта» беше злобата на деня, те така описаха и украсиха нощното ми приключение с двамата престъпници, че притокът на публика в цирка още повече се засили и акламациите по време на спектаклите станаха изключителни.

Един ден пристигнаха от Лондон двама японски борци, специалисти по борбата жиу-жицу. Те бяха включени в програмата на цирка по отдавна сключен договор. Първата вечер двамата направиха няколко демонстрации и се бориха помежду си, като произведоха много добро впечатление. Хватките жиу-жицу помагат на един сравнително слаб физически човек успешно да се защити дори и от по-силен нападател. Японците са дребни хора и жиу-жицу им помага да се чувствуват, ако не друго, поне равностойни по физическа сила пред по-едриите хора от други народности.

В миналото при моята съвместна работа с трупата Йокода японците често ми показваха тяхната борба жиу-жицу. От тях бях научил и усвоил доста много хватки. Поради постоянната ми работа с лостове бях придобил изключителна здравина в ръцете и затова похватите ми на жиу-жицу бяха особено ефективни. Често търкалях своите учители и ги принуждавах да тупат по земята с ръка — знак че се признават за победени.

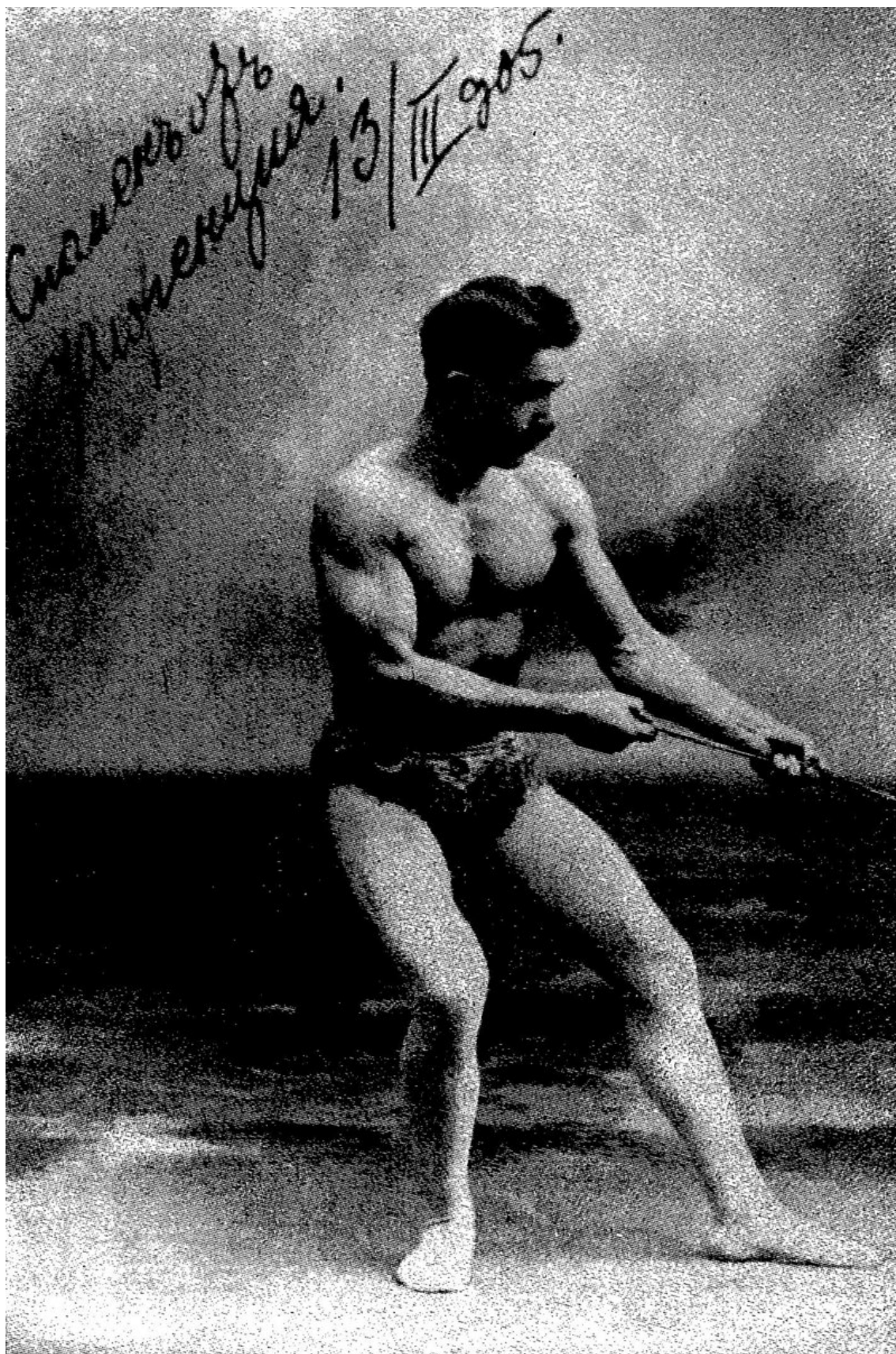

Като млад артист — висилкаджия, в някои циркове изпълнявах ролята и на клоун, за което ми се плащаше допълнително възнаграждение

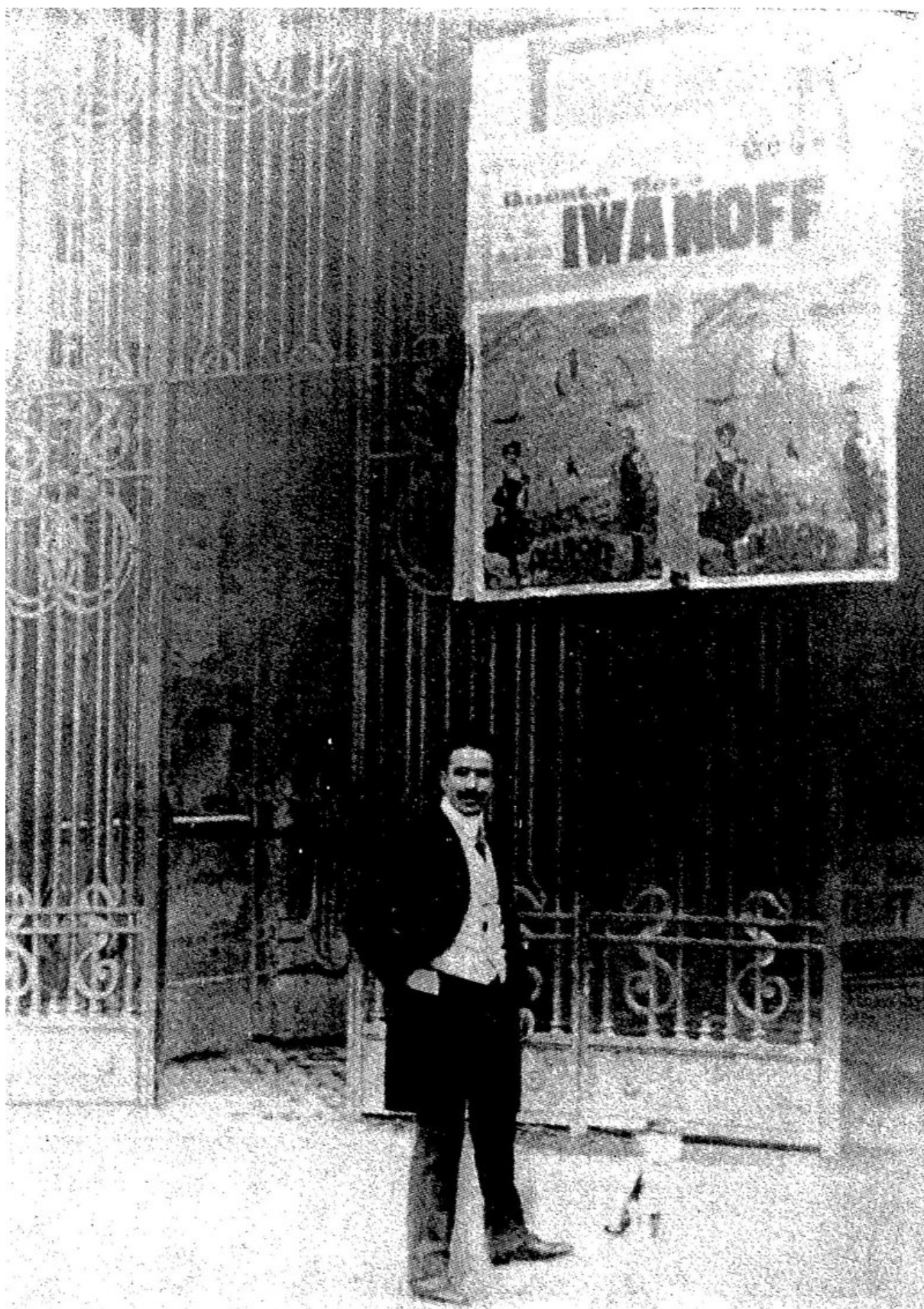
(Будапеща, 1901 год.)

Салтомортале над закрит автомобил — един трик, с помощта на който най-лесно се... чупят глави и превиват вратове (Бордо, 1908 год.)

*Бяха изминали три месеца, откак изобретих моя световен номер
«Трапецът на смъртта». Направих си тази снимка във Флоренция през
1905 година и я раздавах с автографи на близки почитатели*

Една снимка в Рим през 1908 година. В дъното горе се вижда двоен плакат, с който се рекламират гастролите ми в изпълнение на «Трапецът на смъртта»

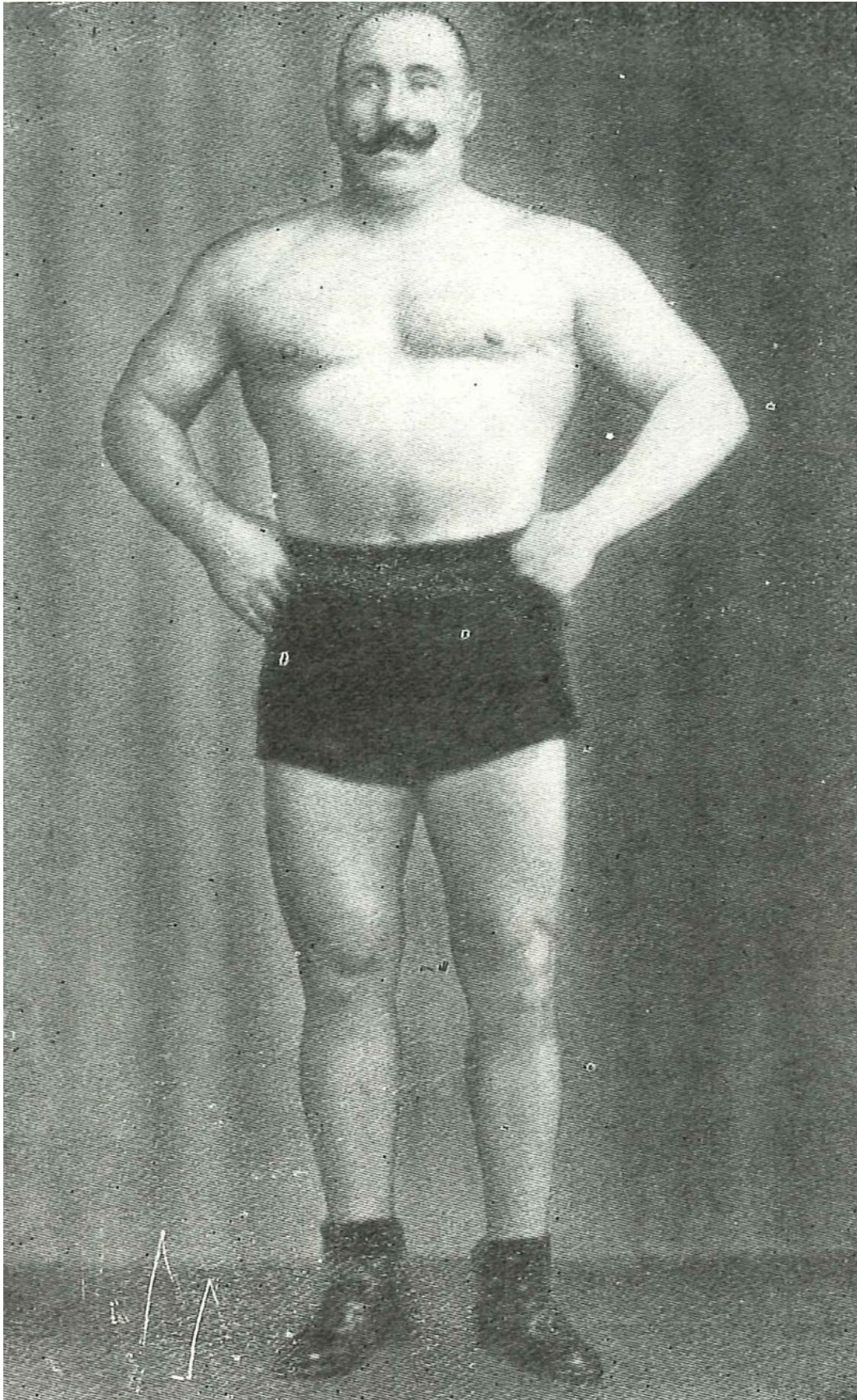
След участието ми в Балканската и Междусъюзническата война, за което бях награден с два ордена за храброст, заминах на Запад, за да продължа цирковата си дейност. Направих тази снимка в Берлин в края на 1913 година преди заминаването ми за Петербург (Ленинград)

През 1914 година в Берлин се състоя първата в света циркова и вариететна изложба. Живата картина, възпроизведена на изложбата, показва какво е било отношението на официалните власти към цирковото изкуство през XIX век. Аз изпълнявах ролята на полицай, който не позволява на цирковата трупа да влезе в града

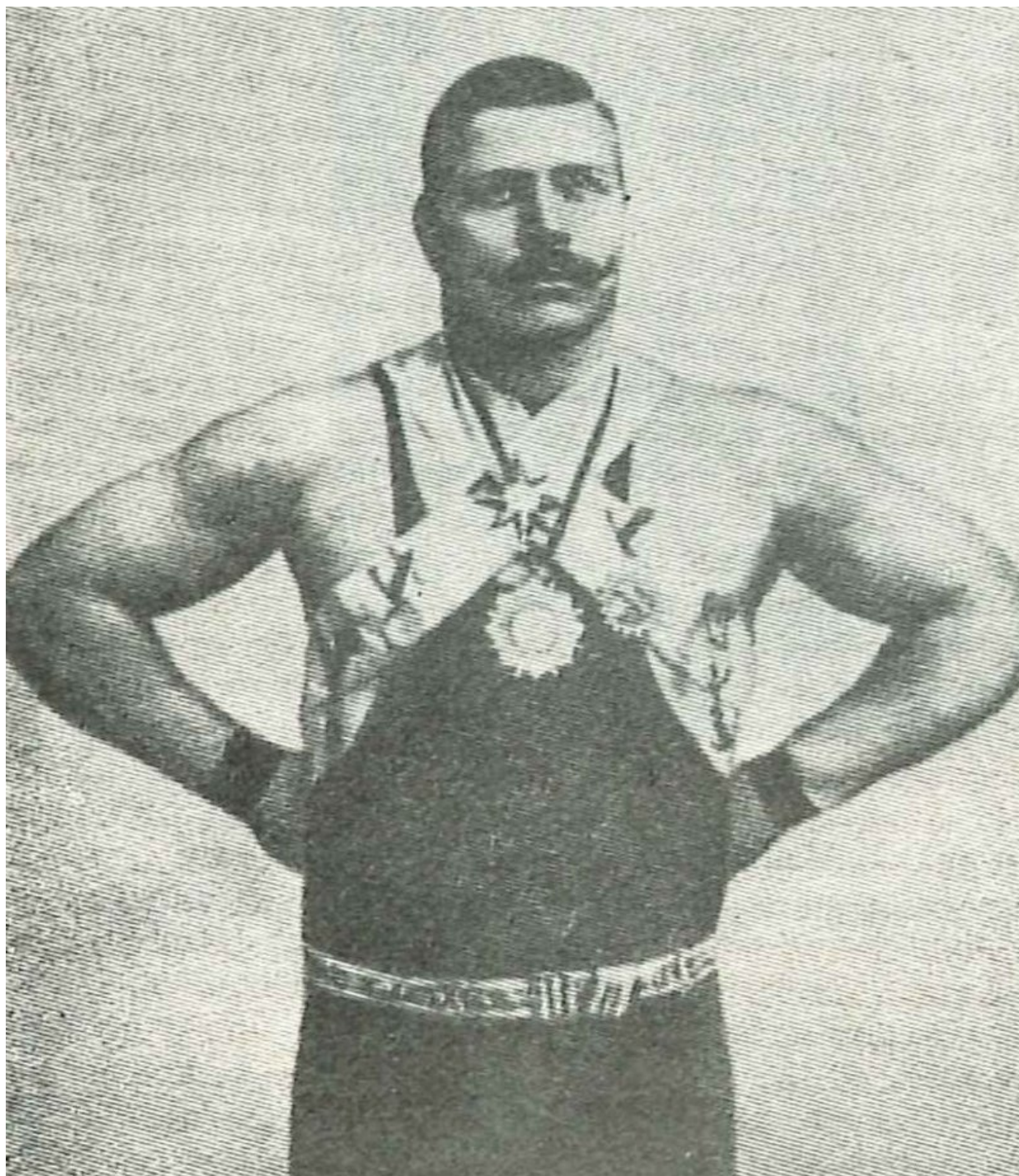
Тези млади зверчета, родени през 1921 година в цирка «Колозеум», са красиви, защото са мелези. Баща им е лъв, а майката — тигрица

Брат ми Александър Добрич вземаше активно участие в борбите, устройвани в цирк «Колозеум». Снимка от 1922 година

Една част от състава на цирка «Колозеум» през 1923 година

Руският борец Иван Заикин взимаше активно участие в борбите, устройвани в цирка «Колозеум». С многобройните си победи той беше спечелил симпатиите на българската публика и се ползваше с голяма популярност

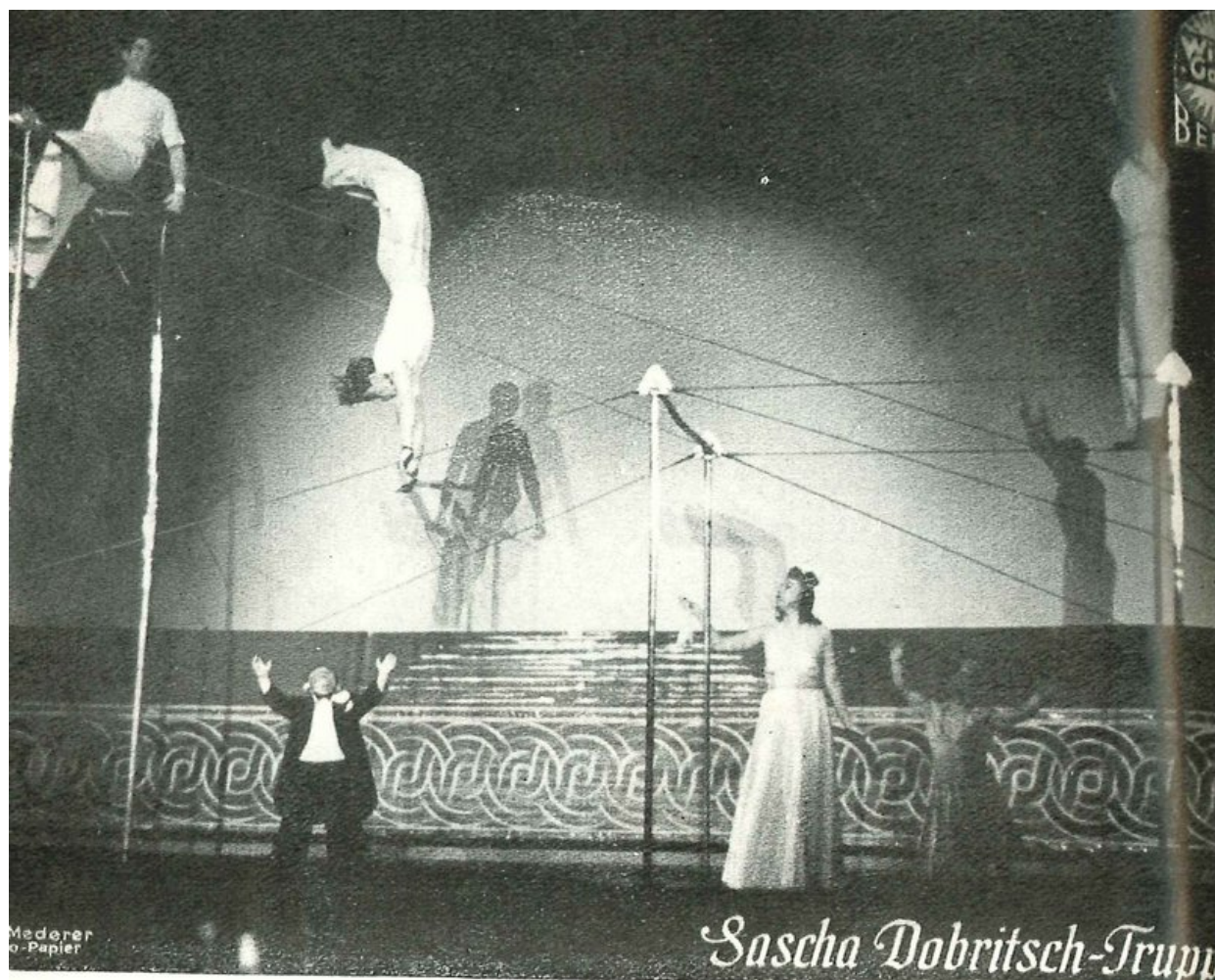

*Един артист от състава на цирк «Роял — Добрич» през 1936 година —
човекоподобна маймуна-шимпанзе, която се радваше, когато я вземах
да си поиграем*

Световноизвестният български илюзионист мистер Сенко на 30 години. Почти всеки сезон той подсилваше програмата на

ръководените от мен циркове

*Трупата баристи на Сашо Добрич по време на гастролите им във
«Винтергартен» — Берлин*

Синът ми Иван Добрич — артистична снимка като барист, направена в Осло през 1945 година

През пролетта на 1964 година отбрана група български циркови артисти бяха в турне из Съветския съюз. Участвувах и аз с моята трупа, съставена от девойки. Една снимка на палубата на крайцера «Аврора» през месец април с.г. — Ленинград

За да се засили интересът към демонстрациите на жиу-жицу, цирковата дирекция обяви с афиши и чрез пресата, че ако има желаещи, могат да си премерят силите с японските майстори. За победителите при тези борби бяха определени премии, както следва: първа премия от

100 марки за този, който издържи една минута срещу някой от двамата японски борци, втора премия от 1000 марки на този, който издържи две минути, и трета премия от 5000 марки на този, който издържи пет минути.

За подобни работи бай Ганьо е на първа линия. Изявих желание да се боря. Директорът Шуман се възпротиви от страх да не ме повредят и после да не мога да работя на «трапеца на смъртта». Но в цирка «Шуман» пееше кокошка. Директоршата решаваше всички въпроси и тя отсече.

— Нека се бори, щом иска!

Пуснаха допълнителни реклами, че Иванов, изобретателят на «трапеца на смъртта», ще се бори на жиу-жицу с японския борец Ямамото. Циркът и без това се пълнеше, но тази вечер беше претъпкан до краен предел. Сложиха допълнителни столове в резервата и пуснаха много правостоящи по пътеките и на галерията. По това време получавах висок хонорар и не се нуждаех от никакви допълнителни приходи, но защо се хванах на тази борба, сам не знам.

Трябва да си призная, че излязох срещу противника си доста развълнуван. Още в началото японецът се завъртя около мен и в момента, когато искаше да ми приложи някаква неспасяема хватка, аз го сграбчих за кимоното и го завъртях с такава сила, че краката му се вдигнаха от земята и той се оказа във въздуха в хоризонтално положение. Изпуснах го и противникът ми изхвърча чак до бариерата. Не го оставих да се съвземе. Грабнах го изотзад и го прехвърлих зад себе си, както правехме едно време по шоплука, когато се борехме с овчарчетата. След тая чисто българска хватка японецът падна отчасти на врата си и се зашемети. Веднага го грабнах и повторно го прехвърлих. Публиката заръкопляска и завика «браво». Но вместо да отпадне още повече, моят противник се поокопити. Той беше опитен професионалист и добър «инкасатор» (умееше да понася много).

Все пак японецът изгуби охота да ме атакува направо, а дебнеше да ме порази из засада. Успях да отблъсна един такъв негов опит. Той побягна. Подгоних го и отново го хванах за кимоното, като силно го дръпнах към мен. Не подозирах, че бягството му е една хитрост. Като го дръпнах, той се престори, че не може да се съпротивлява, падна в краката ми и здраво се впи в тях. Като не знаех какво друго да предприема, натиснах му главата с една ръка, а с другата го стиснах за

гърлото. Той като че ли започна да се задушава, пусна краката ми и се опита да ме хване за ръцете. Отскочих назад и преди да се изправа, се озовах зад него, сграбчих му главата и силно го потеглих, залитайки към земята. Като паднах по гръб, повдигнах единия си крак, подпрях кръста му и го прехвърлих зад себе си. Публиката се развесели. Започнаха да се смеят и да ръкопляскаат. В този момент дочух цирковият режисьор Худжини да ми вика:

— Легни!... Легни!...

Съобразявайки, че тази препоръка е в интереса на цирка, аз дадох знак на японеца да стане, а сам приклекнах и ударих три пъти с длан по земята — знак, че се признавам за победен. Публиката, недоволна, започна да крещи. Директорът и директорката също бяха недоволни от зле изиграния трик. Според режисьора трябвало най-напред да позволя на японеца да ме повали и тогава да се предам. Това и да бях го разбрал, нямаше да го направя. Сигурен ли съм, че преди да дам знак за предаване, японецът няма да ми нанесе някоя телесна повреда?... От случая с трупата Йокода бях загубил доверие в японците. Дори изпитвах тайна омраза към тях. Цялото зло дойде от виковете на режисьора. Бяха изминали четири минути. Оставаше още една. Ако бяхме продължили борбата, чувствавах, че няма да се дам на японеца, а може би и щях да го победя.

За удържаните четири минути не получих никаква награда. Трябвало след изтичането на първите две минути да обявя, че се задоволявам с това, за да получа 1000 марки. Продължението на борбата означавало, че се боря за пет минути издръжливост, в което не съм успял. И това беше един трик, но нищо. За пръв път не съм лъган. И без това моите редовни доходи бяха добри, така че не ми трябваха нещастните пари на японеца. Във всеки случай омразата ми към японците още повече се засили.

Повторно ме повикаха на гастроли в театър «Шатле». Моят номер беше към края на спектакъла и преди да отида там, всяка вечер се отбивах в «Нуво цирк». Там бях завързал дружески връзки с дресьорското семейство Козмайер — баща, син и дъщеря. Те работеха в цирка с три дресирани животни — грамаден женски слон, кон и пони. Бащата работеше със слона, синът — с коня, а дъщерята — с понито.

Между слоничата и младата Козмайер съществуваше особена дружба, изразена по-конкретно в голяма любов и нежност, с които животното се отнасяше към красивото девойче. Трябваше човек да види с каква нежност слоничата галеше момичето с хобота си, за да се убеди, че наистина един грамаден слон може да бъде нежен и ласкав. Подобна нежност съм наблюдавал пред бамбуковото бънгало в предградието на Коломбо, главен град на остров Цейлон. Пред бънгалото върху тревата бе постлана малка рогозка, а върху нея положено няколкомесечно детенце, тъмношоколадово, облечено в тънка ризка. До него стоеше прав грамаден слон и лениво се полюляваше върху предните си крака наляво и надясно, но не изпускаше от очи детенцето. Когато то, пълзейки, достигаше до края на рогозката, слонът с трогателна нежност го преместваше с хобота си към средата. По едно време детенцето проплака, ей така, без видима причина. Тогава слонът се опита да го залиса, като въртеше пред погледа му върха на хобота си, но като се увери, че това не помага, взе поставения малко встрани биберон с мляко и внимателно го поднесе към устата на детенцето с такава нежност, на която би завидяла и най-любящата майка. Детето лакомо засмука биберона, а слонът все тъй деликатно размахваше около него хобота си, като че ли го бранеше от досадните мухи.

Ако Козмаер беше по-практичен, той щеше да повери дресурата на слона на дъщеря си. С любящата я слоница дъщерята би осъществила успехи, каквито и най-добрият дресьор не би могъл да постигне. Но тази обич на слоничата към девойката имаше и отрицателната си страна. Тя мразеше понито, с което дресьорката му твърде много се занимаваше. Веднъж младата Козмайер ми се оплака, че слоничата започнала да проявява открита неприязън към дребното конче и неведнъж го удряла леко с хобота си, след което прегръщала и привличала към себе си дресьорката.

Една вечер, малко преди номера на бащата Козмаейр, до мен се приближи прислужник и ми пошепна:

— Слонът на Козмайер побесня!

Веднага скочих и се озовах в яхърите. Със светкавична бързина пред очите ми се разигра страшна сцена. Когато влязох, слоничата размахваше хобота си на всички страни, но не напускаше мястото си, към което беше привързана с верига за единия крак. Пред нея на земята агонизираше понито с пречупен гръбнак. Очевидно слоничата го беше

ударила с хобота си по-силно от друг път и му счупила гръбнака. Разгневен, Козмайер грабна попадналия му наблизу чук с дълга дръжка и без да мисли за последствията, удари слоницата под челото, в основата на хобота. Животното се разяри, грабна Козмайер с хобота си, привлече го към себе си и го стъпка с крак. Козмайер почина веднага. В този момент към разярената слоница врѣхлетя синѣт Козмайер и с железния остен я удари право в окото. Животното изтрѣби с хобота си така силно, че разтѣрси целия цирк. Младият Козмайер нанесе втори удар към върха на хобота. Тогава разярената слоница удари с хобота си артиста така силно в областта на стомаха, че той се намери полумъртѣв в краката на конете, които бѣха навързани на отсрещната страна на яхѣра. Изплашените животни се разскачаха и неволно доубиха с копитата си младежа. В конюшната бѣха вече дотичали много хора заедно с двама-трима полицаи. Не забелязах откъде долетѣ младата Козмайер, полугола, тѣкмо се обличала за номера си. Тя измѣкна от кобура на близкостоящия полицаѣ пистолета му, скочи пред разярената слоница и даде няколко изстрела срещу нея. Животното едва ли е усетило куршумите, отправени му несполучливо. Ударени под остѣр ѣгъл в дебелата кожа, те рекушираха. Очаквахме да видим в следния момент нещо още по-страшно и непоправимо. Но слоницата, като се видѣ изправена пред своята любимка, отдрѣпна се назад, вдигна глава и започна да размахва хобота си, признак, че е много разярена, но не предприе нищо. Любовта се оказа по-силна от яростта. Едва сега забелязахме, че слоницата е изтрѣгнала железния кол, за който беше привързана веригата на крака ѣ. Ако пожелае, тя би могла да избие всички наоколо, а ако се озове в манежа, кой знае докъде щѣха да стигнат паниката и жертвите. Слоницата страшно затрѣби с хобота си, но девойката не отстъпи. Бѣха се насѣбрали повече полицаи. Отчаяната артистка падна на колѣне пред трупа на баща си, чиито очи бѣха излезли от орбитите, и сърцераздирателно заридѣ:

— Убийте го! — разнесе се гласѣт на директора. — Стрѣляйте в слепоочията!

Залп от няколко изстрела застави разярената слоница да се стѣписа. Тя застана на едно място като учудена. След втория залп животното рухна на земята. Бликна обилна крѣв.

Нѣкои жени се опитаха да измѣкнат девойката от мястото на разигралата се трагедия, но тя се развика:

— Оставете ме! Искам тук да умра — при баща си и брат си!

Тъкмо от това се опасявах и присъстващите. През следващите няколко дни колежките ѝ не я оставиха нито за момент сама. Трупите на загиналите изгориха в крематориума. Когато сметнах, че е крайно време да потърся младата дресьорка, за да ѝ помогна в осъществяване на по-нататъшните ѝ намерения, тя беше изчезнала. Никой не знаеше кога и накъде е заминала. По-късно от портиерката на хотела узнах, че била заминала при леля си — игуменка на някакъв девически манастир в Германия, с намерение да се откаже от светския живот и да се покалугери.

Нещастieto със семейството Козмайер ме накара да си спомня за още два подобни случая, при които само за няколко минути рухва една действителност, изграждана в продължение на години.

С моя партньор Гатело работехме комични бари в Манхайм. Между нас артистите на особена почит беше дресьорката Кочка — млада и красива жена. Нейната красота беше изключителна, а като дресьорка на лъвовете тя се славеше със своята опитност и умение да ръководи зверовете само с добри обноски. Особено кротък и послушен беше един млад лъв — любимец на дресьорката. Тя обичаше да го гали, а и животното ѝ отвърщаше с ласкави умилквания. По него време всяка елегантна дама стягаше кръста си с корсет, който придаваше особена стройност на тялото наред с редицата затруднения при дишането, храносмилането и правилното функциониране на кръвообращението. Красавицата Кочка също носеше корсет, макар и да беше достатъчно стройна и без него.

Един ден след завършване на репетицията с лъвовете Кочка отпрати животните в клетките им, а на манежа остана само нейният любимец, седнал на един от реквизитните пиедестали. Тя се доближи до лъва, погали го по челото почеса го зад ушите, нещо, което накара лъва да притвори очи от удоволствие, и дружески го потупа по плешката. Лъвът поиска да отговори на ласката с ласка. Той протегна гальовно едната си лапа и нежно прегърна дресьорката през кръста. Но една непредвидена случайност даде съвсем друга насока на тази размяна на взаимни нежности. Неволно ноктите на лъва се закачат за банелите на корсета под тънката рокля. Лъвската нежност беше достатъчно силна, за да накара красивата жена да загуби равновесие. Тя политна и удари главата си право в муцуната на лъва или по-точно в

ноздрите му. Изглежда, че ударът е бил по-силен, та накара царя на пустинята да го възприеме като агресивен жест. Инстинктивно той изръмжа и сграбчи партньорката си за гърлото. Тя изпищя. Лъвът скочи от пиедестала настрана и виновно подви опашка. Без да държим сметка за опасността, която ни застрашава, ние се вмъкнахме в заградения манеж и бързо изнесохме ранената дресьорка навън. Тя беше в безсъзнание. От няколко места на гърлото ѝ течеше кръв. След малко бликна и от устата. Бързо направихме превръзка на гърлото и повикахме лекар. Нищо не помогна. След няколко часа Кочка почина, без да дойде в съзнание. Баща ѝ не позволи да застрелят лъва, защото на всички беше ясно, че животното направи само един рефлексивен жест на самозащита и след нещастиято продължи да бъде както винаги — кротък и послушен.

Останал сам със своите дресирани лъвове, бащата осинови една млада артистка, която често помагаше на дъщеря му и имаше желание да усвои нейното дресьорско изкуство. След няколко дни заместницата на трагично загиналата Кочка излезе на манежа с лъвовете, които добре я слушаха.

Второто произшествие стана в Южна Америка. Гастролирахме с Гатело в цирка «Браун» в Буенос Айрес. В същия цирк работеше със своите десет бенгалски тигри и младият датчанин Хенриксен. При започване на неговия номер Хенриксен се представяше пред публиката най-напред с девет тигри, а десетият — остарял, отново подивял и забравил дресурата си, излизаше последен и сам, след като завърши номерът с деветте дресирани тигри. Интересни са тези животни. До десетгодишна възраст тигърът се поддава на дресурата и послушно изпълнява заучените трикове, усвоени след продължителни репетиции посредством добри обноски и награди от страна на дресьора. След това обаче животинският му инстинкт отново се развихря, той забравя всичко заучено, не се подчинява на дресьора си и става по-опасен от тигрите, които живеят на свобода в джунглата.

Срещу своя подивял тигър Хенриксен излизаше с остър тризъбец и гърмящ камшик. Тигърът реве, хвърля се по стените на решетката, тича по тях, като кара публиката да тръпне от страх. Смелият дресьор го преследва и умишлено го дразни, за да удиви зрителите. Но ето че

една вечер тигърът случайно попадна на удобна позиция, светкавично скочи върху дресьора си и замахна с едната лапа. Най-напред разяреното животно засегна бузата на Хенриксен и я разкъса, но главният удар бе нанесен върху гърдите, откъдето бликна обилна кръв. Младежът не загуби присъствие на духа. Освен това той беше едър и здрав, физически. Макар и тежко ранен, Хенриксен нанесе с тризъбеца силен удар в гърдите на тигъра. Звярът изрева и побягна към тунела за клетката си, последван от няколко халосни изстрела. Долетя болнична линейка и отнесе ранения дресьор в болницата.

Хенриксен се върна в цирка след една седмица, но не напълно оздравял. Той продаде подивелия тигър на местната зоологическа градина и изказа съжаление, че не е сторил това своевременно.

— Такава е нашата съдба — разказваше по-късно дресьорът. — Обикваме зверовете си и когато подивеят отново, не намираме сили да се разделим с тях и заплащаме понякога много скъпо за това. Моят брат загина в клетката, разкъсан пред очите на публиката от един подивял лъв. Офицер от публиката застреля лъва, но беше вече късно. Офицерът е могъл да застреля лъва и по-рано, преди да настъпи фаталният край, но се е страхувал да не убие напразно скъпото дресирано животно. Той е смятал в началото, че започналата драма е добре отрепетитран цирков трик.

Понеже стана дума за подивели дресирани животни, ще си позволя да прескоча някои събития и да ги оставя за по-късно, за да разкажа още нещо.

В навечерието на Втората световна война в българския цирк «Роял — Добрич» беше ангажиран дресьорът на тигри Франц Талман. Повече от 22 години той работи в менажериите «Хагенбек» в Хамбург като специалист-дресьор на тигри и лълове. От началото на своята служба до деня на командироването му в българския цирк той твърде много е загубил от своя първоначален външен вид. Талман е с разбита вежда, отнесена лява буза, деформирана брада, оголена от мускули лява ръка и липсващи четири ребра. Най-тежко нараняване, което застрашавало да тури край на живота му, е станало през 1927 година в цирка «Адолфи» — Италия. Ето какво разказва за този случай самият Талман:

— За дебюта в град Тревизо всички се готвехме трескаво, защото от първия ден зависеше и по-нататъшния ни успех в града. Една от

тигриците ми беше бременна и станала много зла. Ако се ръководех от здравия разум, не трябваше да я извеждам повече в манежа, докато не добие и отгледа малките си. Обаче глупавата артистична суетност надделя над разума. Бях решил да изляза пред публиката с пълния състав на моите дресирани зверове. Не трябва да се забравя, че няма по-кръвожадно животно от тигъра, а когато една тигрица е бременна или вече си има малки, тя е по-опасна от всеки друг път.

Програмата на цирка започна. Когато наближи моят номер, накарах двамата си помощници да застанат вън от гитрите (високите решетки, наредени в кръг около манежа) в двете срещуположни страни със железни вили в ръцете, готови да ми помогнат в нужда. Това произведе известен ефект сред зрителите. Излязох на манежа с повишено настроение. Дадох сигнал да пуснат тигрите. Първа изхвърча бременната тигрица. Едва бях повдигнал камшика, който носех повече за сценичен ефект, отколкото за респект на животните, и тигрицата връхлетя право срещу мен. Разбрах, че звярът няма намерение да се шегува. Като котка тигрицата се покатери по решетката, направи «салто мортале» и приклепна, за да се хвърли върху мен, удряйки с опашка земята ту вляво, ту вдясно. Облегнах гърба си в решетката и забелязах, че отсрещният помощник тичаше към моя сектор с вила в ръце. В следващата секунда тигрицата изрева и се хвърли върху ми. Едва успях да закрия лицето си с лявата ръка и получих страшен удар. С един замах тигрицата отнесе лявата ми вежда, лявата ми буза, заедно с част от брадата и раздра лявата ми ръка от рамото чак до долу. Със сетни сили продължавах да затискам окървавеното си лице с ранената ръка, когато усетих, че изпилените зъби на звяра се забиват в гърдите ми. В този момент загубих съзнание.

Отворих очи в болницата. Непоносими бяха болките на лявата ми ръка и на гърдите. Раните по лицето се понасяха по-леко. Колегите ми разказваха, че съм бил спасен от двамата помощници. Те успели да проврат двете вили през решетките, да ги забият в гърдите на тигрицата и да я заставят да отскочи назад. Единият от двамата влязъл в клетката и с няколко алармени изстрела заставил звяра да напусне манежа. Същата вечер останалите тигри изобщо не се появиха пред публиката, защото прислугата, щом видяла какво става, преградила отвора на тунела, водещ към манежа. С бърза операция ми извадили четири счупени ребра и раната на гърдите била защита. Състоянието на лявата

ми ръка беше много лошо. Оголена почти до костта, тя страшно болеше. На няколко пъти изпадах в безсъзнание. Настоявах да ми отрежат ръката, за да се ускори процесът на оздравяването, макар и с една ръка, но лекарите отказаха, като ме убеждаваха, че ще оздравея.

Уведомен телеграфически за нещастieto, моят шеф Хагенбек изпрати от Хамбург със специален самолет двама видни германски хирурзи. За времето си това беше рядък случай и голям жест от страна на моя директор. Като ме прегледаха, хирурзите заявиха, че ще оздравея, без да ми се реже ръката. Така и стана, но мъките, които преживях, никога няма да забравя.

Талман продължаваше да работи на манежа с групата тигри, в чийто състав влизаше и опасната тигрица. Той не смяташе, че тя има някаква вина за случилото се, а обвиняваше само себе си.

— Аз трябваше да знам как да се отнасям с една предстояща майка — заяви Талман, когато го запитах как може още да я търпи. По време на участието си в нашата програма тигрицата пак имаше две малки. Те бяха изключително красиви, защото бяха добити от кръстосване на тигрицата с лъв.

В повечето случаи животните не са виновни за произлезлите злополуки. Ако направим по-внимателен разбор, ще се убедим, че те се дължат на човешката небрежност. Ето едно произшествие, което потвърждава това:

Слонът Салту беше станал популярен в Лондон с изпълнението на различни сложни номера. При това той беше много кротък и послушен, а извън артистичните си задачи в манежа помагаше сериозно при развалянето или строежа на цирка, като се грижеше за пренасянето на тежките греди и други мъчно преносими предмети. Днес за тази цел всеки добре обзаведен цирк има на разположение екскаватор с подходящи размери.

Въпреки изключителната кротост на слона Салту и той стана център в едно тежко произшествие, завършило със загубата на един човешки живот.

След приключване на работата слонът бе отведен от дресьора му при редовната му дажба сено. Увлечен отначало в храненето си, след малко слонът започна да проявява безпокойство, да рови и да разхвърля

на всички страни предложеното му сено. Докато разберем какво става, Салту измъкна изпод сеното един познат на всички ни със своето редовно пиянство работник. Както правеше често, след като си пийнал, работникът се заврял в сеното да поспи, без да го забележат колегите му. Слонът много не се развълнува от находката, но работникът в полусън, като се видя обхванат от хобота на слона, изплашен, започна да вика, да рита с крака и да размахва ръце. Кроткото животно се гласеше да го положи внимателно настрана когато нещастникът неволно одраска окото му с ноктите на ръката си. Изглежда, че одраскването е причинило на слона остра болка, и то в най-нежното място, защото в следния миг той удари работника силно в земята и го стъпка с предния си крак, преди някой да е направил опит за намеса. Пък и да имаше време за намеса, никаква възможност нямаше да се окаже помощ на нещастния пияница. С малко закъснение долетя дресьорът. Животното се подчиняваше на всичките му заповеди, като че ли нищо не е било. Все пак дресьорът бе наказан от съдебните власти за проявена небрежност, дирекцията на цирка бе осъдена да заплати чувствително обезщетение на семейството на загиналия, макар и да бе очевидно, че каквото стана, бе изключително по негова вина.

Нека да завършим тези тъжни циркови истории с нещо по-весело.

По време на ангажимента ми в цирка «Алтхоф» в програмата бяха включени и работеха с голям успех и група дресирани маймуни. В града Ринбург на Озер, след като нахранил питомците си, дресьорът забравил да затвори добре клетката на две от маймуните. Като останали сами, любопитните животни тук пипнали, там пипнали и накрая неволно отворили вратата на клетката. Все така несъзнателно те излезли на свобода. Тяхното изчезване бе забелязано почти едновременно, когато в цирка долетя велосипедист и съобщи, че двете маймуни се намират на една от най-многолюдните улици, но никой не може, па и не смее да ги улови. Всички свободни хора от цирка се отправиха към указаното място.

Пред очите на хиляди зрители маймуните се забавляваха по своему и изпълняваха различни трикове, които бяха. Научени да демонстрират пред публиката по време на представление. Както винаги при подобни случаи последен пристигна дресьорът, защото по време на тревогата го нямаше в цирка. До неговото пристигане броят на зрителите беше нараснал твърде много и околността се огласяваше от

възторжени викове, смехове и ръкопляскания. Докато повечето от гражданите искрено се забавляваха с волностите на двамата бегълци, някои се бяха намерили в чудо. За тях този случай взе да заприличва на същинска трагедия. От време на време маймуните влизаха през отворените прозорци в някои апартаменти по етажите и там правеха всевъзможни пакости. Голям смях заливаше улицата, когато някоя от маймуните се появи на прозореца със задигнат предмет в ръце, особено ако този предмет е от интимния тоалет на стопанина или стопанката. Нерядки бяха случаите, когато маймуните захвърляха на улицата буркани със сладка, шишета, пакети сол, брашно или нещо подобно. Това застави гражданите да се оттеглят на почетна дистанция и оттам да наблюдават оргията на разигралите се маймуни. Пристигналата полиция не можа да направи нищо. На първо време и дресьорът също не постигна успех. Той повика по имена маймуните. Последните спряха своите занимания и се зауслушваха. Последва второ повикване. Маймуните продължиха да се услушват съзряха дресьора си, но не слязоха при него, а отново се отдадоха на забавленията си.

Тогава един от присъстващите циркови музиканти направи оригинално предложение. Донесоха от цирка инструментите на четиримата музиканти, които се намираха на мястото на разигравашата се трагикомедия. Така сформирания в намален състав оркестрова група засвири музиката, съпровождаща явяването на маймуните в манежа по време на представление. Този трик произведе очаквания ефект. Маймуните се услушаха. Дресьорът отново ги повика. Те спряха да се забавляват и бързо заслизаха. Музиката продължаваше да свири. Сред аплодисментите на присъстващите пъргавите маймуни се озоваха на земята и се хвърлиха в обятията на дресьора си.

Неколцина граждани се явиха в цирковата дирекция и поискаха обезщетение за нанесените им щети. Директорът заплати. С голяма готовност той плати и наложената на дресьора глоба за нарушение на обществения ред, защото този случай се отрази благотворно върху работата на цирка. Мълвата, писанията в местните вестници (а по-късно и в някои от централните) направиха голяма реклама на цирка. Интересът към спектаклите нарасна и всяка вечер се продаваха всички билети. При появата им на манежа маймуните бяха акламирани повече от всички други артисти.

Когато циркът продължи турнето си в другите градове, понякога местните власти даваха разрешение за гостуването му, след като директорът подпише декларация, че няма да прибегва към рекламни трикове от рода на този в Ринбург на Озер.

ШОПСКО СЕЛО В ЛОНДОН

Преди да замина за трети път на гастроли в Америка, имах да изпълнявам няколко ангажимента из Англия. Турнето ми започна от Лондон. В английската столица се срещнах с много стари приятели. Един ден няколко души посетихме голямата изложба, организирана край Лондон в «Кристал палас» — огромна стъклена постройка. Изложбата бе посветена на минните богатства и земеделските произведения във Великобритания. Движейки се между павилионите, дочувам нашенска, шопска музика. След още няколко крачки съвсем ясно долавям игривата мелодия на шопска ръченица, изпълнявана от зурна с тактов съпровод на нашенски тъпан. Усилвам крачките и се озовавам пред заграден павилион, над чийто вход чета надпис: «Българско село». Веднага влизам вътре. Музиката със своя пъргав ритъм ме овладя и замая. Тогава нямаше радио, а грамофонът правеше своите начални стъпки. Мъчно можеше човек да чуе каквато музика си иска. Ето защо нашенската музика, изпълнявана от оригинални български инструменти, оказва върху мен такова хипнотизиращо въздействие. Двама софийски шопи се хванали на ръченица и тресат земята сред веселите подвиквания на окръжаващите ги — все софийски шопи. Нашенци! Няма лъжа! Пред погледа ми като сънно видение се откри чудна картина. Няколко малки схлупени къщурки, каквито ги имаше във всяко българско село. Под стрехите навесени низи сушени червени чушки, узряла царевица, калайдисани и лъснати бакърени котли. На една страна примитивна ковачница. Майсторът, почернял от огъня, от време на време почуква върху някакво желязно изделие. Пред входа на схлупена колиба — циганка гадае на ръка. (Не дотам типично българско, ама нейсе.) На преден план си остават сватбарската ръченица, младоженците, сватове и гостите, насядали около богатата трапеза. Веселят се българските шопи, ядат, пият, играят ръченици, а пък англичаните ще се избият да ги зяпат с любопитството, с което ние бихме зяпали едно диво африканско племе. Доближих се до един млад шоп и го запитах:

— Декашни сте, бре юначе?

— Сите сме от Бояна.

— Бре не думай! Ами княжевци няма ли?

— Има три-четворица, па и един бистричанин, ама он много се не свърта около нас. Иван го викат. Все окол Баучер се навърта.

В разговора ни се заслуша друг шоп и възраждан се провикна:

— Я гледайте!... Един с френска капела орати по български!

Завчас се струпаха около мен неколцина. Заразпитваха ме кой съм и откъде знам български.

— Па ние сме земляци — отвърнах им. — Аз съм син на бай ти Иван Черногоореца от Княжево.

— Лазо, да не си ти бе? — обади се един цял настръхнал, разбута другарите си и като ме огледа, разви́ка се с нескриван възторг: — Ей, де́ца! Я вижте! Това е Лазо — сино́ на Черногоорецо, дека пече тухли по Горнобанскио пат!

Излязохме познати с някои боянски и княжевски шопи, работили в тухларниците на баща ми край Горнобанския път зад днешната фабрика «България». Докато разговаряхме, двамина ме задърпаха към трапезата.

— Ела да те нагостиме с пържено пиле и яйца, приготвени по шопски.

— Благодаря! Нахранил съм се, но с удоволствие ще взема със себе си едно парче домашен хляб.

Предложиха ми голям домашен хляб. Поех го развълнуван и го целунах пред смаяните погледи на придружаващите ме англичани — три дами и двама мъже. Те не скриваха учудването си, че с такава леснина разговарям с тия екзотични хора, които ме посрещат сърдечно, като истински брат.

— Лебо ние сме си го месили — обади се един шоп. — Ама брашното е тукашно, та малко удара на слама. Ех, нашето жито никъде го нема!

Несъзнателно продължавах да държа хляба до устните си, а една нашенска невеста се провикна:

— Я го гледайте бабинио Мариин син какво цалива лебо, оти си е наш!

Поведохме разговор.

— Е, кажете какво правите тука, бе нашенци?

— Какво правим ли? Нали виждаш. Играем по цял ден на сватбари, рипаме, скачаме, додека паднеме, а ората ни зяпат и се зверат. Баучер да е жив^[1]. Он ни нареди тоя живот. Нека англичането видат дека и у нас има весели хора.

Все пак аз и моите придружители си хапнахме и пийнахме от това, което гостоприемните шопи ни предложиха. Двойно препечената джанкова ракия препоръчах на англичаните като българско уиски. Те бяха очаровани от преживяното. Нашенците искаха да ме задържат, но ми бе невъзможно да остана. Същата вечер трябваше да си замина за Париж, където на следната вечер ми предстоеше дебют. Прощаването с моите сънародници и земляци беше още по-сърдечно. Разцелувахме се. Изпратиха ме със свирня, докъдето изложбените власти им позволиха. Накрая викнаха «ура». Дълго време това преживяване ми се струваше като да е било на сън. Някога условията на живота бяха други. Една такава среща със сънародници «чак» в Англия е приказно преживяване.

[1] Джейм Дейвид Ваучер — английски журналист и приятел на българския народ, кореспондент на вестник «Таймс» за Балканите. Защищава българската кауза в Букурещ през 1913 година и на Парижката мирна конференция през 1919 година. Починал през 1920 година на 70-годишна възраст и погребан по негово желание в България, близо до Рилския манастир. ↑

АМЕРИКАНСКА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Завършихме последните гастроли из французките градове преди заминаването ми за «Новия свят». В Нанси беше устроен някакъв благотворителен спектакъл под почетното председателство на световно известния писател Пиер Лоти. Поканен бях да взема участие в спектакъла. Приех с удоволствие. След представлението ме помолиха да се явя в кабинета на председателя. Последният ме посрещна прав, ръкува се с мен, благодари ми за участието в спектакъла и ми подаде незапечатан плик. Инстинктивно погледнах в плика и видях банкноти.

— Какво значи това? — запитах.

— Хонорарът за участието ви в спектакъла.

— По никакъв начин. Нали той е благотворителен? Що за благотворителност е това, ако участниците взимат хонорар?

— У нас редът е такъв, но щом се отказвате, не остава нищо друго освен да ви благодаря още веднъж и за този жест.

Пиер Лоти ме заразително пита за възрастта ми, за народността ми и за бъдещите ми проекти. За пръв път имах случай да разговарям с един световно известен писател. Чувствувах се много поласкан. На следния ден получих и писмена благодарност с подписа на Пиер Лоти.

Параходът «Ла Франс» пореше океанските вълни с огромния си вълнорез, насочен на запад към «Новия свят», Както по него време обичаха да наричат Америка. Сега вече пътувам не като член на някаква трупа, а като самостоятелен артист, богат и известен, придружаван от своята асистентка. Заемаме с Едит първокласна кабина и сме се записали в бордовите книги като съпружеска двойка. С нас бяхме взели и любимото кученце на Едит, което тя беше кръстила Джек. Кученцето беше настанено в отделението за животни и спеше в специално кошче. Когато го взимахме да го храним, един алжирец проявяваше голям интерес към него и често го галеше. Предполагах, че е голям любител на кучетата.

Стигнахме Ню Йорк. На слизване от парахода, когато минавахме през митническия преглед и паспортната проверка, алжирецът така се

прилепи към нас, че не ни беше възможно да се отървем от него. Не без основание започнах да подозирам, че той ухажда Едит, а се преструва че го интересува кученцето. Готов бях да му се скарам, дори да му разбия муцуната, но митническите формалности ми отвлесоха вниманието. Междувременно всичко мина благополучно и ние се озовахме на площада пред пристанищната сграда. Ангажирах файтон и поръчах на кочияша да ни закара на 44-та улица. В този момент алжирецът отново се озова при нас и ме помоли да ни придружи под предлог, че имал да ми съобщава нещо много важно.

— За жена ми ли? — запитах възбуден и готов да го сразя физически.

— Не, не, моля Ви се!... Не!... Нещо... съвсем друго.

Качвай се тогава казах успокоен и му посочих мястото на отсрещната седалка.

Алжирецът беше предал своя багаж на комисионер и го изпратил в някакъв друг хотел. Това още повече разсея ревността ми.

Стигнахме пред хотела на 44-та улица. Алжирецът взе кошничката с кученцето и ни последва. Той продължи да ни следва дори когато се отправихме за стаята си. На притеклия се пиколо с цел да поеме кученцето алжирецът категорично отказа да го даде. Когато влязохме в стаята, нашият натрапчив придружител постави кошничката на масата и пусна кученцето на пода. Джек радостно се разтърси и заскача около нас. В това, време алжирецът вдигна постелката на кученцето и извади изпод нея малка торбичка от чортова кожа. Развърза я и за наше учудване изсипа върху масата купчина брилянти, като се усмихваше победоносно и самодоволно. Без наше знание той скрил торбичката в кошничката под постелката на кученцето, като сметнал, че така най-сигурно ще може да пренесе през митницата своята контрабанда.

Изтръпнах при мисълта какво можеше да се случи, ако митничарите бяха открили брилянтите. Двамата с Едит щяхме да отидем в затвора. Кой знае дали алжирецът нямаше да се изплъзне, като се задоволи само със загубата на стоката си. С какво лекомислие този контрабандист изложи на риск цялата ми кариера, а че и свободата на двама ни! Побеснях от яд. Изругах го вулгарно, а той съвсем спокойно ми отвърна:

— Има ли смисъл да се ядосвате за една вече минала работа? Аз няма да оставя риска Ви невъзнаграден.

Посочих му ядосан вратата. Алжирецът прибра скъпоценностите си в торбичката, постави внимателно постелката на кученцето в кошничката, поклони се учтиво и напусна стаята. Неспкойна за утрешния ни дебют, Едит се зае да подрежда багажа. Като всички жени тя започна от най-маловажното — най-напред да подреди кошничката на кученцето, за да го предаде в специалното помещение за животни. Когато вдигна постелката му, за да я изтърси, тя ахна от изненада. На дъното на кошничката имаше 200 долара, безсъмнено оставени от алжиреца. Нямахме как да му ги върна, защото му бях казал повече да не се мярка пред очите ми, а не знаех в кой хотел е отседнал.

Дебютът ми в Ню-Йорк се състоя на 5 февруари 1906 година в Хиподрома при изключителен успех. То бяха аплодисменти, поздравления, раздаване на автографи, интервюта пред журналисти и какво ли не. На сутринта пиколото стовари в стаята ми планина от вестници с хвалебствени статии. Пишеха за мен и за опасния ми номер, пишеха за България, но нито един не даде верни сведения за милата ми родина. Едни пишеха, че България е град в Турция, други я правеха руска губерния, трети пишеха, че е област в държавата Цариград. Един вестник публикува дълго интервю с мен, без да съм бил интервюиран, и накрая, след изписаните хвалебствия за мен и за българите изобщо, изпрати България на един остров в Бяло море. Похвали и писма с любовни обяснения се сипеха от всякъде. Направиха ми предложение за снимане на филм, но това беше в разрез със сключените контракти. Журналистите се надпреварваха да изнасят колкото се може по-оригинални подробности от моя интимен живот. Някои пишеха за баснословните размери на моето несъществуващо богатство и големите хонорари, които получавам. Но подобни писания не винаги завършват само като невинни журналистически увлечения. От тях твърде много се интересуват... например гангстерите.

Една неделна сутрин Едит беше излязла нанякъде а аз се излеждавах в леглото и четях вестници. Внезапно вратата се отвори, без да се почука. Непознат мъж влезе бързо и с насочен към мен револвер извика:

— Горе ръцете!

Уплаших се, макар и немного, но вдигнах ръце за да спечеля време и да обмисля какво да предприема.

— Къде са парите? — запита гангстерът, като направи две-три крачки към мен.

— В чекмеджето на нощната масичка.

Нападателят се доближи още и, без да иска, сам ми подсказа как да се защитя. С лявата си ръка той забърка из чекмеджето, а с дясната държеше револвера, но неусетно беше отклонил дулото му встрани от мен. Време за губене нямаше. Докато гангстерът измъкваше от чекмеджето заедно с портмонето ми и малкото бижута, които имахме, аз допрях краката си свити в стената, изопнах ги светкавично и скочих, като изхвърлен от пружина, сграбчвайки ръката му с револвера. С един удар по лицето го повалих на земята. Той се опита да стане, но с още един удар със собствения му револвер в челюстта го повалих за по-дълго. Бликна кръв. Побеснял от ярост, продължих да му нанасям удари все в главата, докато гангстерът се просна безжизнен. Кръв капеше от няколко места на главата му. Пижамата ми се изпоцапа. Позвъних за прислугата. За кратко време стаята ми се напълни с хора — прислуга и пасажери от съседните стаи. Не закъсня и полицията. След бърз оглед нападателят, все още в безсъзнание, беше отнесен в арестантската болница, а мен след кратък разпит на местопроизшествието ме поканиха в полицията. Там повторих показанията си по-спокойно и с подробности. Направиха ми снимка, както съм с окървавената пижама. Въпреки всичко и разпилените из стаята ми 800 долара заедно с бижутата бях разпитан за кратко време на три пъти, като че ли не гангстерът, а аз съм нападателят. Пуснаха ме след шестчасов престой в полицията. Наех файтон и се отправих за хотела. Във вестибюла вече ме чакаха една дузина репортьори и ме отрупаха с всевъзможни въпроси. Ето ти нова сензация, и нова реклама за спектаклите на Хиподрома.

Повторих няколко пъти историята на гангстерското нападение, но в разказите си се увлякох и казах някои обидни думи по адрес на полицията, загдето ме държаха и разпитваха цели шест часа. Отново ме повикаха в полицията и ме предупредиха да внимавам, когато говоря по техни адрес, защото могат да ме подведат под отговорност за обида.

— Ами ако гангстерът ме беше застрелял?... Нямам ли право на самоотбрана?

— Никой не Ви оспорва правото на самоотбрана, но тя трябва да бъде доказана, а не само разказана.

Полицаят имаше право. За щастие от направените проверки се оказа, че моят нападател е бил регистриран рецидивист и мен повече не ме закачиха, въпреки че едното око на гангстера беше изтекло, а сам той дълго време лежа от раните си в болницата.

Два дни след този инцидент получих заплашително писмо. Гангстерите — приятели на пострадалия, ме заплашваха с кърваво отмъщение. Купих си револвер. Нощем заключвах вратата на стаята си. При движение по улиците постоянно се озъртах, да не би да ме следят убийци.

Няколко дни по-късно забелязах, че един прилично облечен мъж постоянно ме следи от разстояние. Аз също не го изпусках от очи. Двоумях се дали да уведомя полицията или да се саморазправам. Накрая уведомих полицията но непознатият продължи да ме следи. Един ден, когато се прибирах в хотела по една по-осамотена улица, помислих, че е настъпил решителният момент за саморазправата и се приготвих за отбрана. Когато бръкнах в джоба си да извадя револвера, непознатият се усмихна и ми направи успокоителен знак. С празни ръце той ме доближи поздрави ме учтиво и ми обясни, че е цивилен полицай натоварен да се грижи за безопасността ми, защото не било изключено приятелите на пострадалия гангстер да потърсят отмъщение.

За пръв път стъпих на американска земя с трупата на моя учител Димитреску през 1899 година. Но тогава можах да видя много малко от американската действителност поради голямата заетост и необикновено напрежение при което се работеше в цирка «Барнум Байлай». Тогава аз бях най-младият член от трупата на Димитреску и се подчинявах на общо основание на режима, установен от цирковото ръководство. Според този режим ние или пътувахме, или правехме по една кавалкада из улиците на населените места и две паради пред цирка, или играехме представления, или се хранехме и спехме. Не оставаше никакво свободно време. Сега възможностите ми бяха други. Като първокласен артист разполагах с много свободно време, а

обкръжението от любезни приятели и познати, готови за всякакви услуги, беше голямо.

Когато се озовахме в града Буфало, поискахме специално разрешение да посетим Ниагарския водопад, образуван от едноименната река Ниагара, която носи водите от езерото Ери към самия пад в езерото Онтарио. Средната височина на водопада е 50 метра, а ширината му — около 1500 метра. Половината от водопада се намира в територията на Щатите, а другата половина — в територията на Канада.

Нашата компания беше съставена предимно от чужденци, представители на най-различни нации от всички краище на света, дошли да видят едно от световните чудеса. И то какво чудо! Още от няколко километра далеч до нас достигаха страхотните гърмежи и шумът от падащата водна маса с дебелина около три метра. Когато наближихме, трябваше да викаме в ушите си, за да се чуваме един друг. Някакъв негър застана пред нас и се провикна:

— Качвайте се на параходчето! Ще влезем в тунела между падащата вода и скалата!

Още не дошли на себе си от първото впечатление, ние извърнахме погледи и забелязахме едно малко тясно параходче, което се люлееше в разпенените води. Без да му мислим, всички се втурнахме към него. Впрочем неколцина останаха непоколебими на сушата. Между тях беше и Едит заедно с кученцето Джек. Обикновено артисти не се плашат от нищо. Всеки иска да изпита вълнуващото чувство при близкия контакт със смъртната заплаха. Но по тези въпроси Едит беше на друго мнение.

Параходчето се оказа малко за да побере всички желаещи. Една част от туристите останаха за следващия курс. Бавно през пенливата вода параходчето се доближи до скалата и започна да напредва към водопада. Между скалата и падащата водна маса се беше образувал тунел, в който параходчето трябваше да навлезе. Странен американски каприз или по-скоро средство за печелене на пари. Любопитството примесвано със страх, те сковава и като парализиран не можеш нито да приказваш, нито да слушаш какво се вика наоколо. Впрочем и да искаш, ме можеш да чуеш нищо освен адския тътнеж на падащата водна маса. Когато носът на параходчето навлезе в тунела, настъпи смразяващ мрак и хлад, а водният прах мокреше всичко. Параходчето

се тресеше немошно сред разигралата се водна стихия. Отдясно скала, отляво падащата огромна водна маса, а отдолу кипяща вода. Това, което се вижда отгоре, не се поддава на описание. Страх, силен страх обзема всекиго поради очевидния голям и безсмислен риск. Само един метър вляво и катастрофата е неминуема. Параходчето би се превърнало в купчина трески, а от пасажерите нито един нямаше да се удави. Всички щяха да бъдат избити — смазани на пихтия от удара на водната маса. С облекчение въздъхнах, когато отново се видяхме вън от адския тунел, под божие слънце, далеч от смъртната опасност. Доволен бях, че видях Ниагара и преживях безсмислената опасност под водите на най-големия водопад в света. Оттогава досега са изминали над седемдесет години. Нима е възможно при този риск в продължение на толкова години да не се е случила нито една авария? И ако се е случила, краят е бил един — гибел и за кораба, и за хората в него... Американска действителност!

Когато ни предложиха да изнесем цирково представление в затвора «Синг-Синг», всички приехме с голяма готовност, водими повече от любопитство, отколкото от някакви материални или хуманни съображения. Докато затворниците ще гледат нашия спектакъл, с не по-малък интерес ние ще наблюдаваме тях, затвора им и живота им. По тази причина за размера на извънредния хонорар никой не отвори дума. Приехме единодушно хонорара, определен от затворната управа, защото, както казах, посещението на този световно известен затвор представлява голям интерес и едва ли не е въпрос на привилегия.

Синг-Синг е затворът на щата Ню Йорк. Разположен е на едно островче в града Ню Йорк, на около 30 километра от центъра му. Тогава той се смяташе за най-големия затвор в света, с най-тежкия режим измежду всички затвори в Щатите. Въпреки това спортът се практикуваше нашироко както между персонала, така и между затворниците. Всяка година се устройват спортни състезания и се раздават награди на отличилите се.

Осъдените на смърт са подложени на специален режим. Всеки смъртен заема отделна килия и не може да бъде ангажиран с никаква работа. Килиите на смъртните се намират на терасата над самата зала за екзекуции. По желание на двама смъртни — съсед, може да им се

осигури относителен контакт през специалните прозорчета на стената между килиите им. Така те могат да разговарят, да играят карти, шах и пр. Позволено им е да пушат, но цигарите им се палят от надзирателите. Според законите в Щатите смъртното наказание не може да се изпълни по-рано от шест месеца след издаването на присъдата. Хауптман, убиецът на детето на Линдберг, който през 1927 година пръв в света прелетя с едноместен самолет Атлантическия океан, бе екзекутиран година и половина след издаването на смъртната му присъда. Хауптман бе отвлякъл детето, за да изнуди баща му за пари, каквито летецът не е притежавал и не е бил в състояние да даде. Престъпникът уби детето, но бе заловен и осъден на смърт.

С превозни средства на затвора дойдоха и вдигнаха реквизита, който ще ни бъде необходим за представлението. Никакво допълнително внасяне на реквизит не се допусна. От гледище на сигурност пренасянето на реквизита стана няколко часа преди представлението, за да имат време и възможност затворническите власти — надзиратели и детективи — да го прегледат внимателно и да се убедят, че не е внесено нещо, с което би могло да се услужи или улесни бягството на някой престъпник. Тази мярка съвсем не беше излишна. Известно е, че приятели и сподвижници или свободни членове от бандата на изтърпяващи наказанието си престъпници непрестанно дебнат всяка инициатива на затворническата управа, за да използват и най-малката възможност за организиране на бягството им. Ето защо, щом ни съобщиха кои артисти и техници ще вземат участие в затворническия спектакъл, не ни позволиха повече да напускаме цирка и да се сношаваме с външни лица. Няколко цивилни агенти бяха пуснати между нас и не се отделиха от групата ни както при пътуването до затвора, по време на спектакъла, така и при завръщането ни в цирка. Автобуси на затвора ни взеха от цирковата зала и след доста дълго пътуване се озовахме пред монументалната сграда (или по-право сгради) на затвора Синг-Синг. Много кули, кулички и тераси имаше навред по високата затворническа стена. Около този малък престъпнически град имаше широк и дълбок ров, пълен с вода. Към входа на затвора водеше специален мост. Автобусите спряха пред грамадна желязна врата, задвижвана с електрическа енергия. След размяна на непонятни за нас реплики между служителите и нашите водачи вратата се отвори и автобусите

потънаха във вътрешния двор, където ни посрещнаха пищно декорирани полицаи. Една малка и фино проведена проверка за носене на оръжие бе изпълнена от мъже за мъжете и от жени за жените. След проверката шефът на охраната ни покани да се чувствуваме малко по-свободни, въпреки че се намираме сред специалния режим на затвора.

Първата мисъл, която ми мина през главата, беше тази за доброволното самозаточение на затворническия персонал, който е длъжен служебно да прекара по-голямата част от живота си между стените на затвора. Разведоха ни из помещенията на затвора, които са толкова обширни и толкова много, че са необходими най-малко три дни, за да бъдат обходени и разгледани всички. От една висока тераса се откри чудна гледка към реката Худсон и отсрещното градче Синг. Не пропуснахме да видим залата за умъртвяване на осъдените на смърт чрез поставянето им на електрическия стол. В средата на една обширна зала е монтиран железният електрически стол с висока облегалка като на бръснарските столове и една металическа шапка, която виси над облегалката. Вляво от стола на стената е прикрепено мраморно табло с шалтера за пускане на смъртоносния ток с високо напрежение. Екзекуциите стават посред нощ. Когато ще екзекутират някой осъден, в залата присъствуват около 12 свидетели прокурорът, придружен от директора на затвора, лекаря, други представители на съдебната власт и на затворната управа. Палачите не влизат в това число. Всичко е подредено така, щото от съобщението на осъдения, че ще бъде екзекутиран, до изпълнението на присъдата да измине възможното най-малко време. След като смъртният бъде уведомен за предстоящата екзекуция, единият от палачите му разпаря панталона над дясното коляно. Когато осъденият седне на електрическия стол, над коляното, където е разпран панталонът, се поставят електродите. На главата се поставя месингова каска, лицето се закрива, за да не се вижда изражението му преди смъртта, за което се говори, че било страшно. Няколко минути, след като палачът е дръпнал шалтера за пускане на електрическия ток, лекарят обявява, че присъдата е изпълнена. С това обаче процедурата около екзекутирането още не е напълно завършена. Трупът на екзекутирания се пренася в съседното помещение където се аутопсира. При това той се обезглавява, така че всяка възможност екзекутираният да бъде погребан жив е изключена. Един от поддиректорите на затвора ни каза, че по време на нашето

посещение имало трима осъдени на смърт, които чакат помилване или потвърждение на смъртните им присъди.

В залата за екзекуции се пуска ток само когато ще има изпълнение на присъда. През останалото време тя е изолирана от общия електропроводник, обстоятелство, което се установява от тричленна комисия. Като узнахме това, мнозина от нас се изредиха да седат на електрическия стол.

Електрическият стол за екзекуции даде идеята на находчиви хора да създадат нов цирков номер, при който уж имало хора, които издържали на ток с най-високо напрежение. На изработения електрически стол по подобие на този от Синг-Синг сяде демонстраторът. След обявяването на номера и изпълнението на церемония, чиято задача е да повиши напрежението сред публиката до най-висока степен, се пуска ток. Голямата стрелка на едно табло, поставено близо до електрическия стол, показва до каква степен се повишава напрежението на тока. Чува се прашене. Поднасят факли до всички части от тялото на седналия върху електрическия стол демонстратор и те се възпламеняват. Ефектът е неповторим. Публиката се удивлява на останалия невредим демонстратор. Подобен номер и ние сме включвали в програмите на българските циркове. С него и илюзионистът мистер Сенко е смайвал публиката. А всъщност се касае до пускането на високочестотен ток, който е съвсем безопасен и не може да причини никаква вреда на човека. С напредването на техниката хората са вече добре запознати със същността на номера и неговото демонстриране пред публиката е изоставено, защото не може да даде едновременно ефект пред тогавашните наивни зрители.

Разгледахме коридорите и килиите на затворниците. По това време последните наброяваха около 10 000 души. Видяхме интересни неща, а поддиректорите ни запознаха накратко с живота и «подвизите» на някои затворници. Нашето едночасово посещение ме обогати с впечатления, които биха могли да се опишат в отделна книга.

Отведоха ни в театралната зала. Тя побираше около 2000 души. Тази зала се използва най-много за нравствени и религиозни проповеди, които се посещават също така масово, както и театралните представления. Проповедите са все пак едно разнообразие в монотонния живот на затворниците. За режима в Синг-Синг ще бъде малко пресилено, ако кажем, че той осигурява монотонен живот на

затворниците. Тук има много големи възможности за културни забави — кино, театър, циркови представления, илюзионни спектакли, естрадни програми, изучаване на занаяти и езици, библиотека и други подобни. До тях имат достъп, разбира се, само известен брой затворници, с повече положителни атестации. Според дадените ни сведения по това време в затвора имаше и хора от нашите краища — гърци, сърби, един румънец и доста руснаци. Българи нямаше, но в миналото е имало. В библиотеката на затвора любезен библиотекар ми показва романа «Под игото» от Иван Вазов, няколко съчинения на Любен Каравелов и списание «Мисъл» на доктор К. Кръстев. Това беше литературата, писана на български език, в библиотеката на Синг-Синг.

Нашето представление започна в 4 часа подиробед. Залата беше пълна. Партерът и двата балкона бяха опасани подковообразно от ложи, преградени със железни решетки откъм зрителната зала. Оттам наблюдаваха спектакъла осъдените на по-тежки наказания. Затворниците аплодираха сърдечно изпълнението на всеки номер. След програмата един затворник произнесе прочувствено кратка благодарствена реч.

Като се озовахме вън от стените на затвора, тягостното чувство, което ни беше обхванало, докато бяхме вътре, изчезна. Мисля, че много хора биха извлекли голяма полза, ако посетят някой затвор и неминуемо биха повишили нивото на личния си морал, след като се запознаят по-отблизо с участието на онези, които пренебрегват повеленията на законите.

ПРИКЛЮЧЕНИЯ В ПРЕРИЯТА

В началото на месец май 1909 година бях завършил моя ангажимент в град Линкълн, столица на щата Небраска. Като всички хора, които са успели да скътат малко повече пари, и на мен ми се прииска да отпочина малко и да се позабавлявам. Случайността ме натъкна на една оригинална идея. Голям афиш оповестяваше, че се набират трайбери, ласохвъргачи и стрелци за новия ловен сезон на бизони. Кандидатите трябва да се явят на конкурс по езда стрелба и хвърляне на ласо. За трайберите (гонци на дивеча) се предвиждаше конкурс само по езда и стрелба със собствен кон и пушка. Конкурсът ще се проведе в Денвър, главен град на щата Колорадо.

Някога, когато четях Майн Рид, животът на неговите герои беше станал моя мечта. Сега ми се удаваше случай да осъществя тази своя мечта от юношеските години, като стана временно ловец на бизони. Изпратих багажа си заедно с «Трапеца на смъртта» на инженер Илков в Чикаго и заминах за Денвър — град, създаден от някогашните златотърсачи. През 1871 година той е имал само 4500 жители, а през 1909 година техният брой надвишаваше 300 хиляди.

Конкурсът се произведе на полето край града. Бяха се явили много американски ловци, обути в кожени панталони, с космати кожи на колената, със сини, червени или зелени блузи, шапки със широки периферии, а на ръцете кожени ръкавели, които достигаха чак до лактите. Всеки беше праметнал пушка през рамо и водеше свой кон. Към тази екипировка ласохвъргачите имаха и по едно ласо, закачено на предната част на седлото, която стърчеше по-високо и завършваше на върха с топка.

Аз бях обул кадифени панталони с ресни по кантовете, червена риза, с «Винчестер» през рамо, бинокъл и широкопола шапка. Водех сиво конче, купено за 45 долара. Кожените ръкавели, които стягаха китките на ръцете ми и достигаха до лактите, твърде много затрудняваха движенията ми. По облекло се различавах от останалите

каубои. Освен това лицето ми не беше загоряло и не дъвчех тютюн като другите.

Започна състезанието на кон. Тренирал съм се още като дете върху голите гърбове на конете в родното ми село Барицево. Като цирков артист практикувах любителска езда с волтижировка по манежите, но това не беше достатъчно. Чувствувах се слаб в ездата. Положих свръхусилия да се покажа в някаква що-горе форма и за мое щастие комисията не ме отхвърли.

При конкурса по стрелба работата беше съвсем друга. Много съм стрелял по цирковете и стрелбищата. Бях се усъвършенствувал и със сигурност се явих пред комисията. Стреляхме от 50 метра разстояние в дървен кръг с диаметър 20 сантиметра. Най-добрият между явилите се стрелби улучи 38 пъти от всичко 50 изстрела. Като започнах аз, до четиридесетия изстрел не пропуснах нито един удар. Натрупах се около мен любопитни. Други застанаха по протежение на изстрела. Всеки мой изстрел се изпращаше с овации. До петдесетия изстрел изпуснах само два. Това беше рекордното постижение на конкурса. Ангажира ме един стар ловец от Тексас с две зараснали рани на лицето, а от едната му ръка липсваха два пръста.

Ловджийските колони работеха на кооперативни начала. Накрая деляха по равно реализираните печалби. В програмата на нашата колона се предвиждаше лов на бизони, антилопи, сърни и диви кози. В деня на тръгването десет коли с двоен впряг, покрити дъгообразно с дебели брезенти, придружени от две отделения трайбери и ласохвъргачи, всички на коне, потеглихме на път. Движехме се на юг под силен дъжд. Настроените беше понижено. Дори и конете, подвили опашки, с наведени глави неохотно крачеха по калния път. Аз яздох, наметнат с непромокаемо наметало. Колите затъваха, коларите викаха и ругаеха. Понякога ставаше нужда да слизаме от конете и да помагаме на затъналите коли. Някои от участниците започнаха да негодуват, че сме тръгнали в такова неблагоприятно време.

Привечер спрахме до едно малко селище. Всички нахълтаха в месната кръчма и се отдадоха на страхотно пиянство, такова, на каквото само американските ловци са способни. Нощувахме в колите. Те се оказаха доста уютни, но миризмата на тютюн беше отвратителна.

Ловците и на сън дъвчеха и плюеха, където намерят. На втория ден, когато излязохме в прерията, времето се оправи. След други два дни разузнавачите донесоха, че стада от бизони се движат в различни посоки. Разделихме се на групи. От дългата езда се бях наранил, но се пазах да не ме забележат другите и да ми се подиграват като на аджамия.

Един следобед ловците внезапно се раздвижиха. Някои завикаха: «Бизони!... Бизони!» Загледах се към посоката, към която всички бяха обърнати, но не забелязах нищо. Тогава запитах едного:

— Къде са бизоните?

Той ми посочи с ръка същата посока, но пак нищо не можах да видя. Вдигнах далекогледа и едва тогава забелязах, че към нас се движи черна маса, която постоянна менеше формата си. Даде се заповед да се пръснем. Колите се отдалечиха встрани. Задачата ни беше да откъснем от стадото няколко животни, които ласохвъргачите трябваше да изловят.

Бизоните приближаваха. Те бяха може би повече от хиляда глави. Водени от няколко бика, навели глави те тичаха към нас. Един неопределен шум ежеминутно нарастваше. Обзе ме страх. Ако попаднем сред това стадо, от мене и кончето няма и помен да остане.

Подкарахме конете и застанахме встрани от приближаващата маса. По даден знак започнахме стрелба «на месо». Изплашено от стрелбата, стадото побягна към северозапад. Няколко животни паднаха убити, други започнаха да куцат и напразно полагаха усилия да догонят стадото. Трети се уплашиха и хукнаха в обратна посока. Водачът даде заповед да преследваме една група животни които се отцепиха от стадото. Понесохме се в кариер към тях. Пушката ме биеше по гърба и ми причиняваше страшни болки, но търпях и се преструвах, че нищо ми няма. Пред мене летеше един трайбер. Той ми викна да настигна един малък бизон, който се опитваше да се откъсне, и да го подгоня към групата. Впуснах се към животното. Като го приближих, дадох изстрел във въздуха и то се върна назад. Едва сега съзрях един ласохвъргач, изправен на стремената си, да се носи в кариер срещу бизона, въртейки във въздуха ласото си. Някои ми извика: «Наляво... наляво...» Подгоних бизона наляво и го насочих към ласохвъргача. Последният продължаваше да върти ласото си напред. Със свистене ласото полетя и обхвана врата на бизона. В този

момент ласохвъргачът седна на седлото си и опъна стремената напред. Бизонът се опита да повлече ездача и коня му, но ласото стегна така силно шията му, че животното се задуши и падна. С голяма ловкост ласохвъргачът скочи от коня. Същото направи и един трайбер. Той грабна края на ласото в момента, когато бизонът направи опит да стане. С няколко скока ласохвъргачът се озова при жертвата. В ръката му блесна къс нож който се заби в тила на бизона. Той затрепера като парализиран. Виждах съм така да треперат, преди да умрат, бикове на арената от сполучливия удар на тореадора.

Време за губене нямаше. Друг бизон се беше насочил да настигне стадото. Отново ми викнаха да му пресеча пътя. Върнах го назад. Ласохвъргачът го хвана и ми викна да скоча от коня. За да не се посрамя, скочих от коня както препускаше, праметнах се няколко пъти, но се изправих на краката си невредим. Тази циркова хватка е позната на всеки акробат. Успях да уловя навреме ласото и го опънах с всичка сила. Притече се и ласохвъргачът. Животното започна да хърка от задушаване.

— Застреляй го в главата! — извика ласохвъргачът, на когото бях подчинен.

Дадох един изстрел и животното опъна крака безжизнено. Ласохвъргачът бързо се метна на коня си и се понесе към друг бизон. Конете ни бяха обучени, щом скокнем на земята, да се въртят наоколо. И моят «Балкан» (така бях кръстил кончето си) ме чакаше наблизо. Скочих на седлото, но ловците бяха отишли толкова надалеч, че беше невъзможно да ги догоня. Впрочем това не беше и необходимо, понеже всички отцепили се от стадото бизони бяха изловени. Крайният резултат от тази акция беше 18 уловени и убити бизони. Първият ден от лова беше щастлив.

Вечерта накладохме голям огън. Изкопахме до него обширна яма. Когато от огъня остана само жар, част от нея нахвърляхме в ямата. След това насолихме два пресни бута, спуснахме ги върху жарта в ямата, затрупахме ги отгоре с останалата жар и покрихме всичко с пръст. В същото време коларите с голяма ловкост деряха убитите животни, осоляваха кожата им, а месото нареждаха осолено в специални бурета. Щом като се привърши и тази работа, всички насядахме около огъня в очакване на вкусната вечеря.

Нощта отдавна се беше спуснала над прерията. От разговорите на ловците аз обогатявах знанията си в новата професия. Някои другари ми казаха, че като ме видели да се търкалям след скачането от коня, не допусkali да ме видят отново на крака. Те не знаеха, че съм цирков артист и че съм трениран да посрещна безопасно подобно падане. Препоръчаха ми да се държа настрана от бягащи бизони, за да не се натъкна на някой бик. Има опасност да изтърбуши коня ми.

Моето новачество беше очевидно за всички, но все пак водачът на ловната група изказа задоволството си от мен. Запита ме откъде съм. Почувствувах се щастлив, че тук сред тази оригинална обстановка, ще мога да разкажа нещо за моята далечна родина България. Слушателите обаче нищо не знаеха за нашата малка страна. Запитаха ме какви диви животни има там. Обясних им, че най-големите зверове у нас са мечките и вълците. На въпроса, дали всички български ловци стрелят като мен, отговорих утвърдително. С този последен отговор любопитството на ловците от Небраска беше напълно задоволено.

Изровиха бутоните и вечерята започна. Въздухът се напои с приятния аромат на опеченото по оригинален начин месо. Всички ядоха със завиден апетит. Месото беше наистина много вкусно. Не помня да съм ял такова.

След като се нахранихме, умората бързо ни налегна. Всички се прибраха по колите си. Понеже не можех да търпя миризмата на дъвкиания тютюн, предпочетох да се пъхна под каруцата и завит с дебело одеяло, веднага заспах.

Слънцето беше огряло прерията, когато станът се раздвижи. Доядохме останките от снощната вечеря и отново потеглихме на път. Два дни пътувахме, докато стигнем до селището Лас Анимас, на реката Арканзас. Там продадохме месото и кожата и потеглихме на юг. Известно ни беше, че вече няма да срещаме населени места. Трябваше да пестим провизиите и да разчитаме повече на това, което ще убием. През всичкото време на лова мен ми се удаде да убия само три антилопи и няколко други дребни животни.

Само този, който е пътувал през безкрайните прерии, има истинска представа за трудностите на това пътуване. На юг и изток

прерията се слива с небето. Зад нас тя също опира на хоризонта. Не можем да си представим, че оттам сме дошли. Само на запад едва се забелязват забулени в мъгла скалистите планини.

Движим се все на юг. Отначало непрекъснатата езда ме изморяваше, но по-късно свикнах. Раните по седалището ми бяха заздравели. Намираме се сред истинска пустиня. Няма гори, няма треви, няма вода. Тук-там се забелязва бедна, отдавна изсъхнала тревица. Животни се срещат твърде рядко, ако не смятаме змиите и гущерите, които от време на време пробягват пред нас. Червенокожият индианец, с когото се бях сприятелил, ми разказа интересни неща за змиите и гущерите. Златния орел (така се казваше индианецът) имаше големи практически знания и силно развит инстинкт като у шимпанзе. На него дължа бързото опознаване живота на ловците и приспособяването ми към него. Той ме излекува от раните, които ми беше причинило седлото при язденето.

Наближихме реката Симарон. Внезапно ни връхлетя силна буря. Небето потъмня, вятърът засвири зловещо върху брезентовите покриви на каруците. Изплашените коне започнаха тревожно да цвилят и мъчно се поддаваха на управление. Наклонни бяха да бягат без посока. Една кола се обърна. Наскачахме от конете и я изправихме, привързахме всички коли за колове, побити в земята. Закарахме конете зад колите, в защитената от вятъра страна, където и ние се приютихме. Конете се поуспокоиха. Светкавици и гърмотевици раздираха небосклона. Като че ли настъпваше краят на света.

Ураганът продължи около един час. Като позатихна, заваля едър дъжд. Прерията се покри с вода и заприлича на огромно езеро, чиито брегове не се виждат. Нямаше наклони за бързото оттичане на водата. Платната на някои каруци се бяха изпокъсали. При тази неблагоприятна обстановка се заехме да ги кърпим. Нощувахме на открито, без огънове, и премръзнахме.

На следния ден, движейки се бавно върху заблатения терен, привечер стигнахме реката Симарон. Водачът ни предупреди да бъдем внимателни. В реката имало алигатори. Разположихме стана си по-далеч от нея, накладохме огънове и нощувахме спокойно.

На другата сутрин се събудихме при променена картина. Два дни бяха изминали от проливния дъжд, но те бяха достатъчни прерията да позелене от подрастващата трева. Потеглихме срещу течението на

реката, за да намерим брод. Към обед спряхме близо до чакълестия бряг, за да напоим конете за втори път през този ден. Още не се навел над водата, моят Балкан изпръхтя уплашен и се обърна назад. Погледнах в същата посока и съзрях откъм сушата един алигатор, дълъг над четири метра. Бях виждал алигатори от парахода по реката Мисисипи, недалеч от Нови Орлеан, но никога не съм се изправял очи в очи такъв огромен гущер, който, мигайки, се доближаваше към мен. Изтръпнах от уплаха.

— Бягай — извика Златния орел, който ме е следвал на известно разстояние.

Пришпорих коня. Той това и чакаше. Бързо се отдалечихме от опасния хищник. Златния орел долетя с коня си и даде един изстрел срещу алигатора. Като че ли не улучи. След него препускаше друг ловец. Като наближи на 20 крачки от алигатора, ловецът бързо отби встрани. Влечугото спря за момент. Ловецът се прицели в корема му и гръмна. Алигаторът трепна и се преви на една страна. Ранен, той се обърна към ловеца, тръгна към него, като отвори огромните си челюсти. Блеснаха безброй остри зъби. В този момент Златния орел се прицели право в устата на алигатора и гръмна. Хищникът спря, понадигна се и затрепери. Един нов изстрел от Златния орел прекрати агонията му. При тази борба алигаторът показва своята мъчноподвижност на сушата и заплати със живота си. Заеха се да дерат кожата му, а смелият ловец, който се беше доближил маневрено до него, успя да убие още един алигатор, открит пак на сушата. Вероятно двата алигатора са се укрили на известно разстояние от брега, за да пресекат пътя на някой бозайник, който би имал нещастieto да дойде на това място да пие вода.

Продължихме пътя си срещу течението на реката, но до вечерта не намерихме брод. Отново установихме лагера си по-далеч от брега и се отдадохме на почивка.

Рано сутринта на следния ден отново сме на път. Един от движещите се напред ловци се провикна:

— Бизони!

Изправих се на стремената и насочих далекогледа си. И без далекоглед Златния орел забеляза стадото и се развика утвърдително. Бизоните тичаха право срещу нас. Бързо се пръснахме встрани и продължихме да напредваме със заредени пушки. Стадото

приближаваше сред облаци от прах. Първите изстрели бяха дадени от групата, разположена встрани от нас. Когато подплашеното стадо се изравни с нас ние открихме стрелба.

— Бягай след, мен — извика Златният орел и пусна коня си в кариер. Пришпорих моя кон и се понесох подир червенокожия, който продължаваше да препуска и от време на време се обръщаше да види къде е стадото. Из веднъж той зави встрани и започна да стреля. Последвах примера му. Стадото летеше близо край нас. Бизоните се объркаха, блъскаха се един в друг, а ние използвахме това положение и с всеки изстрел повахме по едно животно. Най-сетне те се окопитиха и отново побягнаха, отдалечавайки се от брега на реката. Ние успяхме да убием още няколко екземпляра, но не ни се удаде да ги насочим към ласохвъргачите. Принудихме се отново да стреляме и ги избихме. И те станаха наша плячка, макар и с малко надупчени кожи.

Непредвиденият лов завърши с добра плячка, но и с едно нещастие. Един трайбер бил застигнат от стадото, съборен и стъпкан. Както той, така и конят му бяха направени на пихтия. На места стърчаха изхвъркнали навън кости. Главата беше като оглозгана от вълци. Ако Златния орел не извика да го последвам, може би и моята участ щеше да бъде такава. За втори път индианецът ми спасяваше живота.

Събрахме в едно платнище останките на бедния Арпад, по народност финландец. Едва можахме да отделим портфейла и документите му. Заровихме го в плитък гроб. Поставихме грубо издялан голям кръст. Прочетох «Отче наш» над гроба, който едва ли някой след нас ще споходи.

След като прибрахме и подредихме богатия лов, отново потеглихме срещу течението на реката. Самотният гроб изчезна от погледа ни, но големият кръст дълго време се виждаше. Далечните планини, потъмнели в черни облаци, се раздираха от чести светкавици.

Нощта се спусна почти изведнъж. Тъкмо се бяхме унесли в първия сън и целият лагер бе вдигнат по тревога. Конете, навързани по каруците, цвиляха, пръхтяха неспокойно и се мъчеха да се откъснат. Ловците наскочаха и с пушки в ръце тичаха и викаха напосоки. Дадох се няколко изстрела. Помислих, че са ни нападнали разбойници. Един кон с откъснат юлар профуча край мен в бесен кариер. Завтекох се към група ловци, които се бяха струпали и разглеждаха нещо на земята.

Като наближих, видях, че на земята лежи кон, хъркащ в предсмъртна агония. Най-после се разбра какво е станало. Една пума, наречена още сребрист лъв, успяла да се вмъкне в лагера и да прегризе гърлото на коня. Уплашен от виковете и гърмежите, звярът побягнал в близката гора, преди да довърши жертвата си. Един ловец видял пумата, когато още давела коня, но не посмял да стреля, за да не убие някой ловец или животно.

Застреляхме коня да не се мъчи. До сутринта не можахме да заспим. Под впечатлението на изживения инцидент разказаха се множество спомени за случки от подобен род.

Продължихме пътя си край брега и срещу течението на реката все намерението да открием брод. Два дни по-късно Златния орел каза, че сме съвсем близо до мястото на брода. Повървахме още половин час. Индианецът, който беше поел водачеството, ни посочи самия брод. Дадохме няколко залпа във водата, за да прогоним крокодилите, ако наблизко има такива. Златния орел огледа мястото повнимателно и като се убеди, че няма опасност, нагази във водата с коня си и ни поведе. Преминаването на брода стана без инцидент. Като се озовахме всички на отсрещния бряг, продължихме движението си на юг. Планините пред нас се очертаваха все по-ясно. Срецнахме още едно стадо бизони и успяхме да повалим 19 животни. Сега вече се налагаше на всяка цена да стигнем час по-скоро до най-близкия населен пункт, за да продадем трофеите си. Колите бяха претоварени с осолено месо и кожи.

Още едно денонощие пътувахме и достигнахме неголямо селище, разположено край железопътна линия. Бях прекарал цял месец в ловуване из Северна Америка. Любопитството ми беше задоволено. Нямахме смисъл да продължавам по-нататък с ловната група. Време беше вече да се прибера и да си гледам моята работа. Обиколих по кръчмите да си търся заместник и го намерих без особен труд. Заведох го при водача на групата, обясних му, че се чувствам болен и не ще мога да продължа ловуването. Заместникът ми се хареса на водача, но той не пропусна да изкаже огорчението си от нашата раздяла. Може би това беше само от учтивост.

Вечерта започна прощален гуляй за моя сметка. Когато понаправихме главите, аз извадих и показах на колегите си една моя рекламна фотография. Те останаха изненадани, като узнаха, че съм цирков артист, и то изпълнител на голям атракционен номер. Веселието продължи при повишено настроение. Всички се напиха. Очите на Златния орел бяха кръвясали от пиянство. Той се доближи до мен и с малко понижен тон ми каза:

— Колкото обичам тебе, толкова мразя другите бели хора. Мразя ги, защото знам, че и те не ни обичат. Аз съм туберкулозен, и скоро ще умра, но дотогава все ще успея да убия още някой и друг бял с моята томагавка — и той пипна дръжката на малкото секирче, което висеше окачено на кръста му.

Смятах, че моят червенокож приятел приказва неща, които не чувства. Той беше изпаднал в съмнително откровение под влиянието на алкохола. Опитах се да го успокоя.

— Ти си съвсем друг човек — продължи Златния орел. — Ти ме обичаш и затова аз съм ти приятел!

Потупах го дружелюбно по рамото, целунах го по бузата и той със светнали от радост очи се смеси с веселата компания. Бях уверен, че в трезво състояние Златния орел никого не мрази, никому не желае да отмъщава и към всички е такъв добър другар, какъвто се показва досега.

Още тук в кръчмата получих моя дял от досегашния лов. Водачът ми наброи 180 долара. От тях дадох 80 долара на Златния орел, загдето на два пъти ми спаси живота. Подарих му и кончето си. Той често ми беше казвал, че много го харесва. Радостта му от подаръците беше много голяма. Каза ми, че никога в живота си не е имал такъв голям шанс. Разделихме се много сърдечно. Когато влакът потегли, ловците ме изпратиха с възторжени овации. Дадох няколко залпа във въздуха, та изпоплашиха пасажерите.

След тридневно пътуване пристигнах в Сен Луи и веднага телеграфирах на моя артистичен агент, че съм свободен и на разположение за нови ангажменти.

ДВЕ ПРИРОДНИ КАТАСТРОФИ

С партньора ми Гатело бяхме попаднали в Неапол, ангажирани в програмата на цирка «Гюлиом». Един непредвиден скандал и груба саморазправа принудиха директора да ни освободи преждевременно, когато циркът напускаше този град, понеже скандалът беше предизвикан от наша страна. Като се видяхме свободни от ангажимента си, обявихме пред местната артистична агенция «Раци», че търсим ангажимент и докато чакаме ново предложение, решихме да използваме свободното си време в туризъм. Близостта на вулкана Везувий ни откриваше възможност да посетим този интересен обект без особени трудности.

Зъбчатата железница ни стовари в подножието на самия кратер на вулкана. Тук чакаха много италиански селяни с магарета и предлагаха услугите си на туристите да продължат пътя нагоре, яздейки. Двата с Гатело решихме, че по-спортно ще бъде, както и по-полезно за здравето и кесията, ако се изкачим пешком. В този момент дочувам, че някой ругае на чист български език:

— А бе, мама им стара, много пари искат тия магаретари! Ако от друго не разбираме, поне от магарета разбираме! Има ги у нас на всяка крачка. Нас ли намериха да лъжат!

Обръщам се и виждам трима добре облечени мъже. Приблжих се към тях. Разговаряха на български. Ясно е, че са българи. Запознахме се. Този, който ругаеше по адрес на магаретарите, бе асистент по филология в Софийското висше училище. Много се зарадвах, че срещам трима сънародници, и то не къде да е, а на това интересно място. Всички заедно тръгнахме към кратера на вулкана.

Наоколо се носи силен мирис на сяр. Пътеката извива между сипеи от застинала лава. Непрекъснат тътнеж, подобен на далечни гръмотевици, постоянно ни напомняше за кипящата лава под краката ни, която всеки момент може да изригне. За неопитните като нас тази възможност създава вътрешен страх и тревога, но местните хора не обръщат никакво внимание. Когато наблжихме кратера, пресрещнаха

ни двама униформени служители. Те учтиво ни заговориха и не ни позволиха да продължим по-нататък.

— Вулканът е в пристъп и очакваме всеки момент да изригне — обясни единият от служителите. — Опасно е да се приближава човек. Ако не друго, можете да бъдете задушени от отровния газ. Когато мине изригването, заповядайте! Тогава ще можете да отидете много близо до кратера.

Това е хубавото на вулкана Везувий, че предупреждава, когато ще изригва. Само при първото си появяване той е изригнал ненадейно. Сега започват тътнежи, които всеки ден се засилват. Земята започва да се тресе и най-после вулканът изригва лава, огън и отровни газове. Тогава хората стоят далеч от огнената паст. Но при първото си изригване без предупреждение Везувий е нанесъл страшни поражения. Затрупани са били и напълно унищожени четирите римски градчета: Херкулан, Помпей, Оплонтис и Стабин. Това се е случило през 79-та година от новата ера. Всичко живо е намерило смъртта си, затрупано от горещата лава, вулканически материали и пепел. Животът е бил просто консервиран под затрупалия го пласт, дебел от 7 до 9 метра. Като се нагледахме и наслушахме на необикновеното природно явление, разделихме се с моите сънародници. Те се завърнаха в Неапол, а ние с Гатело продължихме пеш към Помпей. Късно вечерта пристигнахме в затрупания град. Бях чел «Последните дни на Помпей» и не без вълнение навлязох в улиците на този древен град, осветени от газови лампи. Преспяхме в малък хотел извън градчето, а на сутринта предприехме своята обиколка из развалините.

Преди около 1900 години Помпей е бил красиво курортно градче с около 30 000 жители. Знатни римляни строили разкошни вили с всички удобства. Имало театри и други места за забавление на богатите. Разкритите постройки говорят за голям разкош. Мраморни стени и подове, украсени с цветна мозайка. Много статуи, басейни за къпане на открито сред двора на жилището, домашни предмети и оръжия, изработени от скъпи материали и с голямо майсторство. От позите на изровените вкаменени трупове, изложени в местния музей, личи, че смъртта е покрила живота съвсем ненадейно, в неговото ежедневие. Докато разберат какво става, парализираните от ужаса на страшната природна катастрофа хора са се намерили затрупани под огнената лава.

Особено впечатление ми направи фактът, че много мозаични изображения вътре в жилищата и по уличните им входи представляват порнографски картини. Подобни изображения се виждат и върху някои домашни предмети. Като ги гледа, човек се чуди, как, обградени от такава развращаваща украса, римляните са възпитавали своите деца, на какво ниво се е намирал тогавашният морал или, по-право, какви са били неговите норми — кое се е смятало за морално и кое не. Дали не са близко до истината онези автори, които сравняват Херкулан и Помпей с библейските градове Содом и Гомор?

Друга природна катастрофа на италианска земя се разигра в мое присъствие, макар и не така страшна, като тази от древното минало при първото изригване на вулкана Везувий.

Първата световна война беше започнала. По това време гастролирах в Рим, в театъра «Адреано», отскоро приспособен за изнасяне на циркови и вариететни програми. От прозореца на квартирата ми се виждаше величествената статуя на Темида, изправена пред фасадата на монументалната Палата на правосъдието.

Един ден преди настъпването на нашата Нова година, към 7 часа сутринта бях събуден от силен шум. Като отворих очи, леглото ми се люшкеше напред-назад върху малките си колелца. Полилеят силно се клатеше, книгите от библиотеката изпопадаха, вратата, макар и да беше заключена, се отвори с трясък, а в коридора хазайката викаше, колкото ѝ глас държи:

— О дио!... О дио!... Земетресение!...

Уплашен, скочих от леглото. Картините от трагедията на Сан Франциско със светкавична бързина се изредиха в съзнанието ми. Наведох се да взема малкото си кученце, но в този миг един трус ме блъсна към леглото. Ударих главата си в желязната рамка. Потече кръв. Побягнах към изхода. В този момент зърнах през прозореца как статуята на Темида рухна на площада. В коридора хазайката лежеше полугола и примряла. Върнах се в момента, когато един силен трус разклати страшно цялата къща. Не знаех какво да предприема. Мина ми през ума, че щом досега къщата не се е съборила, няма и да се събори. Пъхнах завивката под леглото и се завих презглава, като притиснах кученцето до себе си. Ако при един следващ трус мазилката

от тавана падне, леглото ще ме запази от контузии. Зимният студ убиваше у човека до известна степен желанието да търси защита на открито.

Трусвете продължиха още дълго, но бяха все по-слаби. До 11 часа не излязох изпод леглото. Когато най-после се изправих на прозореца, площадът беше пълен с хора. Изпоплашени, те бяха напуснали жилищата си и потърсили спасение на широкото открито място. Облякох се и също излязох. Между изплашените хора се носеше мълвата, че се очаквало ново, още по-силно и следователно катастрофално земетресение. При народни бедствия тези, които разпространяват подобни слухове, наистина са за обесване.

На черквата «Стара света Богородица» целият покрив беше паднал. Понеже там ходят предимно бабички, и то рано сутрин да се черкуват, над 150 от тях били смазани. Пожарникари и войници бяха започнали спасителните работи. При падането си статуята на Темида убила един файтонджия заедно с конете му, които точно в този момент минавали край нея. Пристигнаха съобщения, че градчетата Авецано и Авентино били напълно разрушени. С автомобила на българската легация заминахме за Авецано.

Картината беше ужасна. Почти всички сгради бяха разрушени. Изпод развалините се носеха стенания на затрупаните и викове за помощ. Току-що бяха пристигнали войскове части и започнаха спасителните работи. Те се извършваха сравнително лесно поради ниските постройки, голям брой от които бяха, паянтови.

Заминахме за Авентино. Нито една сграда не беше останала здрава. Трусът е бил толкова силен, че една каменна чешма е била подхвърлена нагоре, обърнала се наопъки и забила върха си в земята. Неописуема гледка на убити, ранени и обезобразени трупове. Изглежда, че тук е бил епицентърът на земетресението. Плаحوвете и стенанията изпод развалините бяха неописуеми. И тук спасителните работи се провеждаха бързо и резултатно, но имаше много убити и ранени.

Върнахме се в Рим, покрусени от страшната гледка на тази човешка трагедия. Вечерта в разкошната вила на българската легация посрещнахме Нова година. Към часа три след полунощ нов трус изпоплаши гостите. Паниката беше в зачатъка си, но по-хладнокръвните мъже наложиха спокойствие, сред множеството.

Разотидохме се към пет часа сутринта. Почти цялото население на Рим беше по улиците и площадите. Хората се трупяха около стотиците огньове, за да се предпазят от зимния студ. Злото никога не идва само.

Трусовете продължиха още няколко дни. Имаше опасност от епидемии, но гражданите, поуспокоени и изнурени от безсъние и студуване, постепенно се прибраха по домовете си и предотвратиха развитието на някоя епидемия.

БОРБИ С БИКОВЕ И ПЕТЛИ

След турне из Тунис циркът, в който бях ангажиран, се прехвърли на остров Сицилия. Една вечер по време на представление в град Сиракуза пред цирка стана скандал. Повикаха ме на помощ, понеже няколко пияни искали да влязат в цирка насила и без билети. Излязох навън, намесих се и след като пребих двамина, останалите се разпръснаха. В това време един добре облечен мъж се доближи до мен и с груб тон ме предупреди да не си позволявам да бия местни хора. За таква нещо чужденците биват арестувани. Изсмях му се, а той измъкна от джоба си голям нож. Преди да замахне, нанесох му удар в шията и той изгърва ножа, падна на земята, а от носа му бликна кръв.

Прибрах се в цирка, защото наближаваше моят номер. Когато излязох на манежа, забелязах, че не ме аплодират както обикновено. Тук-там някой изръкопляска, но едно съскане спря и тези единични приветствия. Разбрах, че настроението спрямо мен не е добро. Когато късно през нощта си тръгнах за дома, пресрещнаха ме десетина въоръжени. Готови да ме нападнат. Отскочих до близката стена, за да се осигуря откъм тила, и се приготвих за отбрана. В това време дотичаха двама карабинери, но вместо да ме защитят от нападателите, те ме арестуваха. Вързаха ръцете ми и ме поведоха. Групата нападатели тръгна подир нас. Помислих, че карабинерите нарочно ме арестуват, за да ме избавят от нападателите, с които мъчно биха се справили чрез сила. Но когато стигнахме до едно пусто място, карабинерите ме предадоха на моите нападатели. С ругатни и подигравки последните ме поведоха нанякъде. Кипях от гняв, но ръцете ми бяха вързани. Отведоха ме извън града към катакомбите, на които имах вече случай да дам описание. Опитах се незабелязано да отвържа ръцете си и ми се стори, че това е възможно. Успях да поохлабя малко въжето, но един от хората ме забеляза. Даде знак и всички се нахвърлиха върху ми. Повалиха ме на земята, вързаха ръцете ми по-здраво и ме доведоха до входа на катакомбите. След като запалиха две факли, моите похитители ме поведоха навътре. Забелязах,

че от катакомбите излизат други двама мъже. Като размениха с тях няколко думи, моите похитители ми заповядаха да ги следвам без опит за съпротива. Човешките черепи, наредени тук-там по стените на катакомбите, изглеждаха страшни под светлините на факлите. Личеше си, че бяха умишлено поставени, за да се постига по-силно психическо въздействие върху намиращите се в немилост. Разбрах, че съм в ръцете на мафията и че с мен е свършено, ако не се случи нещо изключително. Домъчня ми за този мизерен край на живота ми.

Достигнахме до една площадка с по-висок таван. По всичко личеше, че е стара подземна църква, в която християните от далечното минало са се молили, скрити от погледите на своите преследвачи. На земята беше поставен някакъв голям продълговат предмет, покрит с килим. Един се приближи, дръпна килима и факлите осветиха трупа на убит човек. Под трупа имаше цяла локва съсирена кръв. Косите ми настръхнаха. Прилоша ми и краката ми затрепериха. Мафиотите се струпаха около мъртвеца. Един от тях обърна лице към мен и незабелязано от другите леко ми се усмихна. Познах го. Седяхме с него миналата вечер на една маса, когато се хранех след представлението. Бяхме завързали бързо и приятно познанство със взаимни симпатии. Поканил го бях да ми гостува в цирка колкото пъти пожелае, понеже ми беше казал, че е голям любител на цирковото изкуство. Лъч на надежда ме озари. Намерих сили в себе си и му отвърнах също с усмивка.

Мафиотите започнаха да се разотиват. И моят най-нов познат си тръгна, като не пропусна още веднъж да ми се усмихне. Светлината на факлите се затули зад един завой. Настана пълен мрак. Нищо не можех да предприема в тъмното, и при това с вързани ръце. Подпрях се на стената и зачаках. Като нямаше какво да правя, поднових опитите да се отвържа. Колко време съм се мъчил, не знам, но накрая успях да се отвържа. Макар и с отвързани ръце, реших да чакам, защото не познавах катакомбата и по никой начин не бих могъл да се измъкна в непрогледния мрак. Не допусках, че моите похитители не са поставили охрана, където е нужно. По едно време долових шум и факлите отново се показаха там, където се бяха загубили. Като ме видяха отвързан, всички се уловиха за оръжието си, но моето покорно държание ги успокои. Казах им, че нямам никакви намерения за

съпротива. Тогава моят познат от ресторанта се доближи до мен и ми каза:

— Добре е, че стоите спокойно и не се противите срещу една сила, която най-много ненавижда нахалните хора.

Обещах да се подчинявам и изказах съжаление, че ударих господина пред цирка. Изведоха ме навън. Разсъмваше се. Отведоха ме до града и ме пуснаха. Преди това трябваше да дам обещание, че никому няма да разказвам за преживяното през тази нощ. И наистина за случката разказвам едва сега.

Мафията е била някога терористична организация, създадена за защита на народа от неговите потисници, но с времето тя се изражда, отдава се на бандитизъм и прави престъпни услуги на всеки, който ѝ предложи добре възнаграждение. Под терора на мафиотите попадат всички. И като се има предвид, че на остров Сицилия хората гледат на човешкия живот малко по-леко, никому не трябва да се вижда чудно и най-престъпното проявление.

След случката в Сиракуза не посмях да остана повече в този град. Допусках, че ако моят най-нов приятел е имал възможност да ме спаси през миналата нощ, то пребитият от мене мафиот и неговите привърженици могат да настояват за кървава разплата и кой знае дали приятелят ми ще успее да се наложи срещу настояванията на мнозинството. Още на другия ден помолих директора да ме освободи. Споделих с него опасенията си, като му казах, че след моето заминаване той ще може да разказва навсякъде, че ме е изгонил заради грубото ми отношение към един сиракузянин. По този начин ще спечели симпатиите на мафията и ще се ползува от нейното покровителство. Директорът намери доводите ми за разумни и ме освободи. С първия кораб напуснах Сицилия и по неволя се отправих към Испания, за където пътуваше корабът. Нямах предварителен ангажимент, но лесно си намерих работа и по-късно успях да сключа контракти с няколко цирка.

Моите гастроли в испанските циркове с «Трапеца на смъртта» бяха акламирани с жар, но все пак не така темпераментно, както

биваха акламирани тоreadорите. Може би това мое впечатление се дължеше на факта, че бикоборските стадиони побираха много повече публика, отколкото най-големият испански цирк. А числеността на публиката при акламациите е от голямо значение.

Испанците са страстно увлечени в борбите с бикове. Когато в някой испански град ще се състоят такива борби, настъпва истинско празнично възбуждение. Тогава всеки испанец е готов да продаде последната си черга, дори да извърши престъпление, но да присъствува на тези кървави зрелища и да реве от възторг при смъртта на коне, бикове, а понякога и на хора.

В една корида (така се нарича борбата с бикове) излизат по няколко кадрили (групи) бикоборци, състоящи се от пикадори, бандерилиери и матадори. Последните са хората, които, след като бикът бъде раздразнен от пикадорите и бандерилиерите до най-висша степен, излизат с шпага в ръка на арената, за да убият разяреното, но значително изтощено животно. Те са, които обират лаврите или биват жестоко освирквани в случай на несполука.

Преди започване на борбите всички участници излизат на арената в тържествено шествие, под звуците на темпераментен испански марш, бурно акламирани от публиката. След като световно известният френски композитор Жорж Бизе е композирал музиката на операта «Кармен» и тя добила известна популярност, шествията на тоreadорите започнали да се провеждат под звуците на нейната музика. И наистина като че ли няма по-подходяща, по-темпераментна и по-мобилизираща музика от тоreadорския марш на операта «Кармен». Начело маршируват матадорите, облечени с блясък — светла риза, тесни и къси до под колената кадифени панталони, препасани с цветен пояс, отгоре копринено елече, везано със златна и сребърна сърма, краката обути в чорапи и скарпини (пантофи). В едната си ръка матадорът държи заметнат парадния си плащ, също извезан със сърма, а другата ръка леко се поклаща в такта на марша. Следват бандерилиерите с къси копия (бандерили), украсени с разноцветни панделки. Тези копия бандерилиерите забиват във врата на бика и ги оставят да висят там, за да му причиняват дразнене и загуба на кръв. След тях шествуват пикадорите, възседнали на коне, предимно кранти, негодни вече за друга работа и обречени да станат кървава жертва на разярените бикове. Покрити с цветни плащове,

конете изглеждат красиви и стройни. Пикадорите са въоръжени с дълги копия, които забиват в плешките на бика, за да го разярат, да му причинят загуба на кръв и омаломощаване. На последно място шествуват няколко лични помощници на матадорите, два впряга мулета, с чиято помощ извличат убитите бикове и коне, и на последно място — още няколко прислужници за арената.

След като кадрилата застане във фронт срещу председателската лежа, матадорът приближава бариерата, пада на едно коляно пред ложата и с гордо вдигната глава дава — тържествено обещание, че ще убие бика само с един удар на шпагата си. Ако матадорът не успее да изпълни това обещание, отрязват му плитката на косата, която всеки тореадор носи като символ на своето бикоборско достойнство. Отрежат ли му плитката, тореадорът се смята за развенчан. Но до тази мярка се достига в изключително редки случаи.

След като изслуша тържествено произнесените слова, председателят дава знак за започване на борбата. Шествието приключва и на арената остават само тези, които ще участвуват в първата битка. Успоредно със стената, отделяща първия ред на амфитеатъра от арената, е издигната дървена бариера, която лесно се прескача от човека. Тя служи за прикритие на всички участници в борбите, но неангажирани в момента, както и за спасяване на участници, ако им се яви нужда. Там се намира и целият необходим реквизит — бойни плащове, шпаги, ножове, вода и др.

Матадорът, който предстои да започне борбата, подава парадния си плащ на някого от публиката (по-често дама и по-рядко мъж), взима от бариерата бойния си червен плащ и шпагата и дава знак, че е готов да започне борбата.

Бикът е пуснат в арената. Първата схватка е между него и пикадора. Последният маневрира с коня си и нанася удари с пиката в раменните мускули на бика. Първата кръв оросява пясъка на арената. Бикът веднага преминава в нападение. Той се хвърля срещу коня и му нанася удари с рогата си. Борбата бързо се разгорещява. Скоро след започването коне с разпрани кореми тичат с последни сили из арената, жестоко пришпорвани от ездачите си. Обилна кръв се лее по пясъка, коне цвият тревожно, сякаш се молят за милост, съкрушени от болките на предсмъртната агония. Тълпата е вече озверена. У нея няма и следа от милост. Тя реве и иска да бъдат доведени нови коне. Ако

конят бъде повален, пикадорът, чиито крака са бандажирани със стоманени листове, за да не бъдат надупчени от рогата на бика, мъчно може да излезе невредим от това положение без чужда помощ. Той е тежко подвижен, не може да бяга и би загинал, ако в този момент не се намеси някой матадор. С червения си плащ той лесно привлича вниманието на бика върху себе си. Бикът се устремява към матадора и нанася удар, но рогата му срещат червения плащ на ловко отместилия се матадор. Сблъскванията на бика с пикадори и матадори продължават в най-различни варианти. При това, особено матадорите, показват цялото си изкуство на ловкост, елегантност и хладнокръвие. Но не са, изключени и нещастията. Имах случай да наблюдавам как един пикадор бе повален заедно с коня си. В следния миг бикът го понесе на рогата си из арената и накрая го захвърли зад гърба си. Изнесоха го полумъртъв, но до вечерта издъхнал в болницата.

Често пъти, за да се спестява разходът на коне, когато коремът на някой кон е разпран, добре обиграни специалисти натикват набързо червата, ако са се показали, зашиват корема и с удари принуждават смъртно раненото животно да стане. С върховни усилия то се изправя, за да направи още няколко — последни крачки, докато бикът го, настигне и отново забие рогата си в закърпения корем. Този последен удар туря край на мъките. Верният другар на човека, комуто цял живот е служил всеотдайно, умира по начин, доказващ за сетен път неблагодарността на господаря, който счита себе си за най-висшето същество на земята. Пристигат мулетарите, завързват убития кон за краката и го извличат вън от арената. Ако бикът е успял да намуши няколко коня и да търколи на земята ездачите им, публиката ликува и възхвалява смелото животно с викове: Браво, торо!... Браво, торо!...“ Но ако бикът прояви боязливост и не налита, публиката започва да реве: „Смърт на кравата!... Смърт!...“ и настоява да бъде изгонен из арената и заменен с по-темпераментно животно.

В борбата се намесват и бандерилиерите. Те набиват във врата на бика своите къси бандерили. Това разярява бика още повече, но същевременно го изтощава до краен предел поради новата загуба на кръв. Най-после председателят на борбите дава знак на матадора да убие бика. Матадорът изтегля шпагата изпод плаща си и се изправя срещу бика, като отново го дразни с червения плащ. Бикът се хвърля напред. Матадорът го заслепява с плаща си, но този път не отскача

встрани, а остава прав срещу бика и забива шпагата между плещите му. Получил смъртния удар, бикът се стъписва, потреперва, подвива колене, пада пред матадора и умира. Ако въпреки безупречния удар бикът не умре изведнъж, помощникът на матадора се притичва и доубива подкосеното животно, като го удря с къс нож в тила между рогата. Помощникът отрязва едното ухо на бика и го поднася на победителя-матадор. На свой ред той го поднася на някого от публиката — обикновено дама, избраница на сърцето му или просто уважавана личност.

Но не винаги борбата завършва с победа за матадора. Понякога се случва и обратното. Ако бикът не бъде убит от матадора, ако последният не е успял да се справи със задачата си, както трябва, то винаги при подобни случаи произлиза нещо необикновено, нещо невиджано до този момент, а за такива зрелища публиката най-много жадува.

Циркът „Алергия“, в който бях ангажиран, гостуваше в Барселона. Обичах през свободното време да посещавам малките тореадорски кръчми. Освен от тореадори тези кръчми се посещаваха масово и от запалянковци, които търсеха близост със своите любимци от арената.

Един следобед седях сам край малката масичка, поставена навън под лозницата пред тореадорска кръчмица. Беше още рано. Нямаше посетители, чиито разговори на тореадорска тема така много ме забавляваха. Чудех се какво бих могъл да си поръчам преди участието ми във вечерното представление на цирка, когато собственикът ми донесе чаша вино и парче печено филе, току-що взето от скарата. Погледнах го въпросително. Вместо да ми обясни защо ми носи, без да съм поръчал, кръчмарят ми подаде бележка, на която с груб и разкривен почерк беше написано: „На смелия артист-гимнастик — поздрав! Бомбела“.

Попитах що за човек е този Бомбела. Кръчмарят ми обясни, че той е доста известен тореадор. Видял ме, когато съм седнал край масата, и поръчал да ми се донесе чаша вино и току-що приготвената за него закуска. Не чаках повече обяснения. Станах, влязох вътре и се отправих към седналия единствен посетител. Той ме посрещна прав.

Запознахме се. Извиних му се, че не ще мога да изпия предложената ми чаша вино, понеже не е препоръчително преди представление артистът да употребява алкохол. Той се съгласи с усмивка и притегли към себе си чашата с вино, внесена обратно от кръчмаря, а пред мен остави печеното филе, към което пъргавият стопанин добави чаша сода. Непринуденият разговор започна.

Бомбела ми каза, че два пъти ме е гледал в „Трапеца на смъртта“ и изрази учудването си както от отличната техника, така и от смелостта ми. Аз изказах съжаление, че макар да съм чувал много често неговото име, сега имам щастието да го видя за пръв път въпреки големия ми интерес към борбите с бикове. На свой ред Бомбела съжаляваше, че неговите гастроли в Барселона са приключени и че сега очаква ангажимент в Мадрид. Имаше известна вероятност да се срещнем отново в Мадрид и там да го видя на арената. Гостуването на цирка в Мадрид беше предстояще. До нашето заминаване от Барселона ние се срещаме почти всеки ден както пред деня, така и вечер на представление, а и след това излизахме заедно на вечеря. С една дума, станаме добри приятели.

Когато циркът се озова в Мадрид, с голямо удоволствие прочетох рекламни афиши за борбите с бикове, в които едно от централните места заемаше името на приятеля ми Бомбела. Още при първото негово участие се снабдих с входен билет. Когато влязох в монументалния бикоборски стадион, узнах, че днешната корида ще се председателствува лично от испанския крал.

Денят беше ясен и слънчев, но духаше силен вятър, който от време на време вдигаше облаци от прах. Понякога прахът заслепяваше бикоборците и ги поставяше в крайно затруднено положение на арената срещу биковете, за които като че ли този прах не съществуваше. Дойде ред да излезе на арената и приятелят ми Бомбела. Предпоследна кадрила за днес. След игрите на пикадорите и бандерилиерите настъпи моментът, когато матадорът се изправи гордо и самоуверено срещу разярения бик. Бомбела направи знак на бандерилиерите да се оттеглят. Като видя насреща си останалия сам матадор, бикът се впусна напред, но на две крачки от него се спря. Животното огледа обшитите със златна сърма дрехи. От устата му течеше розова пяна. Ноздрите му, широко разтворени, изхвърляха влажни пръски при всяко издишане. Три чифта бандерили висяха от

врата му и той напразно се мъчеше да се освободи от тях, тръскайки яростно глава. Двамата противници се наблюдаваха известно време. Бикът започна да рови пясъка с предните си крака и внезапно се втурна срещу противника си. С елегантен жест матадорът се дръпна леко в страни. Бикът прелетя толкова близо край него, че Бомбела успя да го погали по гърба. Буря от аплодисменти заля арената. Аз тържествувах. Матадорът размаха червения плащ и отново примами бика към себе си. Раздразненото животно като че ли не искаше повече да се среща с този толкова много натруфен човек. Бикът се насочи към стоящите далеч в края на арената бандерилиери. По пътя си той се натъкна на един убит и още неприбран кон. Нахвърли се да го мушка с рогата си. Това даде време на тореадора да се притече, да заеме позиция между бандерилиерите и бика, като отново размаха червения плащ и успя да го примами към себе си. Когато бикът връхлетя върху него, с голяма ловкост Бомбела обърса с бяла кърпа кръвта, която течеше по врата му от забитите бандерили. Напоената с кръв кърпа матадорът хвърли на публиката. Стана сборичкване кой да я вземе. Щастливецът ще я пази като скъп и незаменим спомен. Той ще я постави в рамка, ще надпише кога, къде и от кой тореадор е извършено това смело дело. А ако иска, може да я продаде срещу доста висока цена. Често се случва кърпата да бъде разкъсана на парчета, така че щастливците стават няколко. В случая аз не видях какво стана с кърпата. Цялото ми внимание беше съсредоточено към арената.

Борбата продължаваше. Вятърът ту спираше, ту внезапно се появяваше, повдигайки облаци от прах. В един момент, когато Бомбела беше готов да забие шпагата си в тила на бика, облак прах удари смелия мъж в очите. С несигурни стъпки той се устреми напред, олюлявайки се, внезапно се поднесе в страни, а в следния момент бикът връхлетя, промуши дясното му бедро, вдигна го на рогата си и го подхвърли нагоре. Бомбела падна върху гърба на бика. Животното се подплаши от неочаквано тежкия товар, ритна силно във въздуха с двата си задни крака и хвърли тореадора на земята. Бомбела падна по очи. Забелязали своевременно несполуката на тореадора, негови колеги долетяха и със своите червени плащове успяха да отвлечат вниманието на бика от мястото, където лежеше раненият. Кръв бликаше от бедрото му. Тълпата беснееше от възторг. Отнесоха

ранения матадор на носилка и публиката го забрави веднага, щом започна следващата — последна кадрила.

По-нататък борбите не ме интересуваха. Бързо се отправих към служебните помещения, за да видя какво е станало с ранения ми приятел. Не ме допуснаха при него. Обясненията ми, че съм му много близък, не помогнаха.

И как ще помогнат, когато там бяха се струпали около двеста все „близки“, а всъщност обикновени спортни почитатели на Бомбела, които той дори не познаваше.

На третия ден го посетих в болницата. Раната не беше дала усложнения, но имаше значителен кръвоизлив и сериозни контузии по различни места на тялото, поради които Бомбела трябваше да се откаже от следващите си няколко ангажимента, докато се почувствува напълно здрав и годен отново да излезе на арената. Споделих с него опасенията си, че този нещастен случай може да се отрази зле върху реномето и кариерата му. Той не се тревожеше от това.

— Понякога — ми каза Бомбела — подобни нещастия дават положителен резултат. Виждаш колко много вестниците се занимават с моя случай. Всички ми съчувствуват и обясняват нещастията с неблагоприятните обстоятелства — вятъра и праха, който в решителния момент ме ослепи. Всичко това ще засили популярността ми и няма да се учудвам, ако занапред бъда повече търсен от антрепреньорите и по-добре заплащан. В случая реномето и кариерата ми са вън от всяка опасност.

Когато циркът напусна Мадрид, Бомбела все още не беше оздравял и нашето приятелство свърши така внезапно, както беше започнало. Повече не се видяхме с него и не можах да узная каква е била по-нататъшната му съдба.

В Испания се практикуват няколко вида бикоборство. Извън описания по-горе при всички други видове не се пролива толкова много кръв, или по-точно — проливането на кръв не се предвижда в програмата. Не се дават и толкова много коне в жертва на разярените бикове. На арената се пускат елитни коне от избрани раси, отлично обзедени и дресирани. Задачата на пикадора е да дразни бика, но ловко да отбягва неговите удари. Тежко и горко на онзи пикадор, който

позволи конят му да бъде ударен от бика. Матадорът от своя страна има за задача да хване бика за рогата, с ловко движение да се обърне гърбом към него, подхващайки рогата му между лактите си, и здраво да ги държи. Тази маневра става в момента, когато бикът се готви да нанесе удар с рогата си. Матадорите трябва да обладават физическа сила и завидна ловкост. Животното вдига във въздуха човека, който здраво се е вкопчил в рогата му.

Преди да е настъпило някакво усложнение, околните бикоборци се хвърлят, събарят раздразнения бик обвързват го здраво с въжета и го извличат навън. Такъв бик повече не се пуска на арената, защото той е добил опитност, става по-хитър, недоверчив и опасен. Що се отнася до тореадора, над всички други качества, които притежава, той трябва да бъде и много хладнокръвен.

Трети вид аматьорско бикоборство предвижда да се отнеме една кокарда, поставена между рогата на бика. Млади любители и бъдещи бикоборци влизат в арената и с ловки и пъргави движения пред разярения бик, отбягвайки ударите му, успяват да откъснат завързаната между рогата му кокарда. Такова бикоборство се практикува и във Франция.

Четвърти вид аматьорско бикоборство предвижда дразнене и отбягване ударите на много млад бик, чиито рога още не са се развили напълно. В подобен род борби си опитах щастието и аз.

Циркът „Фехо“, в който бях ангажиран, опъна шапитото си в града Вадахос, провинция Естрамадура. Един неделен ден съобщиха, че ще бъде пуснат в арената млад бик и всеки желаещ може да излезе да го дразни. Цирковият артист Ибанес — мой колега и приятел — владееше отлично този вид аматьорско бикоборство. Отидохме заедно с него. В арената пуснаха едно младо шарено биче. Ибанес влезе сам и почна да си играе с бичето, което налиташе върху него, а той ловко отбягваше ударите му. Публиката реагираше много живо, смееше се и ръкопляскаше. Тази игра ми се видя забавна и лесна. Реших да опитам и аз, още повече че в арената се намираше опитният ми приятел. Последваха ме още неколцина. Окуражени от нас, нова внушителна група навлязоха в арената. Натрупаха се много хора. Стана трудно за маневриране, а и безсмислено. Намеси се един полицаи и покани всички да напуснат арената, но никой не го послуша. Тогава и той влезе с намерение да ни изгони насила. Улисан в гонитбата, полицаят

не забеляза кога бичето се озова зад гърба му. Публиката се развивка: „Торо... Торо...“ Полицаят се обърна, но беше вече късно. Подразнено от ярките цветове на униформата му, бичето го удари силно с челото си и той се преметна на земята. Животното прегази нещастния полицай и се втурна да гони тълпата. То настигна последователно още неколцина и ги натъркаля по земята. Разярен от комичното положение, в което беше изпаднал, полицаят извади сабята си и подгони тълпата любители. Но бичето отново се насочи към него. Този път полицаят го забеляза навреме и хукна да бяга, но ако не беше се намесил приятелят ми Ибанес, тази комична сцена можеше да добие трагичен завършък за вече куцащия полицай. Публиката, разбира се, беше в неописуем възторг.

В града Касерес се разигра друга интересна борба с едно младо биче и един стар бик. На последния представиха така наречената „статуя“. Този номер се изпълни по следния начин: Един смелчага, облечен в съвсем бели дрехи, се качи на дървен пиедестал, боядисан в бяло, за да наподобява камък. Пуснаха в арената стария бик и той веднага се насочи към „статуята“. Но като стигна до облечения в бяло човек, бикът спря, започна да го души и да рови земята. След това се отдалечи, но отново се втурна към „статуята“ и пак започна да души, без да напада. При третия опит за нападение „статуята“ побягна, а бикът си изкара гнева върху пиедестала. През всичкото време публиката примираше от смях, а при бягането на „статуята“ възторгът примесен със смях, беше неописуем.

Същият номер се повтори, но с друг бик и друг човек в ролята на статуята. Човекът, който зае мястото на статуята, се оказа толкова страхлив, че щом бикът се насочи към него, той се разтрепера, а когато бикът го наближи, хукна да бяга и с много комични движения се прехвърли зад оградата. Публиката се късаше от неудържим смях. Възможно е човекът да беше нарочно режисиран какво трябва да прави, за да създаде смях и по-голямо разнообразие.

Дойде ред на забавната игра с дразненето на млад бик. В арената влезе приятелят ми Ибанес, а заедно с него влязох и аз. Мислех, че от виденото досега и с моята смелост и ловкост бих могъл вече да се позабавлявам с този вид аматьорско бикоборство и да се покажа на публиката (основна слабост на всеки артист). Ибанес пое инициативата и скоро бичето го подгони. В последния момент, преди

да бъде ударен, Ибанес ловко отскочи встрани. Младото животно подгони и мен. Успях да отскоча. Продължихме да дразним бичето. Когато то повторно се насочи към мен, за да доставя удоволствие на публиката, хукнах да бягам към бариерата с намерение да се прехвърля през нея. Но не си бях направил добре сметката. Бичето ме настигна тъкмо когато се гласех да се прехвърля през бариерата. Получих силен удар отзад, блъснах се в дъските на бариерата и помислих, че е настъпил краят на живота ми. Увиснах немощен, заловен за горния край на бариерата. Бичето се отдръпна с намерение да ми нанесе втори удар, с който щеше сигурно здраво да ме осакати. Тъкмо в този критичен момент ми се притече на помощ Ибанес. Той застана между мене и бичето, отвлече му вниманието, а мен ме отнесоха премазан в амбулаторията. Публиката се смя от сърце. Смяха ми се по-късно и в цирка, където не можах да работя цяла седмица и за това време бях лишен от заплата. Колегите започнаха на подигравка да ми викат „тореадорът“, макар че никога вече не помислих да вляза в арената, дори и когато е празна.

Отново се върнах в Италия, но за Сицилия не искам и да помисля вече. Ангажиран съм в цирка „Фредияни“, който гостуваше в театъра „Адреяно“ в Рим. За голямо мое огорчение дебютът ми не можа да даде очаквания положителен резултат въпреки голямата реклама и личния ми успех пред зрителите по време на спектаклите. Никой не можа да си обясни на какво се дължи този неуспех, а за мене той беше първият, откак съм изобретил „трапеца на смъртта“. За да се спаси положението, една местна артистична агенция предложи в програмата да бъдат включени и борби между петли. Понеже в Италия още не бяха устройвани такива борби, очакваше се, че това оригинално зрелище ще допринесе за увеличаване на посещението. И аз заживях с надеждата, че ще изнасям моя толкова интересен и пълен със смелост и себеотрицание номер пред многобройна публика, но уви благодарение помощта на някакви си петли.

Един ден пристигнаха група испанци и гасконци със своите кафези, в които бяха затворени едри, горди и напети шарени петли. Те не позволяваха никому да се доближи до кафезите им и кълвяха жестоко всеки по-смел любопитен. Започна се една силна реклама и

моят „трапец на смъртта“ потъна в сянката на предстоящите борби между петли.

В деня на първите борби залата беше претъпкана. Любопитните плащаха двойна и тройна цена за билети, горящи от нетърпение час по-скоро да видят това невиждано зрелище. Сякаш предчувстваха, че то няма да се повтори. Номерата от редовната циркова програма минаха без никакъв интерес от страна на публиката. Не направи изключение и моят „трапец на смъртта“. Най-после дойде ред на многоочакваните борби.

В средата на мястото, определено за арена, вмъкнаха огромна квадратна маса, оградена с висока телена мрежа. В двата срещуположни края на масата бяха поставени кафезите на противниците-петли. Във всеки кафез се перчеше по един грамаден и нетърпелив борец, готов да се хвърли срещу своя противник при първа възможност и да се бие до смърт.

Италианската публика не е свикнала да наблюдава кървави и жестоки сцени. Италианците, въпреки че са готови да се избият за най-малката обида, са милостиви и не могат да търпят измъчването на животно или невинен човек. Тогава те стават много състрадателни и състраданието им лесно преминава в ярост към причинителя на мъчението.

Пуснаха петлите от кафезите. Те излязоха на малката арена. Отначало се преструваха, че не се забелязват и уж кълват нещо по земята, а всъщност се дебнеха и постепенно се приближаваха един към друг. В миг червеният петел врхлетя върху шарения си противник. Последният не беше изненадан. Двата петли подскочиха и се удариха със шиповете си. Стъпили на земята, те проточиха шии и отново скочиха един срещу друг. Тази сцена се повтори няколко пъти. Публиката започна да ръкопляска.

Дотук всичко беше интересно и приятно за гледане. Единият петел беше испанска порода и тежеше 5,5 килограма, а другият — френска и тежеше 6 килограма. Борбата продължи няколко минути със скачане във въздуха и удари със шиповете. После петлите започнаха при всяко сблъскване да се кълват и от гребените им потече кръв. Това не се хареса на публиката и тя се умълча. Спикерът съобщи, че досега борбата е равна и още няма признаци на някакво надмощие.

Френският петел зачести атаките си. В даден момент той хвана испанеца за гребена така здраво, че последният в отчаяното си усилие да се освободи повлече след себе си „французина“. Разярен „испанецът“, щом успя да се освободи, с един скок повали „французина“ на земята, закълва го толкова жестоко, че дори му извади едното око. На свой ред и „французинът“ връхлетя върху противника си, закълва го по врата и му разкъса кожата. „Испанецът“ побягна и търсеше спасение по ъглите на малката арена, но противникът му го догонваше и продължаваше да му кълве гребена и врата. Едва сега забелязах, че естествените шипове на краката и на двамата борци бяха обути в силно заострени металически шпори. Кръв шуртеше от гърдите, гребените и вратовете на двете птици. Публиката се развика: „Стига!... Стига!...“, но никой не я чуваше и борбата продължаваше с нарастващо ожесточение.

Скоро двубоят завърши. Испанският петел агонизираше на земята, а френският продължаваше да дърпа парчета кожа от врата му. Някой от публиката извика: „Барбари!“ (варвари). Този вик като че ли беше уговорен сигнал. Всички се развикаха: „Барбари!... Барбари!...“ Зрителите от предните места се спуснаха към ръководителите на борбата и започнаха да ги линчуват с юмруци и ритници. Други се нахвърлиха върху цикровия персонал и започнаха да бият где кого сварят. Намирах се при артистичния вход. Като наблюдавах тази любопитна сцена, не си давах сметка какво може да последва. Но когато посетителите се нахвърлиха върху стоящите близо до мен униформисти, намерих за благоразумно да се прибера в гардеробните. Боят в цирка взе такава форма и размери, че вече не можеше да се разбере кои са варварите и кои не.

Един артист с разкъравен нос се натъкна на разгневената публика. Грабнаха го и го биха, докато падна на земята. Един гражданин извика: „Дръжте го!“ — и посочи мене. Подгониха ме. Веднага побягнах към сцената, където беше тъмно, и по една тясна стълба се изкачих на шнурбодена, където се укрех. Бях изпитвал неведнъж върху себе си последиците от личната саморазправа и затова старателно се предвардвах. Като се почувствувах въвн от опасност, пропълзях напред и надзърнах към залата, откъдето долиташе невъобразим шум. Разярената публика беше започнала да руши съоръженията на театралния салон.

Пристигна полиция, а по-късно и войска. Разгониха публиката и опразниха театъра. Към 4 часа сутринта слязох от скривалището си и незабелязано от никого се отправих за квартирата си. Нямах желание да ме викат за свидетел или да ме обвинят в побойничество и да ме разкарват по следователи, когато беше очевидно, че циркът не ще може да продължи работата си и аз ще трябва преждевременно да замина за мястото на следващия ми ангажимент. При подобни случаи властите са особено строги към чужденците.

Към обед наобиколих театъра. Разбрах, че тълпата убила двамата испанци — организатори на борбите с петли. Секретарят на цирка беше в болницата. Жокеят Фонтана и други двама артисти лежаха пребити в една частна клиника. Дватама синове на директора бяха у дома си, тежко ранени. Много униформисти, прислужници и граждани от публиката бяха също ранени.

ГИМНАСТИКА ПОД ЛЕТЯЩ САМОЛЕТ

През 1915 година бях с цирка в град Хале. Прочетох във вестника обявление, че се продават okazjiон много евтино: един автомобил, един катастрофирал самолет и хангар за тях. Явих се на посочения в обявлението адрес. Посрещна ме приветлива жена на средна възраст, със скръбно лице и траурна кордела на главата. Като разбра по какъв повод съм дошъл, покани ме вътре и накратко ми разказа трагедията си. Тя бе вдовица на бивш фабрикант. Останала сама с единствения си син. Любящата майка не отказвала нищо на сина си — поне той да не се чувства нещастен. По негово желание му купила автомобил, а по-късно и самолет въпреки опасенията ѝ от катастрофа. Последната не закъсняла. Синът ѝ загинал при катастрофа със самолета. Машината претърпяла незначителни повреди. За да се отърве от тези неща, които ѝ напомнят за нещастieto с нейния син, тя ми предложи самолета, автомобила и хангара само срещу 13 000 марки. Цената наистина беше много ниска. Само автомобилът струваше повече от 13 000 марки. Разполагах със средства и реших да ги купя, а после ще видя какво ще правя с тях. На следния ден уредих сметките си с жената и станах собственик на самолет, автомобил и хангар.

Използувах един свободен от работа ден и заминах за Берлин. На тамошното летище се запознах с пилота Пегу. Заведох го в Хале. Той прегледа самолета. Каза ми, че след незначителни поправки ще стане годен за летене. Освен това е от добра марка и минава за най-сигурна летателна машина. Младежът е катастрофирал поради неумение, а не поради неизправност на машината. Запитах Пегу, би ли могло по време на летене да правя гимнастика върху оста на колесницата му.

Ако не Ви е страх, можете — отвърна пилотът. — Това няма да се отрази върху сигурността на летенето. Машината е мощна, а самолетът е двуместен. Предварително ще се уговорим как ще трябва да заставате при излитане и кацане, за да не се ударите в земята, а във въздуха се премятайте, колкото си искате.

Реших да направя нова сензация, като правя гимнастика върху колесната ос на летящия самолет. Поправката на последния стана бързо и репетициите започнаха. При излитането стъпвах в клекнало положение върху оста на колесницата, а след като вземаше височина, правех обикновени упражнения като на лост, но без превъртане на прави ръце. Тези упражнения бяха нищо в сравнение с въртенията с „Трапеца на смъртта“. Но ако по някакъв начин се изпуснех, край щеше да бъде същият, както и при трапеца смърт. Затова се привързвах през кръста със секрет тънко и здраво стоманено въже, другият край на което се връзваше за колесната ос на самолета. При кацане заемах същото положение както при излитането.

При едно пробно летене моторът спря. Веднага заех положение за кацане и зачаках. Чрез планиране апаратът се насочи към близка ливада и започна да се спуска. Преди да стигнем ливадата, успешно преминахме над изпречилите се пред нас телеграфни жици. Ако бяхме се ударили в жиците, аз щях да бъда срязан на няколко места, а какво щеше да стане с Пегу и апарата, дявол знае. В последния момент се оказа, че ливадата всъщност е плитък гьол, покрит с млад камъш. Самолетът се плъосна в гьола под правилен ъгъл за кацане и въпреки всичко ние се отървахме само с наплескаиата кал върху нас и машината. Притекоха се полски, работници и ни помогнаха да се измъкнем. Един от тях ни каза:

— Ако не паднете пак, то този, който виси отдолу, непременно някой ден ще се откачи и с него е свършено. Всеки ден наблюдаваме щуротиите ви и се чудим на ума ви.

В отговор аз го запитах как изглежда отдолу това, което правим във въздуха.

— То е страшно и неவிждано нещо — отвърна работникът, — но не забравяйте, че смъртта ви дебне.

Тези думи на работника още повече ни ентусиазираха. Измихме самолета. Пегу почисти основно мотора и репетициите продължиха. Нашата програма се състоеше от две части. В първата част Пегу излиташе сам и правеше въздушни акробации, а при второто излитане аз правех гимнастики върху оста.

Първият ангажимент направихме във Виена. При много хубав ден летището беше наводнено от народ. Изпълнихме нашата програма отлично. Публиката ни акламира. Заобиколиха ни хиляди хора.

Настана бъркотия. За малко да изпочупят самолета. Него ден раздадохме повече автографи, отколкото през целия си останал живот. Журналистите искаха интервюта. Първият им въпрос беше:

— Как се чувствувате по време на летенето?

— Когато вие долу треперехте, аз и моят пилот се чувствувахме много щастливи. За в бъдеще ще приготвим още по-сензационни номера. Тази беше първата ни програма пред публика.

Пропуснах само да кажа, че е и последна. Бях силно разколебан и се съмнявах в очакваните бъдещи успехи. Уговорено беше с импресариото да ми заплати 3000 марки и той устоя на думата си, но аз бях направил 4000 марки разноски за транспортиране на самолета, за бензин и за възнаграждение на Пегу. Последвалите събития туриха край на моите колебания. Започналата преди една година Първа световна война взе широки размери. България също бе въвличена в тази авантюра. Върнах се в Хале, прибрах самолета и автомобила в хангара, поверих ключовете на мой доверен германец и през Унгария заминах за Италия с моя „трапец на смъртта“. Скоро обаче бях принуден да прекратя ангажимента си и да замина за България, за да се наредя под знамената.

След войната, когато ми се откри възможност, заминах за Хале и потърсих човека, комуто бях поверил ключовете от хангара. За жалост той беше загинал на фронта, но и не се оказа нужда от него. Хангарът заедно със самолета и автомобила бяха заличени от лицето на земята. От Пегу също нямаше никаква следа. Вероятно и той беше загинал във войната.

Гимнастиката под летящ самолет е осъществима, когато самолетът има голяма разпереност на крилете и това му дава възможност да лети при възможната най-малка скорост. При наличността на предпазен секрет няма никаква опасност, но като зрелище не е нещо особено. Гледката е далечна и краткотрайна. Наблюдатели могат да бъдат и всички, които проявяват любопитство, макар и да не са си платили. Поради, това такава една атракция не представлява интерес за експлоатация.

ЛЮБОПИТНИ АТРАКЦИИ В БЪЛГАРСКИЯ ЦИРК

След приключването на Първата световна война нашата страна беше окупирана от съглашенските войски. Не позволяваха никому да напуска страната. Реших да опитам щастието си в България. Сдружихме се с първия български цирков артист и основател на българския цирк Петър Панайотов и брат ми Александър. Под шапитото на Петър Панайотов започнахме представления на площада „Трапезица“, който и днес съществува. Моят брат също се беше издигнал в цирковото дело, за да бъде достоен наш съдружник. На 13-годишна възраст той беше напуснал училището и постъпи да учи занаят, но по-късно отново се върна в училището и продължи да следва до пети клас (по новому девети клас). Като напусна отново училище, баща ми го прати в Чехия да учи кацарство, едновременно и гимнастика. По него време кацарството се смяташе за почтен и доходен занаят. От Чехия брат ми се завърна с две свидетелства — едното занаятчийско, другото гимнастическо. По същото това време аз заминах за Франция, където започнах артистичната си кариера.

Александър сериозно се отдал на борческия спорт и през лятото на 1898 година победил в София сръбския атлет и борец Пауца. През учебната 1900–1901 година той е учител по гимнастика в Русенската гимназия. Известният наш публицист и политик Димо Казасов сам твърди, че в тази гимназия Александър Добрич му е бил учител по гимнастика. През следващите две години той е преподавател по гимнастика в Софийската гимназия.

През втората половина на 1903 година сръбският атлет Милован Зебич, който се е подвизавал дълги години из Америка, открил в лицето на Сандо бъдещия отличен борец. Под влиянието на Зебич брат ми напуснал учителството и в продължение на три години двамата обикаляг из Европа като борци и печелят добри пари.

След 1905 година Александър се прибира в България и продължава да се занимава с борческата професия. На панаира в

Добрич той победил гръцкия шампион по борба Пергюл Панаи и получава като награда огромната за времето си сума от 15 000 лева, събрана между частниците на панаира и някои по-богати посетители. С тези пари по това време можеха да се купят две къщи. През следващата година Александър се бори в Будапеща и побеждава всички свои противници. Персийският шах, който проследил с голям интерес всички борби, го наградил с ордена „Слънце“, украсен с 48 брилянта. През 1908 година спечелил победи в Хамбург, а през 1910 година участвувал в устройваните ежегодно традиционни борби в двореца Илдъз къошк под покровителството на турския султан. В едно дълго писмо, което се е разнасяло месец и половина по света, докато попадне в моите ръце. Сандо ми беше описал борбата си пред турския султан. Той мъчно пишеше и съм уверен, че е изпитал по-голямо затруднение да напише това си писмо, отколкото да победи противника си пред очите на султана. Ще предам част от съдържанието му:

„... Получих покана от Цариград да участвувам в традиционните борби, уреджани ежегодно в двореца Илдъз къошк под покровителството на султана. Заминах за Цариград. Като се установих в турската столица, още същия ден привечер в хотела ме посети турският шампион по борба и любимец на султана — Кара Ахмед. Без много заобикалки черният аиадолски колос ми отправи следното предупреждение:

— Ако успееш да ме победиш, да не ми е името Кара Ахмед, ако те оставя жив да напуснеш Цариград!

Възмутих се от тази му постъпка и разгневен, му отвърнах:

— Само защото ме заплашваш, ще направя всичко възможно да те залепя на земята и да те смачкам като дървеница!

— Тогава знай, че ще бъдеш убит! — изръмжа Кара Ахмед и тръшна вратата след себе си.

Все пак аз си взех бележка от думите на турчина. Посетих шамберлана на Илдъз къошк и му разказах за заплахата на Кара Ахмед. Той ме успокои и обеща да ми

осигури добра охрана, докато напусна страната, ако излезе победител в борбата.

След като повалих наред определените ми противници и си осигурих участието във финалната борба, на 4 март се видях изправен срещу турския шампион по борба Кара Ахмед. Арената беше заобиколена от богато украсени ложички. В най-разкошната беше седнал султанът, заобиколен от свитата си, официални лица и гости. Зад тях художествено изработени дървени решетки закриваха от любопитните погледи жените, съставляващи част от султанския харемлък.

Застанахме с Кара Ахмед един срещу друг. Той беше висок около два метра и тежеше към 125 килограма, а аз, както знаеш, съм среден ръст — около 1,80 метра, и тежах само 98 килограма. Разликата между мен и турчина беше голяма, но аз разчитах изключително на силата, пъргавината и издръжливостта си.

Султанът направи знак и един удар от гонг обяви началото на борбата. Започнахме да се проучваме. Кара Ахмед ме гледаше право в очите, като че ли искаше да ми напомни заплахата си. Забелязах, че движенията му са доста тромави, като на човек, влязъл в години. Започнах бързо да го обхождам и да го заплашвам от различни страни. Не бяха изминали няколко минути от започването на тази маневра и Кара Ахмед взе да проявява признаци на досада и като че ли не очакваше да предприема нещо по-сериозно от това. Неочаквано и за самия мен откри ми се добра възможност за нападение. Сграбчих го през кръста, стегнах го, колкото можах по-силно, напрегнах всички сили и го повалих по гръб, като му притиснах плешките към земята. Сам не бих повярвал в тази бърза победа, ако не беше се разнесъл сигналът за края на борбата. Тази беше единствената ни схватка в осмата минута от започване на борбата. Няколко секунди не чувах нищо друго освен тежкото дишане на поваления колос. След това се разнесоха ръкопляскания и възклицания: «Машалла! Машалла!». Скрочих пъргаво и се поклоних към султанската

ложе. Кара Ахмед също скочи на крака, но вместо да се поклони към султана, както беше установено от протокола, хвърли се към първата редица, където бяха насядали само офицери, измъкна сабята на едного от тях и се спусна срещу мен. Но аз не закъснях да сграбча един стол от обратната страна. Започна своеобразен дуел пред очите на султана и смаяните му гости. След няколко несполучливи удара върху стола сабята се счупи. Тогава завъртях стола и ударих анадолеца през ръката. Той изтърва останалата половина от сабята. В следния миг отново го притиснах на земята, но този път не по правилата на борбите. Намеси се охраната и Кара Ахмед бе отведен. Не вярвам зрителите да са останали много доволни от кратката борба. Не знам също кое им хареса повече самата борба или последвалия дуел. Но очевидно беше, че султанът е много разгневен. Той пошепна нещо на стоящия до него дворецов човек. Последният се доближи до мен и ми връчи обещаната награда за победителя — златен пояс, изтъкан от коприна и украсен с три килограма злато. Като ми каза няколко похвални думи, той ми съобщи, че по заповед на султана Кара Ахмед е арестуван и ще му бъде наложено строго наказание за неприличното държание. Така че анадолецът не можа да осъществи отправената ми заплаха...

От това писмо на брат ми става съвсем ясно, че той вече се ползуваше от голяма популярност и неговото участие в съдружието можеше само да укрепи авторитета на новия цирк. За Петър Панайотов да не говорим. Той бе създателят на българския цирк и по това време нямаше българин, който да не знае неговото име. Може да се каже, че по това време аз бях най-непопулярният в България измежду трима ни.

В София работите на нашето тройно съдружие тръгнаха добре. След като сборовете започнаха да намаляват, заминахме за Пловдив, където също заработихме много добре. Предложих тримата да построим зимен цирк в София. Петър Панайотов отказа и остана в Пловдив. Ние с брат ми се прибрахме в София, наехме празното място на улица „Пирот“ (днешната „Жданов“) № 3 и построихме зимен цирк.

Нарекохме го „Колозеум“^[1]. Отначало посещенията бяха по-добри, отколкото сме очаквали. Но циркът не е театър или кино и не може да разнообразява така лесно програмата си. Когато интересът сред публиката към нас започна да намалява, организирахме борби с участието на борци от цяла Европа. Но след известно време борбите бяха на приключване и посещението на цирка отново задочна да намалява. Тогава измислихме един нов трик, с който отново засилихме интереса към борбите. Той беше изпълнен по следния начин:

Една вечер, когато представяхме на публиката трите двойки борци, до мен се доближи един цирков служител и ми съобщи нещо поверително. След като го изслушах, кимнах утвърдително с глава и служителят се оттегли, Тогава се обърнах към публиката със следните думи:

Почитаеми посетители, в цирка е дошъл един непознат господин, който предлага да се бори наред с всички български и чужди борци. Той заявява, че ще победи всичките. Непознатият не иска никакъв хонорар или награда, но моли да бъде запазено неговото инкогнито, понеже бил чужденец, на дипломатическа служба в София и ако участието му в борбите стане достояние на неговото правителство, ще има неприятности, а не е изключено и да бъде отзован. Затова той предлага да се явява ма арената с черна маска на лицето, която в никой случай не желае да сваля. Нашето ръководство ще разговаря с чужденеца и ще уговори подробностите около неговите "предстоящи борбени срещи. Ако постигнем споразумение, срещите на „Черната маска“ (както започнах да назовавам непознатия борец) ще бъдат афиширани.

На няколко пъти публиката прекъсваше моето съобщение с бурни ръкопляскания и викове „браво“. В случая публиката беше импулсирана от нашите клакьори, поставени на различни места между зрителите.

Борбите в цирка се провеждаха в края на всеки спектакъл, а срещите на „Черната маска“ определяхме да бъдат винаги последни. Циркът започна отново да се пълни, още преди да сме оповестили участието на „Черната маска“, а след като го оповестихме, напливът беше изключителен. Много посетители идваха в цирка с редовни билети, но към края на спектакъла, когато наближаваше да започнат борбите. Този факт беше най-вярно указание за положителния ефект от

новоизмисления трик. Той беше и указание, че е крайно време вече да сменим по-голямата част от програмата, ако искаме да имаме добро посещение, след като завършат борбите с „Черната маска“.

Всяка вечер, като наближи часът на борбите, „Черната маска“ пристигаше в цирка с файтон, чийто гюрук беше вдигнат. (Тогава автомобилът не беше влязъл още в широка употреба.) Неизвестният борец слизаше от файтона с черна маска на лицето, облечен елегантно, с костюм от черен ластикотли, черно палто, цилиндър и бели ръкавици, с фрак и бастун в ръка. Приблизително така се обличаха дипломатите, когато отиваха на официално посещение, на приеми или тържества. Това облекло беше малко пресилено за нашия случай, но оказваше известно въздействие върху мълвата относно личността на „Черната маска“. Непознатият влизаше в цирка между шпалир от циркови служители, които пазеха да не би някой любопитен и нахален гражданин да направи ненадейно опит да свали маската му.

Когато говорителят известяваше, че „Черната маска“ е вече в цирка, публиката започваше да се вълнува, обзета от видимо нетърпение. След като първите две двойки свършеха срещите си, на манежа излизаше борецът, определен да се срещне с „Черната маска“. Той заставаше на тепиха с лице към артистичния изход, от който трябваше да се появи загадъчният борец. Срещу непознатия винаги противопоставяхме добри борци с убедителна атлетическа външност. След сборния сигнал на арбитъра „Черната маска“ се втурваше стремително в манежа. Високо стройно тяло, внушителна мускулатура и маниери, които издаваха аристократичния произход на непознатия. След като приемеше акламациите на възхитените зрители, сигналът на арбитъра оповестяваше началото на борбата. Двамата борци се ръкуват, отблъсват се с известно недоверие и в следния момент противникът на „Черната маска“ връхлита с необикновена ярост, илюстрираща накипялото желание за победа. Всяка нова вечер зрителите си казваха: „Този ще го победи“. Но това предположение скоро биваше опровергавано. Преди да изтекат три-четири минути от започване на борбата, „Черната маска“ с няколко красиви хватки поваляше противника си и сред гръм от ръкопляскалия и викове на възхищение (от страна на клакъорите) притискаше плешките му към земята. Щом се даде сигнал за победа и край на борбата, непознатият бързо напускаше манежа.

Дълго време този трик пълнеше цирка, докато всички възможни срещи бяха изпълнени с реваншите, но до контрареванш никога не се достигна. При всяка втора среща „Черната маска“ пак побеждаваше поваления вече един път противник. С Никола Петров, срещата с когото се очакваше при изключителен интерес, „Черната маска“ не пожела да се бори под благовидния предлог, че чисто етични съображения не му позволяват това.

Години изминаха оттогава. Любителите на борческия спорт се измъчваха в догадки, като назоваваха някои по-изтъкнати наши борци за представили се като „Черната маска“. Журналистите от своя страна при всяка среща с чужди дипломати внимателно оглеждаха външността им, мъчейки се да открият под облеклото атлетическото телосложение на „Черната маска“. Само малцина знаеха, че „Черната маска“ не е никой друг, а естонският борец Хоер. Много пъти публиката го е наблюдавала да се бори на арената, но когато той започна да се явява като „Черната маска“, никой не можа да го познае. Тогава той обуваше друг цвят спортни гащета, обувките му бяха скъпи, а сам той не се кичеше с многобройните си отличия, спечелени по борческите арени на Европа. Като прибавим и черната маска на лицето му, можем да кажем, че масовата хипноза е до голяма степен осъществена. Ако в случая няма никаква хипноза, то масовата измама на публиката е безспорна. Не е безинтересно в случая да се спомене, че на времето по цирковете нашироко се практикуваха предварително режисираните борби, т.е. борби с предварително известен (но само на организаторите) резултат. В такива случаи може да се постига голямо напрежение сред публиката, а самите борби се провеждат с интересни хватки, стават много красиви и въпреки измамата оказват положително въздействие, особено върху младежта.

Наближи краят на зимния сезон. Пред прага на лятото борците си разотидоха. В София остана само алжирецът Хаджи Мурзук. Той лежеше прикован на легло от незначителна болест. По цели часове седеше край печката и дъвчеше въглища, докато един ден завърши земния си път. Понеже беше мохамеданин и при това „хаджия“, отнесохме се към Софийското мюфтийство с молба да се погрижи за погребението му с мохамедански обреди. От мюфтийството ни отговориха, че липсва документ, от който да се вижда, че покойният е мохамеданин, и отказаха да се интересуват повече от него. Тогава Софийският

медицински факултет прибра трупа за дисекционни упражнения, а когато от големия борец остана само едрият му скелет, факултетът го подари на Първа мъжка гимназия, да служи за учебно помагало по анатомия. Вярвам, че и днес скелетът се намира в гимназията, където в миналото съм ходил (вместо на гробищата) заедно с други колеги циркови артисти и борци, за да почетем паметта на покойния борец Хаджи Мурзук.

По едно време в програмата на цирка беше включена една красива танцьорка, чийто номер беше толкова по-интересен, защото го изпълняваше с един голям питон, обвит около тялото ѝ. Някои посетители идваха по няколко пъти да се наслаждават на красивата танцьорка, като завиждаха на питона заради сладната му роля. Този номер беше аранжиран по следния начин: Сред арената се поставяше изкуствено дърво. В клоните на дървото се намираше скрита голяма кошница, в която лежеше свит питонът. Под звуците на екзотична музика, танцьорката се явяваше на манежа, облечена в костюм, по кройка твърде близък до Евиния. Когато наближеше дървото, питонът, дълъг около 5 метра, излизаше от кошницата, спускаше се по ствола и ползваше по тялото на танцьорката, като се опъваше хоризонтално върху раменете и ръцете ѝ. Със змията на рамене танцьорката продължаваше да изпълнява своя екзотичен танц. Номерът, а и красивото тяло на танцьорката, много се харесваха на публиката.

Една вечер по време на представление се случи нещо непредвидено. Когато танцьорката излезе на манежа, още преди да е доближила дървото, питонът започна да се спуска по стъблото малко по-пъргаво от обикновено, но не пожела да премине върху топлите рамене на танцьорката. За да не се получи кикс, танцьорката се опита сама да го вземе, но питонът се възпротиви и внезапно я ухапа за ръката. Изненадана и силно изплашена, танцьорката изпищя и веднага припадна. Публиката наскача на крака. Някои се запътиха към изхода, готови да побягнат и да създадат паника. Като видях какво става, веднага се спуснах в манежа и с две ръце здраво стиснах питона за шията. Той бързо се разви от дървото и светкавично се уви около тялото ми. Усетих, че много силно ме стяга, но не го пуснах, а започнах още по-силно да стискам шията му. След малко се убедих, че питонът ще излезе по-силен и ще ме удуши, преди да съм го омаломощил, и извиках колегите си на помощ. Впуснаха се почти

всички мъже. С големи усилия ме освободиха и отнесоха питона в неговото хладилно леговище.

Защо стана тази нежелана сцена? Огромните змии, с които се правят демонстрации по циркове и менажерии, се държат в охлаждани с лед сандъци, за да се убият тяхната пъргавина и сила. Като се прибави към тази предпазна мярка и по-оскъдната храна, която им се дава, постига се една относителна безопасност от тези огромни влечуги, които при нормални условия без особени усилия могат да удушат човек. Установи се, че нашият питон е бил изнесен от неговото охлаждено леговище и поставен в кошницата сравнително рано. Кошницата е била оставена по-дълго време близо до една от отоплителните печки (беше зима), питонът се затоплил, кръвта му се раздвижила и той станал по-пъргав и агресивен. Иначе с голяма готовност минаваше от дървото върху топлите рамене на танцорката. Друго по-правдоподобно обяснение на инцидента не можахме да си дадем. От този ден питонът отказа да приема храна. Отказа и да излиза от кошницата, поставена на изкуственото дърво, та стана нужда номерът да се видоизмени. Танцорката излизаше на манежа направо с питона на раменете си.

Поради инцидента, разнесен от публиката, разказван и преразказван с всевъзможни прибавки и преувеличения, интересът към този номер се засили и се забеляза чувствително повишение на посещенията. Но питонът продължи своята гладна стачка. От ден на ден ставаше все по-кротък и две години по-късно умря. За да не загубим един интересен номер, който толкова дълго време привличаше публика, танцорката продължи да излиза на манежа с мъртвия питон върху раменете си. В движението на танца публиката не забелязваше, че питонът е мъртъв. Това продължи, докато признаците на разлагане започнаха да стават очебийни. Танцорката продължи да изпълнява номера си без питона, а последният беше даден на Естествено-историческия музей в София, където може би се намира и сега. Когато го очистиха, за да го препарират, стана ясно от какво е умрял. В борбата си с него по време на инцидента, като съм го стискал за гушата, аз съм повредил глътката му. И да е искал, питонът не е могъл да приема храна и е умрял от глад.

На 11 февруари 1923 година цирковият спектакъл беше посетен сравнително добре. Но в разгара на програмата се забеляза едно необичайно явление. Публиката започна да напуска цирка. Отначало поединично, а впоследствие по неколцина в групи. Програмата ни с нищо не се различаваше от тази през предшестващите вечери и това още повече ни озадачи. Като забелязахме какво става, няколко души от нас се отправихме към изхода на цирка и там всичко ни стана ясно. Между посетителите се носеше кратката вест: „Народният театър гори“. Върнах се обратно, дадох набързо някои нареждания във връзка с продължението на нашия спектакъл, облякох се и тичешком се отправих към театъра.

Честуваше се 65-годишнината на българския театър. По този случай в Софийския народен театър тази вечер за трети път се представяше „Апотеоз на българското изкуство“ с фрагменти от старите български пиеси „Михаил Мишкоед“ и „Многострадална Геновева“. Тези събития привлякоха вниманието на цялата наша културна общественост. Бяха пристигнали и граждани от провинцията, за да проследят интересните събития. Хора на изкуствата и граждани, които нямаха възможност да се снабдят с билети или да се доберат до входовете на Народния театър по какъвто и да е начин, въпреки, зимния студ се навъртаха около сградата на театъра, с надежда през антрактите да доловят нещо от това, което става вътре.

Като наближих градската градина по улица „Клементина“ (днешният бул. „Стамболийски“), забелязах в градината и на отвъдната страна по улица „Левски“ струпан много народ, възпиран от намиращата се около театъра стража и пристигналата в нейна помощ войска. С изстрели от пистолети те се мъчеха да респектират любопитните, които напиреха към Сградата на театъра. „Долетя“ и пожарната команда. От някои прозорци на театъра вече бяха започнали да излизат огромни огнени езици. Един офицер се провикна:

— Желаете да помагат и да спасяват да излязат напред! Няколко десетки мъже се отзоваха. Заедно с тях — и аз. Доброволците се струпаха около горящата сграда, но нямаше кой да ги ръководи и да използва желанието им да помогнат. Като цирков гимнастик улових се за една от водосточните тръби и много бързо се покатерих на покрива на театъра. Като стъпих горе, погледнах надолу и първото нещо, което видях, беше група граждани, излезли на откритата тераса на втори

ранг, откъм улица „Славянска“. Горещият въздух и димът ги подгонили от коридора към терасата и те, мислейки, че огънят е непосредствено до тях, викаха за помощ. Паниката им стана още, по-голяма, когато изпод купола на сградата започнаха да изхвърчат и падат върху главите им огнени искри.

Пожарникарите се опитаха да издигнат стълба, но тя едва достигна наполовина. Донесоха от някъде килими и ги опънаха под терасата. Изпоплашените хора започнаха да скачат върху килимите. Нито те, нито хората, които опъваха килимите, имаха някакъв опит. Скачаха неловко, падаха около опънатите килими накриво и си изпочупиха вратовете, краката, ръцете и гръбнаците. Почти, всички бяха откарани в болницата. Само една девойка не скочи. Подхвърлиха и няколко пъти въже и най-после тя успя да го улови. Завърза го за парапета и сред френетичните акламации на присъстващите успя да се спусне здрава и читава долу.

Няколко доброволци започнахме да изнасяме от гардеробите костюми и да ги хвърляме надолу. Помагах, колкото можех, и от време на време оглеждах какво става наоколо. Откъм улица „Вълкович“ (днешната „Иван Вазов“) пак върху терасата на втория ранг тичаше и викаше за помощ някакъв мъж. Подхвърлиха и на него въже. Той успя да го улови и по указание отдолу също го завърза за парапета. Но нещастникът се спусна по въжето така неумело, че почти падна на земята и започна да реве като звяр, мятайки се на всички страни, като че ли беше поставен върху разгорещен въглени. Беше си загубил ума. Веднага го отнесоха в болницата.

По него време служебният вход за театъра беше встрани, откъм улица „Вълкович“, а зад театъра беше построен по план склад за декори, костюми и реквизити. Той беше съединен с главната театрална сграда посредством висок и обширен коридор — дървена конструкция. Докато огънят достигне до склада, ние успяхме да спасим повече от половината театрален гардероб. Но огънят бързо се пренесе по дървения коридор, който също беше задръстен от декори, и всичко пламна. Ако пожарникарите бяха направили опит да пресекат дървения коридор, може би целият склад с декорите и костюмите щеше да бъде спасен. Но ако те бяха направили подобен опит, нямаше да имат някакъв успех, защото натъпканите в коридора декори щяха да осуят усилията им. Когато огънят мина в склада, едновременно с

това покривът над сцената рухна. Пламъците избухнаха с най-голяма сила, но скоро след това започнаха бързо да намаляват. Очевидците отдолу разказваха, че излъчваната топлина силно се усещала чак в градската градина. Неизвестно по какви пътища младежи — предимно студенти и ученици — бяха пропълзали по ранговете и покрива, като влачеха негодните маркучи на пожарната команда. Последната беше в окаяно положение. С първобитен инвентар и необучени пожарникари, назначени по партизански, тя предизвикваше само съжаление, възмущение и подигравки.

И днес още никой не може да каже какъв е точния брой на убитите и ранените. Умрелите по-късно са неколцина, но броят на ранените, мнозина от които потърсиха помощ по частен път, трябва да е достигнал няколко десетки.

До това нещастие се достигна благодарение желанието на театралното художествено ръководство да се възпроизведе колкото се може по-реално действителността от далечното минало. И така при представянето на сцена от „Многострадална Геновева“ едно газениче подпалва близката кулиса. Напоените с туткал и изсъхнали до краен предел дървено-платнени декори представляват най-благоприятен материал за бързото разпространение на пожара.

Вътре в салона паниката е била неописуема. Имало е жени с обгорени коси. Артистката Казакова е била спасена от гримьорната си, където лежала в безсъзнание. Повечето наранявания се дължат предимно на паниката. Между горящата сцена и салона имаше желязна завеса. Някой се е опитал да я спусне, но тя стигнала едва наполовина и там под влияние на високата температура започнала да се огъва.

Най-окаяно беше положението на пожарната команда. Тя не изигра никаква спасителна роля. Каквото се извърши в това отношение, бе дело на смели граждани и младежи. След този нещастен случай столицата бе обзаведена с модерни противопожарни съоръжения, а пожарникарите получиха служебен стабилитет. Но обучението им и ежедневните тренировки съвсем не бяха за завиждане.

По едно време бяхме ангажирали артистите Кошка — майка и син, дресьори на лъвовете. Всъщност дресурата на лъвовете беше дело на майката — едра, стройна и красива жена. Нейният син — също

красив и едър момък — излизаше в края на номера да се бори с един от лъвовете.

Една вечер по време на представление седим в директорската лежа с журналиста Коста Купенков и наблюдаваме борбата на младия момък с лъва. Изглежда, че младият Кошка беше израсъл между лъвовете и животните, навикнали да го третират като дете, се отнасяха към него с особено благоразположение. Макар и да се отрича разумът у животните, все пак те са способни да правят разлика между дете и възрастен човек, между добри и лоши хора, между приятели и врагове. Освен че е расъл в постоянен контакт с лъвовете, младият Кошка имаше благ характер, присъща черта на едрите и физически силните хора. Това негово качество не е останало незабелязано от дресираните лълове. Ето защо лъвът, който ежевечерно се бореше с него, всъщност си играеше като котка, най-благоразположена към господаря си. Лъвът просто изпитваше удоволствие да се бори с момъка. Това беше едно разнообразие в неговия монотонен затворнически живот. Но публиката не забелязваше тази подробност и за нея борбата си беше борба и рискът на младия момък извикваше страх и възхищение. Така и журналистът Купенков изрази тези свои чувства с думите:

— Какъв кураж има този млад момък да се бори с лъва! Това е див звяр, обладава сила и ако се разгневи, може да убие човека!

— Няма нищо чудно в това — възразих аз „компетентно“. — Лъвът е обучен за тези ежевечерни борби и ако младият Кошка може да се бори с него, то и всеки друг би сторил това, стига да има кураж.

— Тогава защо някой път не излезеш да се бориш ти? Това ще предизвика сензация и е от интерес за цирка.

— Защо да не се боря? Заповядай в петък вечер. За тогава ще обявим във вестниците и афишите, че вместо младия Кошка с лъва ще се боря аз.

Поех този ангажимент без много да разсъждавам. После, като размислих, дойдох до заключение, че борбата с лъва съвсем не е безопасна, но няма как — „дадена дума — хвърлен камък“. Разгласихме, че в петък вечер с лъва ще се бори директорът на цирка Лазар Добрич. Интересът към тази борба не беше особен. Дойдоха повече приятели да се позабавляват и да съберат материал за масали по кръчмите и кафенетата.

Когато дресьорката Кошка завърши номера си, в манежа остана лъвът, който ежевечерно се бореше с нейния син. Облечен в специалното облекло на младия Кошка, влязох в оградения с железни решетки манеж, посрещнат с аплодисменти, засилени малко повече от моите приятели. Между тях беше и Купенков, който стана причина за тази борба. Госпожа Кошка постави на лъва намордник, за да не може да хапе. Известно ми беше, че ноктите на предните му лапи са изрязани така, че нямаше от какво да се плаша. Разчитах на моята сила и пъргавина, за да създам интересни положения, които биха задоволили публиката и моите приятели. Но интересните положения се създадоха, без да ги обмислям. Щом дресьорката напусна манежа, аз заех нападателна поза, артистично засилена за по-голям ефект, и започнах да пристъпвам към лъва. Обаче още с първите две-три стъпки разбрах, че лъвът няма намерение да се държи с мен така, както се държеше с младия Кошка, към когото питаеше привързаност и добри чувства. На два-три пъти той изви опашката си нагоре, удари я в земята и отстъпи назад, видимо учуден, че в дрехите на неговия любим господар се е вмъкнал друг човек с друга миризма. Зверският поглед на лъва ме накара да изтръпна, но време за мислене нямаше. Щом лъвът усети, че опашката му опира в решетката зад него и място за повече отстъпление няма, той приклезна и скочи върху мен, като ме блъсна така силно с предните си лапи, че полетях назад и усетих как ударих гърба си в другия край на решетката. Лъвът ме последва и като ме наближи изправи се на задните си крака и замахна да ме удари с едната си лапа. Използувах това положение, хванах го през кръста и с всички сили започнах да го бутам назад. Лъвът нямаше възможност да опре лапите си на гърдите ми, за да ме отблъсне, и правеше усилие да ме ухапе за лицето, но намордникът не му позволяваше. Чувствувах, че така изправен, лъвът не представлява особена тежест, а освен това му липсваше добра опорна точка, за да ме изблъска и повали. Реших да използвам това положение, блъснах го силно, повалих го по гръб и самият аз паднах върху гърдите му. Фатална грешка от моя страна. Лъвът се сви на кълбо и в следния момент усетих, че задните му лапи, чиито нокти не бяха изрязани, раздират предницата на куртката ми и дерат кожата на гърдите ми, откъдето бликна кръв. Веднага отскочих назад, но и лъвът светкавично скочи върху ми и ме сви под себе си. Опитах се да стана, но напразно. Лъвът ръмжеше, въртеше се отгоре

ми, мъчеше се да ме издраска с предните си лапи и да ме ухапе. Макар и с отрязани нокти на предните си лапи и с намордник, той все повече ме притискаше. С върховни усилия се изплъзнах и станах, но в същия момент получих удар в лицето от предната лапа на звяра и от устата ми потече кръв. Удари ме няколко пъти с изрязаните си нокти, които ме чукаха като металически чукчета. Омаломощен, задъхан и цял разтреперан, залитнах назад и опрях гръб на решетката. В този миг младият Кошка влезе в оградения манеж, с две крачки се озова срещу лъва и го респектира. Животното рязко промени поведението си. Едвам се държах на краката си. Тази борба развълнува публиката до краен предел. Мъже викаха, жени пищяха, а персоналът се беше объркал. Борбата завърши с пълно поражение над мен. Окървавено лице и гърди, подутини върху главата от ударите на подрязаните лъвски нокти и синини по цялото тяло. Една седмица не можах да дойда на себе си. Моите приятели почти избягваха да говорят за тази борба, завършила така безславно за мен. Впрочем аз бях обявил, че ще се боря с лъва, но не и че ще го победея. Този случай ме накара да се замисля върху мъдростта на народната поговорка: „Голям залък глътни, голяма дума не казвай“.

Интересен цирков атракцион беше така нареченият „Мистериозен турчин“, който през зимния сезон на 1923/ 1924 година предизвика сензация не само в София, но и в цялата страна. Този номер беше изобретен от французина Делоне. Той се явяваше пред публиката облечен като турчин. Поставяха на ръцете му белезници, пъхаха го в чувал, който се връзваше и запечатваше с червен восък. Чувалът с мистериозния турчин се поставяше в специален сандък, чийто капак се заковаваше. Освен това сандъкът се обвързваше с въжета и също се запечатваше на няколко места с червен восък. Всички тези манипулации се извършваха от комисия, съставена от лица измежду публиката. Само за секунди сандъкът се поставяше настрана до завесата на артистичния вход и докато конференсието преброи „раз, два, три“, от обратната страна на цирка, откъм входа за публиката, се разнасяше изстрел и мистериозният турчин се появяваше там, усмихнат и тържествуващ, викайки:

— Хей, аз съм тук! Какво търсите вие там?

Комисията връща сандъка сред манежа, проверява дали печатите са здрави, развързват въжетата, разковават капака на сандъка, изваждат чувала, в който има човек, проверяват и печата, поставен върху него, след което го отварят. Голяма е изненадата на всички, когато от чувала излиза една жена.

Тази атракция предизвика голям ефект. За нея се заговори из цялата страна. По-състоятелни граждани от провинцията идваха в София само за да видят този необясним номер. Не бяха малко тези, които посещаваха цирка по няколко пъти, за да наблюдават внимателно всичко и да си обяснят как турчинът изчезва и вместо него се появява жена, но напразно. Някакво логично обяснение не се намери, а догадките бяха далеч от истината и само засилваха сензационните слухове около този номер. Но младият Евстати, който метеше цирка и по време на представление продаваше лимонада, не дремеше. Той целият се беше превърнал в зрение. Аз също използвах всяка възможност, за да си обясня какъв е секретът на този номер, и когато „Мистериозният турчин“, следвайки своя артистичен път, потегли за Цариград, ние бързо пристъпихме към действие. Заминаването на „Мистериозния турчин“ се отрази зле върху посещението на цирка. Но беше за кратко време. Наскоро след това ние пуснахме големи афиши и съобщения във вестниците, озаглавени: "Тайната на мистериозния турчин разкрита. Всяка вечер демонстрации в цирк „Колозеум“.

Отново публиката се натисна на касите. Отново заприиха любопитни от провинцията. Известният артист, режисьор и директор на оперетния „Свободентеатър“ П. К. Стойчев посещаваха цирка може би за десети път. По това време театърът беше в зимно турне из провинцията. Още когато мистериозният турчин сам правеше своите демонстрации, той ми се оплака една вечер, че оставил трупата си във Варна и е дошъл специално оттам за неznam кой си път, за да гледа номера и да си го обясни. Беше месец декември на 1923 година. Обещах да го разкрия пред него, но след като интересът сред публиката затихне.

Ние започнахме да изпълняваме номера с не по-малка ловкост от изобретателя му Делоне. В чувала затваряха мене, а след като аз се появех откъм входа за публиката, от чувала отново излизаше една дама. За още по-голям ефект впоследствие вместо жена от чувала излизаше комикът Ганчо, станал по него време голям любимец на

публиката. Изненадата винаги биваше последвана от весел смях, защото Ганчо знаеше как да се появи и с каква мимика да разсмее посетителите.

Разбира се, че и сега не разкрихме пред публиката секрета на номера, а се задоволехме само с това да покажем, че ни е известна неговата тайна. Бедното момче Евстати Христов също знаеше как се изпълнява номерът, имаше голямо желание да го направи, но му липсваха средства да си набави необходимия реквизит. И когато сезонът завърши, а интересът към номера значително беше отпаднал, Евстати помоли да му дам нашия реквизит, за да тръгне из провинцията да демонстрира този интересен номер. Дадох му нашия реквизит с удоволствие. Добродушният и трудолюбив Евстати заслужаваше една такава услуга. Той започна самостоятелна работа с този номер, като с още двама-трима артисти обикаляше малките градове и селата, за да стане днес световно известният илюзионист Мистер Сенко, който понякога прави утринна закуска в София, същия ден обядва в Париж, а си вечеря пак в София.

Понеже този номер вече не се изпълнява, смятам, че няма да проява професионална нелоялност, ако разкрия неговия секрет. Още в началото трябва да кажа, че заковаването на сандъка, обвързването му с въже и запечатването с червен восък са манипулации, които не само не затрудняват изпълнението на номера, а го улесняват и са повече от необходими, защото осигуряват достатъчно време за това, което трябва да се извърши вътре в сандъка и чувала. Сандъкът има солидни рамки, върху които са прикрепени от вътрешна страна посредством винтове самите му стени. Когато поставят човека с чувала вътре и го покрият с капака, той веднага започва да действа. Най-напред освобождава ръцете си от белезниците, които са направени със специален секрет, така че това става много лесно. После разпаря дъното на чувала, излиза от него и развинтва само два винта, с които е прикрепена една от страничните стени на сандъка. Другите винтове, чиито глави се виждат по съответните места на същата стена, са недействителни. Те са пресечени и не са завинтени за рамката на сандъка. Това е направено така, за да се губи по-малко време при отваряне на стената. Веднъж развинтил двата винта, артистът притиска с ръка стената, за да не се отвори преждевременно. Когато отвън му подадат условния сигнал, че сандъкът е занесен и поставен на мястото до артистичния

вход, за секунди той излиза, а на негово място в сандъка влиза дамата. Тази размяна не се вижда от публиката, защото става зад завесата на артистичния вход. Тичешком артистът заобикаля цирка и се появява откъм входа за публиката, като съпровожда появяването си с изстрел от алармен пистолет и с думите: „Хей, аз съм тук! Вие какво правите там?“ През това време сандъкът е поставен обратно сред манежа. Комисията проверява дали въжетата и печатите са на мястото си. След това развързва въжетата и разковава капака на сандъка. Всичките тези манипулации ангажирват време, достатъчно за дамата, която е влязла в сандъка, да завинти двата винта на страничната му стена, да влезе в чувала през разпраното му дъно, да го зашие отвътре, както обикновено са защити чувалите и да си постави белезниците на ръцете. От казаното дотук е ясно, че колкото повече комисията се бави с изпълнението на своите задачи, толкова е по-добре за двамата артисти, ангажирани в изпълнението на номера. Ако комисията не се впуска в излишни подробности, и проверки, тогава конференсието, ръководещо изпълнението на номера, ще има грижата чрез своите обяснения да осигури необходимото за артистите време. Контактът между артистите вътре в сандъка и техните помощници отвън се установява чрез чукане, което остава незабелязано от комисията и публиката.

В началото на 1926 година изтече договорният наемен срок за мястото на улица „Пирот“ № 3 и собствениците не се съгласиха да го продължим. Съборихме зимния цирк и със средствата, получени от материалите му, построихме обикновено лятно шاپито и отново започнахме да обикаляме страната само през благоприятния пролетен, летен и есенен сезон на годината.

През лятото на същата година в София пристигна италианският цирк „Росиери“, който претърпя неуспех. Тогава брат ми Сандо се уговори с ръководителите на цирка да ги избави от явния фалит, като ги поведе из Мала Азия, при условие да го вземат за съдружник, за която цел той предложи да внесе известна сума. Споразумението се постигна и циркът замина за Мала Азия, като започна гастролите си от панаира в град Измир. Циркът имал голям успех и след панаира било предприето турне из цяла Турция, после из Беломорските острови, а

оттам в Сирия, Ливан, Палестина, Египет и пр. Главен елемент в програмата на цирка били борбите, към които хората от Ориента проявяват особена слабост. Циркът укрепнал финансово, но неочаквано настъпила катастрофа. В Бейрут през деня около цирка се въртели най-различни хора да наблюдават ежедневието на артистите. Любопитен местен жител се доближил до един от дресираните коне, подразнил го, а изплашеното животно ритнало и за нещастие убило човека на място. Този случай предизвикал вълнение сред множеството, подклаждано от авантюристи и крадци с цел за грабеж. Голяма тълпа озлобени хора се отправили към цирка, разгромили го и го разграбили. Останали без шапито и реквизит, с избити, осакатени или откраднати животни, артистите се видели изправени пред невъзможност да продължат работата си. Пред застрашаващия ги глад в тази чужда страна те се пръснали кой накъдето види. Брат ми останал в Бейрут. Брилянтите на ордена „Слънце“, получен от персийския шах, и златото от златния пояс били разпродадени, за да се наберат средства и подпомогнат артистите от разгромения цирк при завръщането им по родните места.

С останалите средства брат ми открил школа за борци и преживя в Бейрут цели 40 години. През 1965 година той се завърна в България и изживя старините си в Дома на ветераните на изкуството.

През лятото на 1931 година в България пристигна най-големият за времето си европейски цирк „Амар“ Той беше собственост на братята Амар, по народност алжирци, но за по-голям авторитет те се рекламираха като французи. Циркът изнасяше спектаклите си едновременно в два манежа, имаше голяма менажерия, собствена електропроизводна централа, множество вагони, влекачи и пр. Големите разходи за поддържането на този цирк налагаха да гостува само в градовете София и Пловдив като по-големи, където можеше да се разчита на по-масови посещения. В София циркът се установи на игрище „Юнак“, днешните стадиони „Левски“ и „Дружба“, взети заедно. Придвижването на цирковия керван от сточната гара до игрището се извършваше с подходящ салтанат с цел да се постигне по-голям рекламен ефект. Например по наклона на улица „Раковски“, от булевард „Дондуков“ до улица „Московска“, влекачите уж не бяха в

състояние да изтеглят по-тежките вагони, та довеждаха на помощ слоновете, които с голяма леснина ги изтикваха нагоре. Един нещастен случай вдигна още повече шум около този цирк. Някакво дете, незабелязано от никого, се покачило отзад на един вагон да се повози. При заден ход детето паднало и вагонът го прегазил. Отнесено в болницата, детето починало. Цирковата дирекция бе заставена да плати на родителите му голямо обезщетение въпреки че шофьорът нямаше никаква вина. Вестниците не пропуснаха да отбележат този факт.

Програмата на цирка беше богата, изпълнителите бяха артисти от най-различни националности и раси. И този подбор на артистите не беше случаен. За публиката беше любопитно да гледа негри, японци, китайци и други хора от екзотичните страни, каквито не беше виждала дотогава. Спектаклите бяха масово посетени, но въпреки това циркът понесе големи загуби и напусна страната, като остави след себе си доста неуредени сметки. След гостуването на този цирк в България изискванията на нашата публика се повишиха. Посещението на българските циркове рязко намаля. Трябваше да се вземат някакви мерки. Убедихме се, че освен богата и разнообразна програма нищо друго не може да спаси българските циркове. Положихме усилия да подобрим инвентара и да разнообразим програмата си.

Дълги години българската преса не обръщаше внимание на цирковата дейност в страната ни. Животът на българските циркове не беше отразяван във вестниците. Последните смятаха, че е недостойно за тях да занимават читателите си с „панаирджийски работи“. С малки изключения нашата културна общественост не проявяваше интерес към цирковото изкуство. Но ние трябваше да живеем и да заемем заслуженото си място сред българската действителност. Една случайност тури край на незаслуженото отношение на българската преса към цирковото дело.

През лятото на 1934 година циркът с директори Ангел Димитров, Кирил Михайлов и Мильо Силаги се беше установил в София на площад „Възраждане“. Въпреки добре подбраната програма посещенията бяха толкова слаби, че съдружниците бяха останали дори без необходимите средства да се измъкнат от града и да потърсят щастието си другаде. Една вечер след представлението, седейки „на

чаша“ с ръководителите, младият журналист К. Б., голям приятел на цирковото дело, им казва:

— При тази хубава програма трябва да накараме по някакъв начин вестниците да заговорят и с тяхна помощ да вкараме публиката в цирка. Имам една идея и ако ми се доверите, надявам се, че ще успея да накарам вестниците да заговорят за вас и да ви направят добра реклама, без да заплатите нито един лев. Но ще трябва да направите един малък риск и да потърпите още два-три дни. Търпели сте досега, ще потърпите още малко.

Като го запитват в какво се състои идеята му, журналистът им обяснява:

— Ще трябва да поставите на мое разположение всички места от ложите и резервата за представлението, което ще се състои след два дни. Ще поканя да гостуват в цирка безплатно всички софийски журналисти заедно със семействата си, без да ги задължаваме с нещо. Повечето от тях с години не са ходили на цирк и убеден съм, че програмата ще им се хареса, а веднъж хареса ли им, те няма да останат индеферентни и ще си изпълнят дълга.

Така и става. За определеното представление циркът отваря каса с предварително заети места във всички ложи и резервата. Вечерта при малко повишена продажба циркът се радва на такава отбрана публика, каквато не е виждал досега. Журналисти от всички столични вестници и членове на техните семейства са настанени на най-хубавите места, а зад тях редовната публика почти е изпълнила останалите пейки. Има ли хубава публика, има и хубаво представление. Програмата е попълна и е подредена колкото се може по-добре. Артистите се явяват на манежа с най-хубавите си костюми, играят с настроение, а илюзионистът Сенко е в стихията си. Понеже всички гости на цирка от предните редове се познават помежду си, триковете на Сенко и закачките му с някои от тях предизвикват двойно по-голям смях. Той бърка по джобовете на главни редактори, вади зайци, пачки с банкноти, дамски принадлежности от интимния тоалет и пр. През това време приятелят-журналист се отзовава на всяко повикване от колегите си, дава подробни обяснения относно изпълнителите, като не пропуска, да каже и по някоя дума за тежкото материално положение на цирка. Спектакълът минава на най-високо ниво. Посетителите, особено журналистите и техните семейства, са предоволни.

На следния ден първи започват обедните вестници, следвани от вечерните, а на втория ден — и утринните. Във всеки вестник се дават описания на спектакъла, писани от различни хора, по най-различен маниер, отличаващ се от шаблонните рекламни статии. Появяват се статии от по две колони, придружени със снимки и оценки на редактори. Публиката наводнява цирка и ако не е предстоящо гостуването му на един голям панаир, още дълго време той щеше да остане в София, от която неговите ръководители така много се бяха уплашили.

„Седмата сила на света“ показва какво може. Ръководителите се обаждат по редакциите, благодарят за оказаното им внимание и дадената подкрепа. Редакциите са уведомени, че докато циркът е в София, всеки журналист и членовете на семейството му винаги са добре дошли гости на цирка. Такава голяма и сполучлива реклама, без да се похарчи нито една стотинка, никога не е правена. След този случай цирковото дело зае за постоянно своето място в колоните на българските вестници наред с другите видове изкуства.

Един ден при мен в цирка се явиха трима младежи и предложиха да бъдат ангажирани за изпълнението на групов номер на халки. Показаха ми какво могат. Убедих се, че от тях ще стане нещо. След няколко репетиции ги пуснах на публика като атлети на халки. Скоро след това при една репетиция на баристите едно от трите момчета, а именно Никола Панов, се хвана за барите и изпълни няколко упражнения за свое удоволствие. Направиха ми впечатление изключителната ловкост и пъргавината, които показва в упражненията. Започнах да го обучавам на бари. Само след месец той стана отличен барист и по-добър от старите баристи. Включих го в състава на трупата. С течение на времето Никола Панов все повече растеше, докато стана най-добрият барист в България. Един ден обаче той напусна трупата и цирка. Отначало не можахме да разберем какво е станало с него и къде изчезна. Но не мина много време и се получи писмо от чужбина. На младия и талантлив Никола България му се видяла тясна. Той решил да замине на Запад и да опита щастието си в големите европейски циркове. Снабдил се с паспорт, купил си третокласен билет за Виена и се качва на конвенционала, запасен с половин пита кашкавал. Парите не му стигнали за сръбска виза и той решил да рискува. Как да е, успял да се укрие във влака и да премине

границата без сръбска виза. Но по-късно кондукторът го открил и решил да го свали на първата гара. При завързалия се спор присъствувал и един пътник, богат търговец от България. Той запитал:

— Как се казваш, момче?

— Никола Панов.

— За къде пътуваш?

За Виена. Аз съм цирков артист. Отивам да си търся работа по тамошните циркове.

Търговецът решил да подпомогне младежа и заявил на паспортния служител, че е готов да плати визата и глобата, ако се налага такава. Никола Панов пристигнал благополучно във Виена. Там той преживял няколко дни за сметка на щедрия си съотечественик, докато успял да намери по-стария си колега от България Велю Димчев. Последният го запознал с известния барист Зонети. Насрочват една репетиция, за да видят какво знае новопристигналият български артист. Когато Никола Панов се улавя за барите и започва да изпълнява различните трикове, Зонети също остава изненадан от ловкостта и пъргавината му. Казал му да направи салто-мортале. Панов недочул добре и направил двойно салто и с този трик без да иска убедил майстора, че може повече и от него. Веднага след репетицията Зонети му предложил да направят общ номер и да заработят на процент. Панов се съгласил. Сключват договор и първото европейско турне на най-добрия ми ученик започва. Тогава Колю едва беше навършил 19 години. За кратко време името му става известно между професионалистите и той е вече един от най-много търсените артисти. По-късно Никола Панов организира собствена труппа от шест души баристи и сключва договор с най-големия за онова време европейски цирк „Саразани“. Наскоро след това циркът предприема голямо турне из Южна Америка.

В Сан Паоло — Бразилия, един ден над цирка се развихря циклон. Независимо от нанесените поражения цирковите животни заболяват от неизвестна епидемия. Голяма част от тях измират и местните власти се виждат принудени да карантинират цирковата менажерия за неопределен срок. Виждайки бедственото положение на директора си, Никола Панов решава да го освободи от задължението да им плаща заплати, без да работят, и заедно с труппата си се завръща в Европа.

Описвам епизоди от живота на моя най-добър ученик, защото той преживява преमेждия, подобни на моите. През 1933 година берлинската филмова къща „Хазе филм компани“ започва снимането на филма „Сенките на манежа“. За целта е ангажирана и трупата на Никола Панов. Работата става нощно време, след като трупата е участвувала в програмата на цирковото представление. Понякога снимките продължават чак до сутринта. Въздушните бари са построени на 15 метра височина в салона на едно вариете. Често пъти сцените се повтарят неколkokратно, докато се улови най-хубавият момент и от най-добра позиция. Това преуморява цирковите артисти прекалено много.

Една нощ снимките продължават до 5 часа сутринта. След няколко повторения на една и съща сцена режисьорът е все още недоволен. Баристите са вече почти негодни за работа. Пристигналите чистачки разтварят вратите и прозорците на вариетето, за да почистят салона. Нахлулият в салона утринен хлад още повече понижава възможностите им.

— Последна снимка за днес — обявява някой отдолу. Готови за начало!

Артистите заемат изходни положения върху барите. Прожекторите блесват с ослепителна светлина. Разнася се сигнал за започване. Стройните тела, облечени в бели копринени трика, се понасят плавно и безшумно из въздуха. В тъмнината уредите не се виждат. Прожекторите осветляват телата на артистите и техните красиви упражнения добиват особен чар. Белите фантоми летят в нощния мрак, увлечени в познатия само на тях въздушен танц. Снимачните апарати, тракат монотонно и жадно поглъщат тази красива картина. По лицето на режисьора се появява усмивка на доволство, но изведнъж то се извива в ужасна гримаса и един остър вик се изтръгва от полуотворената му уста. Нещо стана горе. Прожекторите угасват. Апаратите спират. Разтичват се хора.

Един от партньорите на Панов, преуморен и ослепен от светлината на прожекторите, прави погрешен скок. Заел неправилна позиция, той се завърта на барата и с цялата тежест на тялото си удря в кръста въртящия се срещу него Панов. С последни усилия премалелия от болка Никола успява да се задържи за лоста, но в следния момент загубва съзнание и пада от 15 метра височина върху дебелия ръб на

предпазната мрежа, получава втори удар, а от там пада върху столовете от партера и получава третия — фатален удар. Артистът има спукване на черепа, счупени са още дясната му ръка и три ребра, едното от които се забива в бъбрека и го разкъсва. Положението му се смята почти безнадеждно. Безсъзнанието продължава много дни и през всичкото време организмът е поддържан чрез изкуствено хранене.

След дълго време, прекарано между живота и смъртта, тежко раненият артист започва да се връща отново към живота. Няколко месеца Колю лежи и бавно оздравява, а филмовият режисьор е замислил ново негово участие, този път чак в Сирия. Най-после идва денят, когато Панов е отново на крака и заминава с цялата си трупа, заедно с филмовата експедиция за Сирия. Но внезапно положението му се влошава. Смятайки, че краят на живота му наближава, той изявява желание да го отнесат в България, за да умре на родна земя. Пътуването от Сирия до България се извършва на носилки и легла. Тогава липсваше бързият самолетен транспорт. В София Панов остава на легло цели две години. Но не умира. Младият организъм надвива болестта и през 1938 година той е отново на крака. Лекарите са категорични. Ако иска да живее, той не бива повече да бъде цирков артист. Така мисли и сам той. Но нали трябва да се живее. Колю написва писмо до своя бивш директор Саразани. Той го моли да му изпрати едно-две дресирани животни на изплащане, с които би могъл да работи по цирковете и да си изкарва прехраната. Саразани не е забравил благородния жест на своя бивш артист по време на бедствието в Америка. Оттогава той го е обикнал много и му изпраща даром дресирания слон Май и една дресирана зебра. Две години по-късно поради започналата Втора световна война и липса на фураж Колю се видя принуден да продаде слона и зебрата на менажерията „Хагенбек“ в Хамбург. С получените пари той си купи няколко по-дребни животни, чието изхранване беше по-лесно, и откри малка менажерия. С нея той продължава да работи до 1948 година. Тогава аз му писах писмо, с което го увещавах да се откаже от менажерията. Убеждавах го, че той е вече напълно здрав и че е крайно време да зареже пасивния живот в менажерията и отново да излезе на манежа като артист на бари и трапец. Колю ме послуша и стана нещо, което се смяташе невероятно. Той продължи да работи като отличен гимнастик, с което опроверга медицинските закони. Неговите опасни трикове на

въздушни бари, дори със завързани очи, предизвикваха възторг сред публиката.

Сега Никола Панов, вече народен артист, е подготвил труппа, съставена от смели гимнастици. Те изпълняват въздушни бари на необичайно голяма височина. Труппата е в непрестанна обиколка по света и прави отлична пропаганда на нашата социалистическа родина.

Един пролетен ден на 1939 година небивала паника беше обхванала хората, намиращи се на работа из лозята и из полето около град Провадия. Откъм гората бягаха към града дървари и по своя път не видяха никакъв лозар или полски работник. Всички вече бяха успели да се приберат в града. Там цареше същата паника. И не без основание. Сред провадийската гора беше се появил и вилнееше един разярен слон. Според първите слухове слонът събарял всичко, каквото му се изпречи на пътя, изкъртвал дървета, унищожавал имоти. Какво се беше случило наистина?

Пролетният панаир в Провадия беше започнал. Нашият цирк „Роял-Добрич“ беше опънал платната и работеше с успех. Получихме известие от моя бивш ученик Никола Панов, че е изпратил направо до гара Провадия един слон и една зебра, придружавани от домтъора Ханс Кьолер съгласно предварителната ни уговорка. Вагонът пристигна на гара Провадия и ние отидохме да се погрижим за свалянето на редките животни. Дресьорът Кьолер изведе най-напред зебрата и след това се върна във вагона за слона. Животното се появи на вратата на вагона за голямо учудване на насъбралото се множество, излезе навън и пое с хобота си бучка захар, подадена му от дресьора. Откъде се взе в този момент една мишка. Подплашена от хората, тя побягна към слона и като че ли понечи да се покатери по крака му. Като я видя, великанът плесна с уши, повдигна хобота си, изтръби тревожно и хукна да бяга. Зебрата се опита да го последва, но насъбралите се ѝ преградиха пътя, така че тя остана да се лута около гарата.

Дресьорът и много граждани се втурнаха по следите на слона.

Излязъл вън от града, слонът почти се беше успокоил. Дресьорът се доближи до него и започна да му говори, за да го укроти. Наблизо пасеше стадо овце. Овчарските кучета, като съзряха невиджания

дотогава огромен звяр, се спуснаха към него и от разстояние започнаха свирепе да лаят. Слонът също не беше се срещал с овчарски кучета. Подплаши се повторно и побягна през полето, следван от окуражилите се кучета и множество доброволни преследвачи. По пътя си слонът прегазваше всичко, каквото му се изпречи. Събаряше плетища и огради, скубеше дървета, а една ниска паянтова къщичка не намери за нужно да заобиколи, събори я и продължи да бяга към гората. Добре, че в къщичката нямаше никой.

В объркването си ние уведомихме телеграфически за случилото се директора Саразани, който беше подарил двете животни на Никола Панов, и искахме съвет как да постъпим в случая. Дресьорът разбираше добре от работата си, но доброволните преследвачи вместо да му помогнат, повече му пречеха и той напразно полагаше усилия да успокои уплашеното животно, което вече беше навлязло в гората, на около 18 километра от града. Най-после Кьолер успя да респектира изплашения слон и да завърже десния му заден крак с веригата, с която винаги го завързва за един железен кол, когато е в яхъра си. Ако нямаше наоколо толкова много помагачи и любопитни, дресьорът сам щеше отлично да се справи, но сега пък ние го объркахме. Предложихме за всяка евентуалност да завържем слона за един лек камион. Донесоха дебел тел, дълъг около 4 метра, с него донадихме желязната верига на слона, а другия му край завързахме за камиона. Смутен от необичайното отнасяне и от дивашките викове около него, слонът отново отказа да се подчинява на домтьора, дръпна се и преобърна камиона наопаки.

По съветите на Ханс Кьолер заставихме добоволните преследвачи и любопитните да се отдалечат, особено тези, които бяха следвани от кучета. Непокорните бяха разгонени по най-груб начин и с полиция. Между другото пак по съветите на домтьора доведоха от гарата и зебрата. Това е трябвало да направим още в самото начало. Слонът, у когото атавистично е запазено стадното чувство, не обича да живее съвсем, сам, а с другари. При липсата на други слонове той се привързва повече към дресьора си и към някои други животни, с които е в постоянен контакт. В случая се беше привързал освен към Кьолер още и към зебрата, с която споделяха общ яхър. Когато доведоха зебрата, като видя слона, тя тичешком се присъедини към него, а след две-три минути започна спокойно да си пасе наоколо му. Слонът

започна също да се успокоява. Домтърът замоли да го оставим сам с двете животни, но да останат наблизко и двама циркови работници за всяка евентуалност или поне за свързка с града, ако се окаже някаква нужда. Започна да се мръква. Домтърът и двамата работници останаха край животните, а всички останали постепенно си разотидоха.

На следващата сутрин се приготвихме рано да отидем с лека кола до гората, за да видим какво е положението и как са прекарали нощта нашите хора. Но не стана нужда да ходим. Преди да тръгнем, забелязахме, че по пътя откъм гората се задава слонът. Върху главата му беше седнал Ханс Кьолер и от време на време го побутваше с неизбежния железен остен. Зад него бяха седнали един зад друг двамата циркови работници, а зебрата радостно подрипваше наоколо.

Слухът за инцидента бързо се пръсна навред. Вестник „Утро“ не закъсня да даде „пълни подробности“ около случката. Поради това от близки и далечни села и градове към Провадийския панаир се насочиха необичайно много посетители.

В Хамбург се намира седалището на световно известната менажерия „Хагенбек“, която снабдява зоологическите градини, цирковете и по-малките менажerii от цял свят с различни животни, дресирани или не, в зависимост от желанието на клиентите. Нейният основател К. Хагенберг е живял от 1844 до 1913 година. След неговата смърт фирмата продължава да съществува и да се развива под грижите на наследниците му. Тя съществува и днес. Освен обширните менажerii фирмата разполага със собствен кораб, приспособен за транспортиране на животните — като се започне от слонове и се завърши с тюлени и моржове. Много ловци от Африка, Азия и полярните страни работят за менажериите на „Хагенбек“, но често пъти собствените ловци на фирмата превъзхождат по ловкост и умение местните.

Не трябва да ни се вижда чудно, че менажерията доставя лъвове и други диви зверове за нуждите на някои зоологически градини, циркове и менажerii в самата Африка, въпреки че тя е тяхната родина. Там някои от тези животни са почти изтребени при наличието на съвременните усъвършенствувани ловни съоръжения, а други се

намират под защита в резерватите, докато в Европа, както в менажерията „Хагенбек“ така и в някои по-малки менажерии, циркове и зоологически градини те се развъждат под грижите на човека.

Когато започна Втората световна война, а заедно с нея и оскъдицата на месо и фураж, фирмата „Хагенбек“ се видя в чудо със своите хиляди животни. Въпросът за изхранването им беше почти неразрешим. Тогава фирмата се обърна към заинтересованите от цял свят и им предложи животните си за временно ползуване, без да плащат никакви такси, а само срещу изхранването им и издръжката на дресьорите. Ние се възползувахме от този случай и взехме три слона, седем тигри и три шимпанзета. С тези животни през лятото поработихме добре, но за през зимата трябваше да вземем специални мерки за осигуряване на подходящи условия за несвикналите с необичайните наши студове тропически животни. Слоновете устроихме в Горна Джумая (днес Благоевград), където намерихме най-подходящо помещение, а и климатът беше много мек. Единият слон беше мъжки и се наричаше Пунчи, а другите два бяха женски и се наричаха Беби и Роза. Между Беби и Роза се беше зародила особена дружба, която не остана незабелязана от цирковите хора. Ето защо ние избягвахме да поставяме задачи, изпълнението на които налагаше тия два слона да действуват поотделно. Всичко, каквото се изискваше от тях, трябваше да го извършат задружно, ако искахме да разчитаме на успех.

През месец декември слонът Беби успял да се измъкне незабелязано от топлия обор (поради небрежност и невнимание на пазачите), отишъл на Струма и се напил колкото му се иска със студена вода. Изглежда, че беше му омръзнало да пие затоплена вода, примесена с известен процент вино за усиляне на вътрешното горение. От студената вода Беби заболя от бронхопневмония и умря. Останала самотна, Роза загуби своята жизненост, често даваше тръбни сигнали с хобота си да търси загубената другарка, но напразно. Роза престана да се храни и залиня. Забелязвайки това, Пунчи се мъчеше по всякакъв начин да разсее скръбта на Роза. Галеше я с хобота си, опитваше се да предизвика някаква игра, но напразно. Когато им поставяха храна, Пунчи подканяше Роза да се храни, като с хобота си поставяше в устата ѝ храна, подбирайки винаги най-хубавото. Нищо не помогна. Роза продължаваше да гладува, да линее и от време на време

да издава скръбни призови към загубената си другарка. На свой ред и тя заболя и също умря. Останал сам без партньорки и другарки, Пунчи беше незабавно изпратен обратно в менажерията „Хагенбек“, преди и него да е сполетяла печалната участ на Беби и Роза. Там сред другите слонове на менажерията той по-лесно ще прежали загубените си две другарки.

[1] Правилното название е Колизеум. — Б.ред. ↑

ИЗПИТАНИЯ НА ВОЙНАТА

През месец април 1941 година започнаха въздушните нападения над София. След прекъсване от около година и половина те отново зачестиха. За да запазя живота на 16-годишния си син Иван, към края на 1943 година го изпратих във Виена при братовчедата му Сашо Добрич, син на брат ми Александър. Сашо беше съставил една трупa баристи със сестра си Лола Добрич и гимнастика Джеки Петров. Моят син, когото всички наричахме галено Буби, беше вече отличен барист и веднага се включил в състава на трупата. И четиримата бяха все мои ученици. Често получавах писма от тях и бях добре информиран за живота и работата им.

След като завършили ангажимента си във Виена, четиримата заминали за Копенхаген, където имали сключен ангажимент в някакво вариете. И от там те продължаваха да ме информират за живота и работата си. Но по едно време кореспонденцията беше прекъсната. Дълго време не получих писмо от никого. Макар и да беше лесно обяснимо, че във военно време има много причини за забавяне на кореспонденцията, започнах да се тревожа. Мина доста време. Край на тези мои тревоги сложи, писмото на българския пълномощен министър в Стокхолм Петко Стайнов. Той ме уведомяваше, че моите хора са в Стокхолм, ангажирани в някакъв цирк, и всяка вечер са посрещани и изпращани от публиката с акламации. Известно време не са ми писали по независещи от тях причини, за които те щели да ми съобщят подробно. И наистина след няколко дни получих писма последователно и от четиримата. Те ми разказваха подробно какво са преживели и защо не са ми се обаждали досега.

Когато пристигнали в Копенхаген, Дания била вече окупирана от хитлеристите. Небезпокоявани от никого, четиримата баристи от трупата „Добрич“ заработили и се радвали на много добър успех. Един ден обаче били арестувани във вариетето и без да им дадат каквито и да е обяснения, германски военни полицаи ги отвели в тяхната комендатура. От предварителния разпит станало ясно, че ги подозират

в комунизъм и противогерманска пропаганда, провеждана още в България, откъдето избягали своевременно, преди да са попаднали в ръцете на българската полиция. Едно такова обвинение по него време наистина можеше да доведе до сериозни последици. Четиримата били отведени в привременния концентрационен лагер край гората, недалеч от Копенхаген. Събраните в този лагер заподозрени хора не били държани така строго. Той не бил заграден с бодлив тел. Обитателите му се ползували с относителна свобода. Понякога позволявали на някой да излиза за известно време под гаранцията на останалите в лагера негови близки. Но ако оттук бъдат изпратени другаде, в друг лагер, положението се изменяло и ставало опасно.

Настроението спрямо германските окупатори, както навсякъде, било много лошо и нашите артисти на всяка крачка срещали съчувственици и хора, готови да им помогнат с каквото могат. Водачът на трупата Сашо Добрич като най-стар и най-опитен решил да използва това положение. От направените сондажи той дошъл до заключение, че при опит за бягство може да се разчита на известен успех, и споделил това свое мнение с останалите трима. Те му заявили, че са готови да го слушат и да го следват при каквито и да е обстоятелства. В изпълнение на плана си Сашо събрал от тримата всичките им налични пари, прибавил ги към своите и пристъпил към действие. Къде със заплащане, къде с подкуп, къде от човешчина намерили се хора, които били готови да им помогнат при едно евентуално бягство.

Една привечер, малко преди мръкване, по различни пътища четиримата се укрили в близката гора, събрали се там и Сашо ги повел към морския бряг. Като го наближили, те останали скрити в гората, докато падне пълен мрак. Щом се стъмнило, Сашо ги повел по брега. Без особени усилия те открили лодката, купена от Сашо и предварително оставена там от хората, които обещали да им помогнат. Лодката била с две монтирани весла и едно резервно. Четиримата се качили. Сашо и Джеки се уловили за веслата и загребали с всички сили през протока Малкият Зунд по направление към Швеция. Макар и неопитни гребци, все пак те започнали да напредват към отсрещния бряг. Тази смела, до известна степен наивна и много рискована постъпка завършила с успех благодарение на редица щастливи за бегълците случайности. Когато проверката в лагера е установила

отсъствието им, тяхната лодка е плувала към Швеция. Първите претърсвания са станали в околността и може би в гората, но преследвачите са били твърде много затруднени поради падналия мрак. Много добър шанс са имали четиримата бегълци, че не са се натъкнали на някой подвижен патрул от бреговата охрана или в самото море. Независимо от това едва ли някой е могъл да допусне, че трима артисти и една артистка от вариетето, двама от които са Почти деца, могат да предприемат бягство с лодка през протока. „Въпреки шума на вълните ние не смеехме да проговорим или да издадем звук, за да не обърнем вниманието на евентуални преследвачи“ — пишеше по-късно Буби в писмото си. Като изминало повечко време, те се поуспокоили, чувствайки се далеч от недружелюбния бряг. Буби предложил да смени единия от гребците, но в този момент на фона на осветения от звездите хоризонт забелязали нещо да се тъмнее. Сашо и Джеки загребали още по-усърдно, за да се отдалечат от неизвестните преследвачи, но това не им се удало. Бегълците вече ясно виждали контурите на лодка, движена с весла. Преследвачи никога не биха си послужили с безмоторна лодка. Може би и тази носи на (борда си бегълци. Все пак на подвижванията от непознатата лодка те не отвърщали, макар вече да било ясно, че не ги преследват германци. Никакви пушки не били забелязани. Не бил даден и някакъв изстрел.

Малко по-късно те били настигнати от лодката с трима шведски рибари. Двамата гребели, а третият седял при кормилото. Криво-ляво българите обяснили, че неопитността довела една тяхна необмислена разходка до истинско бедствие — те загубили вярната посока и сега не знаели накъде се движат. Рибарите им повярвали и на драго сърце се съгласили да им помогнат да излязат на шведския бряг на другия ден ще помислят за връщането им в Дания. Единият рибар преминал в лодката на бегълците а Буби се прехвърлил в шведската. Така подпомогнати от рибарите, бегълците успешно се добрали до спасителния бряг. Като стъпили на брега, те признали пред рибарите, че неслучайно са навлезли в открито море, а че са бегълци от германския лагер край Копенхаген, Въпреки това любезните шведи не изменили дружеското си отношение към тях. Напротив, те не скривали радостта си, че са могли да им помогнат. И наистина без тази щастлива среща кой знае каква съдба ги е очаквала в открито море, макар и да са били далеч от датския бряг.

Четиримата били прибрани в дома на единия от избавителите им. Нахранили ги и ги оставили да нощуват там. С тяхно съгласие другите двама рибари е трябвало да уведомят местните власти за случая. На другия ден, макар и без никакви средства, с помощта на добри хора бегълците били превозени до Малмьо. Там те се явили в местната полиция, където, след като били направени справки с рибарското селище, без особени затруднения легализирали положението им. Като се видели на свобода за да се снабдят със средства, бегълците продали хубавите си кожуси.

Още една щастлива случайност им се притекла на помощ. Оказало се, че в Малмьо гостува някакъв цирк. Те се явили при директора и му предложили да ги ангажира. За да провери какви са възможностите им, директорът ги отвел в салона на местното гимнастическо дружество. На тамошните уреди те показали много неща. Освен това те комбинирали два лоста и показали част от програмата си, а на директора обяснили, че за да изпълнят цялата си програма, нужен е още един двоен лост, по-висок от първите два. На този лост се провесва с главата надолу четвъртият барист — портьорът Сашо. Той лови с ръце партньорите си, изпълнява с тях по един заключителен трик и така завършва всеки един отделен номер. Директорът се убедил, че има работа с професионални артисти, авансирал ги и те си поръчали комплект нови бари. Само за четири дни барите били готови. Дебютът минал с голям успех. Директорът им определил заплата, каквито се полага, и нашите бегълци отново заживели спокоен живот.

Един ден по време на репетиция съпругата на директора ги заговорила и между другото им казала:

— Щом сте български циркови артисти, може би познавате един ваш сънародник, стар цирков артист, който някога изпълняваше опасен номер, наречен „Трапецът на смъртта“.

— Помните ли името на този артист? — запитал Буби.

— Разбира се. Наричаха го „шевалие Иванов“. Интересно е дали още е жив и с какво се занимава.

— Да, още е жив — отвърнал Буби. — Той живее в София и е директор на собствен цирк.

— Ах, колко се радвам! — възкликнала директорката. — Наистина много е приятно да чуя, че един мой колега от далечното

минало е жив и здрав и все още упражнява професията си!... На младини аз бях циркова ездачка. Като млада мома се наричах Марта Беневайс. През 1914 година работех в цирка „Чинизели“ в Петербург. От Германия пристигна пратеник на Международната циркова ложа в Берлин. Този пратеник беше шевалие Иванов. Той донесе парична помощ за цивилните пленници — циркови артисти, и я предаде на комитета при Холандската легация за разпределение. След като изпълни тази си мисия, шевалие Иванов остана да работи в цирка „Чинизели“ със своя „Трапец на смъртта“. Неговият оригинален и много опасен номер се отрази благоприятно върху касовите сборове на цирка. Всяка вечер играехме при пълно посещение.

За нещастие аз се разболях от тифус и постъпих в болницата. Никой от цирка не ме посети. Не само защото посещенията при инфекциозно болни бяха забранени, но освен това в цирка нямаше никакъв близък. Чувствувах се много нещастна и изоставена в този чужд град. В минутите на най-голямо отчаяние и съмнение, дали ще остана жива, бях радостно изненадана, когато видях на вратата да се появи шевалие Иванов, облечен в бяла престилка. Като се доближи до леглото ми, Той ми каза да не го издавам, за да мине като лекар или човек от болничния персонал. Това негово явяване ми вдъхна сили и вяра, че ще живея. Заинтересува се как се чувствам, от какво се нуждая, обеща, че пак ще ме посети, и напусна стаята, за да не породи съмнение, ако се задържи при мен по-продължително време.

След два дни шевалие Иванов пак ме посети и ми донесе всичко, каквото му бях поръчала. По какъв начин се беше промъкнал в болницата, особено в инфекциозното отделение, дори не бях се сетила да го запитам. При второто му посещение бях вече преминала кризата, но неговото присъствие още повече повдигна духа ми и като че ли ускори оздравяването ми. Пък и той умееше да каже на човека няколко ободрителни думи и да му вдъхне вяра в живота.

От Петербург шевалие Иванов замина за Швеция, циркът предприе турне из Русия, а аз останах в болницата до пълното ми оздравяване. От тогава не съм го виждала, макар и много да съм слушала за него от наши колеги-артисти. Сега, така много се радвам, че пак чувам нещо за шевалие Иванов, че този мил човек е още жив и все още работи.

— Да, той е още жив и съвсем бодър — отвърнал Буби. — Продължава да работи, радва се на добро здраве, а аз съм негов син!

— Нима! — възкликнала директорката и го загледала, с нарастващо любопитство, примесено с възхищение. Тя го притиснала в обятията си и го обсипала с майчински целувки, като че ли вижда отдавна загубен син. — А защо вие се наричате Добрич?

— Баща ми се казва Лазар Иванов Добрич, но за по-кратко тогава се е наричал само Иванов, а аз се наричам Иван Лазаров Добрич.

От този момент нататък членовете на българската трупа станали любимци на цирковата дирекция. Когато циркът пристигнал в Стокхолм, четиримата артисти се представили на българския пълномощен министър Петко Стайков, който е и мой личен приятел. Още щом получил писмото от нашия дипломат, веднага изпратил чрез него 50 000 лева и пощенски марки за около 200 000 лева (всичко в стари пари), с които моите хора трябваше да издължат аванса, получен от цирковата дирекция, да се обзаведат добре и да се чувствуват с напълно развързани ръце. След като завършил ангажиментът им в Швеция, те се прехвърлили в Англия и продължили да работят.

След разгромяването на хитлеристките нашественици и приключването на войната аз можах да узная, че арестуването на нашите четирима артисти е станало по лъжливо донесение на друга група баристи, намиращи се по това време в Копенхаген, вероятно с цел да се освободят от конкуренция.

Горната история ми напомня за случая с куплетиста Джиб. Някакви негови длъжници, за да се отърват от него, без да му платят, го бяха наклеветили пред германските окупатори в София, че е румънски евреин и че преди да дойдат немците в България е пял куплети с антихитлеристко съдържание (което беше вярно). Това накара Джиб да напусне преждевременно България, за да се спаси от евентуално преследване. Има и такива хора. Поради не-благородно съревнование или незначителни материални съображения са готови да погубят човека, без да им мигне окото.

След като поработили доста време заедно, хората от трупата на Сашо Добрич се пръснали по различни краища на света. Сашо заминава за Америка. Щастieto му се усмихва и след известно време той става собственик и директор на голям цирк. Лола Добрич също заминава за Америка, където се омъжва и понастоящем заедно със

съпруга си и сина си изпълнява интересен цирков атракцион. Джеки Петров е първокласен цирков артист, също в Америка. Синът ми Иван Добрич останал да работи из Европа. По-късно се отказал от цирковата професия и се установил завинаги в Брюксел, където живее и днес със съпругата, си и четирите си деца.

Когато България се нареди официално на страната на хитлериска Германия, предизвикала Втората световна война, за което предстоеше да заплати с пълния си разгром, и особено когато България обяви „символична война“ на Англия и Америка, положението на страната ни рязко се влоши. Американците започнаха несимволични въздушни нападения над София и предизвикаха пълно разстройство в стопанския, административния и военния апарат на страната. Софийнци се почувствуваха непосредствени участници във военните действия и дадоха много човешки жертви. Невръстни деца бяха избивани по същия начин, по който загиваха бойците на фронта. Нещо повече, бойците на фронта бяха специално екипирани и по-добре защитени отколкото жителите на столицата. Никой не ще може да опише човешките трагедии, които са се разигравали под развалините на разрушените сгради, защото никой не ги е видял. Живи заровени мъже, жени и деца измряха от раните си, от липса на въздух, от студ, глад и жажда, без да може някой да им помогне, въпреки че виковете им за помощ и стенанията се чуваха и въпреки че нещастниците не бяха далеч от своите останали живи близки. Мащабът на спасителните работи далеч не отговаряше на нанесените поражения. Като че ли изобщо не се вършеше нищо. Пък и какво ли може да се направи само с примитивните средства — кирки и лопати. Как е възможно с голи ръце да се разчистват развалини, причинени от хиляди тонове експлозив?

През моя артистичен живот съм преживял много и страшни събития, някои от които се смятаха за световни катастрофи. Като боец през Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война неведнъж съм бивал изправен лице срещу лице със смъртта. Изпълнението на „Смъртния скок“ във „Фоли Бержер“ в Париж беше станало причина дори да ме отпишат от живота. Но ужасът на въздушните нападения надминава всички страхотии, които природата или хората бяха създали до времето на Втората световна война.

Можех да напусна София и да отида някъде на безопасно място, но смятах, че тук ще бъде по-полезен и на себе си, и на близките си. Изживяното впоследствие ме убеди, че не съм се лъгал. На няколко пъти спасявах личното си или чуждо имущество от опожаряване, спасих живота на множество затрупани под развалините и израснах сред пепелищата на разрушения град като най-голям враг на войната и непоколебим борец за мир.

Трябва да си призная, че увереността ми в моята неуязвимост отдавна се беше изпарила заедно с годините на младостта. Когато завиеха сирените за въздушна тревога, сърцето ми се свиваше в мрачни предчувствия, нещо ме задушаваше, но чувството за дълг бързо възстановяваше готовността ми за съпротива.

През периода на бомбардировките цирковете престанаха да работят, защото беше невъзможно да бъдат затъмнявани откън по време на работа, а масивни помещения за циркови представления нямаше. Артистите започнаха да мизеруват и се пръснаха кой накъдето види да търсят препитание. Аз останах в София и заедно с още хиляди хора преживях всички ужас на почти четиригодишния въздушен терор над столицата ни. Понесох глада, студувването, мизерията, страха. Нагледах се на хорската смърт и страдания, които се опитвах с моите нищожни възможности да облекчавам.

Изнурени, обезверени и обезнадеждени, ние често се запитвахме: Няма ли да има край този кошмар? И какъв ще бъде той? Отговора ни донесе 9 септември 1944 година, когато се тури началото на нова ера в българската действителност. Пред светлите перспективи на новия живот ужасите бяха позабравени, но загиналите не се върнаха. Понеслите бедствията на миналото ще си ги спомнят до края на живота си въпреки твърдението на английския държавник Чърчил, че „няма по-издръжливо животно от човека“.

ЦИРКЪТ НЯКОГА И СЕГА

В миналото животът на цирковите артисти беше тежък, а борбата за съществуване — непосилна и безперспективна. Опасностите за здравето и живота им, свързани с цирковата професия, бледнееха пред трудностите, създавани от обективните условия на живота, от отрицателното отношение на отговорните фактори към цирковата професия, от непоносимите законоположения, създавани от некомпетентни и бездушни законодатели, и най-последно от обидното отношение на отделни личности. Това често ни караше да си задаваме въпроса: В собствената си родина ли се намираме или сме немили-недраги емигранти в чужда и недружелюбна страна?

Аз, който победоносно съм шествувал по света с моя „Трапец на смъртта“, бях стигнал до отчаяние от униженията и оскърбленията, на които ни подлагаха някои, служебни лица в собствената ни родина.

След като министърът на вътрешните работи Красновски, затрупан с молби и ходатайства, даде съгласието си циркът да работи в София, неговият подчинен кмет инж. Иванов заявява в очите му: „Докато аз съм кмет на София, няма да позволя цирковите дрипи да влязат в града!“ И наистина в продължение на три години циркът не можа да стъпи в София, докато не намерихме под наем едно частно място на улица „Братя Миладинови“ и там издигнахме нашето шати, противопоставяйки постановленията на българската Конституция срещу премного повишения естетически вкус на кмета.

Градоначалникът на град Добрич (днешния Толбухин), разгневен, че не сме му дали гратис най-хубавата лока, която той си е избрал, издаде още в момента заповед: „До утре сутринта циркът да се вдигне и да напусне града!“ Какви бяха заслугите на градоначалника и още повече на членовете на неговото семейство и гостите им към цирковото дело, че предявява толкова големи претенции, никой не знае, но на другия ден в изпълнение на безпрекословната заповед на този самозабравил се началник циркът напусна града. Не съм отмъстителен, но с голямо удоволствие бих запитал този някогашен

деребей, как се чувства сега и би ли могъл нашият цирк да посети града, от който някога ни беше изпъдил?

В други градове на общо основание не ни допускаха в чертата на града. А на извънградска територия на какъв успех може да се разчита? Всички тези своеволия и беззакония цирковите артисти заплащаха със своята мизерия. Зимно време и артисти, и директори се виждаха принудени да скитат по селата и малките градове, да изнасят бедна програма в зависимост от местните възможности, за да изкарат нещо за преживяване. Някои се принуждаваха да се ангажирват временно с най-неподходяща работа, която убиваше самочувствието им на артисти и се отразяваше пагубно върху квалификацията им. Да не говорим за условията, при които трябваше да репетираш с месеци, особено номера, изискващи някакви специални технически приспособления. Това беше истинска разсипия за бедния артист, без да е известно какъв ще бъде ефектът, когато номерът се представи на публиката.

След 9 септември 1944 година народната власт правилно оцени, че цирковото изкуство е твърде близко до народа. Еднакво разбираемо както от простия работник, така и от интелигента, както от детето, така и от белобрадия старец. Демонстрацията на човешката сила и здраве, ловкост, смелост и пластика наред с отмората на трудещия се го импулсира към обладаване на занимания, които укрепват здравето му и възвишават духа му.

Цирковите артисти се видяха обградени от грижи и внимание. Условията за работа от ден на ден се подобряваха. Артистите кръстосаха със самолети небосклоните на Европа, Азия, Съветския съюз, Америка и други страни и континенти. Те разнасят славата на българското цирково изкуство и се връщат обогатени със световната, култура. В София бе построен първият държавен зимен цирк. Осигурени бяха условия за редовни репетиции и изпробване на нови номера. Създаде се школа за млади ученици. Мнозина от тях бързо израснаха до нивото на първокласни артисти, търсени навсякъде по света. Първият зимен цирк се оказа тесен за инициативите и развитието на цирковото дело и нарасналия брой на посетителите. Построи се нов зимен цирк, отговарящ на всички съвременни

изисквания. Неговата конструкция, осъществена без каквито и да е подпорни греди, стана образец за подобни строежи в другите държави.

Вечер по време на спектакъл пред цирка са паркирани множество леки коли. Някои са от рядко срещани фабрики и модели. Голям брой от тях са собственост на цирковите артисти. Те станаха собственици и на добре обзаведени жилища. Наши млади ученици се изпращат на специализация в Съветския съюз — златната люлка на световното цирково изкуство.

Цирковият живот в България отиде много далеч от действителността на своето печално минало. В него не остана почти нищо от онова време на мизерно съществуване. Неведнъж Министерският съвет се е занимавал с въпросите на цирковото дело, с жизнените въпроси на онези хора, които доскоро не бяха допускани да влязат като артисти в чертата на града. И само това ли е? Колко артисти станаха лауреати на наши и чужди награди! Колко станаха заслужили и народни артисти! Наистина невероятен скок напред. Тези, които не бяха допускани в много градове, участвуват в банкети наред с изтъкнати наши общественици, дори и министри.

По инициатива на Комитета на работниците по изкуствата всички ръководни лица в цирковото дело бяха събрани в Боровец — двореца Бистрица, и там се разполагаха така, както някога са се разполагали царете и приближените им царедворци. Цирков артист в царски дворци! Нима това не звучи приказно. Там ни посещаваха специални лектори. Те ни учеха и просвещаваха, за да бъдем годни и достойни за новия живот, който настъпи за нас далеч извън рамките на нашите желания и мечти.

Всичко това, разбира се, ни задължава към интензивна творческа работа, към стремеж за нови постижения, с които бихме могли достойно да представим нашата страна пред чуждия свят.

Началото е много обнадеждаващо. При досегашните си участия в световните циркови състезания нашата страна, макар и малка, винаги е заемала едни от първите места.

Аз, който съм обходил няколко пъти света и съм се радвал на изключителни артистични успехи, никога не съм могъл да допусна, че ще дойдат времена, когато цирковите артисти ще бъдат така високо ценени у нас и ще им се осигури такъв завиден живот и условия за творческа работа.

Моите първи пътешествия по света, описани с такъв голям възторг от самия мен, избледняха и станаха нищо в сравнение с динамичния живот, който изживях през последните двадесетина години — години на небивал подем и възход не само на цирковото дело, но на всички прояви в нашата нова действителност.

Издание:

Лазар Добрич. С цирка по света

Рецензент: Наташа Манолова

Редактор: Дечко Миланов

Българска. Първо издание

Библиотечно оформление: Ал. Хачатурян

Художник-редактор: М. Табакова

Технически редактор: М. Белова

Коректор: Ек. Василева

Лит. група IV;

Темат. № 3307/1973 г. Изд. № 5255

Дадена за набор на 5.I.1973 г.

Подписана за печат на 30.III.1973 г.

Излязла от печат 31.VII.1973 г.

Формат: 59×84/16

Печатни коли: 13

Издателски коли: 10,80;

Тираж: 15090

Цена на дребно: 0,89 лв.

Печат: Държавна печатница Георги Димитров — София

Издателство „Медицина и физкултура“, пл. Славейков 11 —

София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.